

Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні:

реальний стан та перспективи реформування

Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування

Підготовка та публікація цього аналітичного звіту стала можливою завдяки фінансовій підтримці Програми “Верховенство права” Міжнародного фонду “Відродження”.

м. Київ, 2009 рік

Сімнадцять фактів про діючу в Україні систему соціального захисту та соціального забезпечення

1. Державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення визначають близько **30 законодавчих актів**, серед яких провідне місце належить законам України, указам Президента та постановам Кабінету Міністрів України.
2. Різноманітні пільги, соціальні виплати та соціальні послуги в Україні безпосередньо передбачені у **58 законах** та більше ніж **120 підзаконних нормативно-правових актах**.
3. Згідно з чинним законодавством, в Україні нараховується близько **120 категорій пільговиків**, з яких **лише 45 категорій мають право на пільги за соціальною ознакою**, а 57 – за професійною.
4. За оцінками різних експертів, загальна вартість задекларованих у чинному законодавстві пільг складає **від 3,8 до 5,8 млрд. дол. США** на рік, проте реально фінансується лише незначна їх частина.
5. В Україні налічується понад **130 категорій одержувачів різних видів соціальних виплат**, з яких **лише 70 отримують виплати за соціальною ознакою**, та близько 50 – за професійною.
6. Усі пільгові, в т. ч. соціально незахищені, категорії громадян мають право на більш як **120 видів пільг**, а також понад **60 видів соціальних і компенсаційних виплат**.
7. Загальна чисельність громадян України, які мають право на використання тих або інших видів пільг, встановлених чинним законодавством, становить близько **15 млн. громадян**.
8. Державні цільові позабюджетні фонди щороку обслуговують майже **14,5 млн. працездатних осіб і 14 млн. пенсіонерів**, 320 тис. потерпілих на виробництві осіб та **від 500 до 600 тис. безробітних громадян**.
9. Серед соціально незахищених категорій **найбільшою за обсягом видатків є пенсіонери**: 2008 року видатки на фінансування різних заходів соціального захисту цієї категорії склали **42,65 млрд. грн., або 58% усіх видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення**.
10. **“Соціальний захист та соціальне забезпечення” – найбільша видаткова стаття зведеного бюджету України**, обсяг якої перевищує навіть видатки на охорону здоров'я, освіту та економічну діяльність.
11. У 2008 році видатки за статтю “Соціальний захист та соціальне забезпечення” становили майже **74 млрд. грн., або 24% усіх видатків зведеного бюджету України**, що склало **7,8% ВВП**.
12. Реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення щонайменше **у 2,5–3 рази перевищує ту суму**, що проходить у зведеному бюджеті України за видатковою статтю “Соціальний захист та соціальне забезпечення”.
13. В Україні серед заходів соціального захисту **переважають грошові трансферти населенню** (соціальні та компенсаційні виплати): 2008 року видатки на їх фінансування склали **47 млрд. грн.**
14. Починаючи з 2006 року, в Україні **стрімко зростають натуральні трансферти населенню** (перш за все, за рахунок збільшення кількості пільговиків): видатки на їх фінансування зросли **з 5 млрд. грн. у 2005 році до 25 млрд. грн. у 2008 році**.
15. Видатки на фінансування зобов'язань у межах загальнообов'язкового соціального страхування за рахунок державних цільових позабюджетних фондів постійно зростають: 2008 року вони склали майже **164 млрд. грн., або 17% ВВП**.
16. Соціальні видатки зведеного бюджету та видатки державних цільових позабюджетних фондів 2008 року разом склали **276 млрд. грн., або 29% ВВП**. Серед розвинених країн світу за цим показником Україну **випереджають тільки Швеція та Франція**.
17. В розрахунку на одну особу соціальні видатки в Україні є одними з найнижчих у світі: 2005 року вони склали **1677 дол. США на рік**. У зазначений період **нижчими були тільки відповідні показники у Кореї та Мексиці**.

Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 104 с. – Бібліографія: с. 104.

Підготовлено в межах проекту “Новий погляд на систему соціальних прав і соціальних гарантій громадян України”.

Консалтингове об'єднання “Центр громадської експертизи”

Керівник проекту: Любомир Чорній

Група експертів: Ольга Романюк, к. н. держ. упр. (експерт з державних фінансів);
Любомир Чорній (експерт із конституційного права та соціальної політики);
Кирило Рубановський (експерт з міжнародного публічного права та правової політики);
Віталій Попович (експерт із соціального блоку законодавства)

Науковий редактор: Любомир Чорній

Коректори: Оксана Липай, Олена Заславська

Дизайн і верстка: Остап Стасюк

Поліграфічні роботи: СПД ФО Юрій Мошинський, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.
Наклад 1000 примірників, замовлення № 35/2009.

Видання містить аналітичний звіт, підготовлений за результатами комплексного дослідження, яке провів Центр громадської експертизи.

В межах дослідження фахівці Центру громадської експертизи зосередилися на питаннях, що стосуються як законодавчого регулювання, так і фінансового підґрунтя системи соціального захисту та соціального забезпечення, яка діє сьогодні в Україні. Зусиллями фахівців Центру громадської експертизи було проведено аудит системи діючих пільг, соціальних виплат та соціальних послуг, які фінансуються за рахунок державного бюджету та державних цільових позабюджетних фондів. Також було здійснено спробу оцінити джерела та загальний обсяг видатків, які спрямовуються в Україні на фінансування системи соціального захисту і соціального забезпечення, та порівняти їх з аналогічними показниками інших країн світу.

Запропонований звіт покликаний підняти на якісно новий рівень суспільну дискусію щодо проблем функціонування і фінансування діючої системи соціального захисту та забезпечення в Україні, а також необхідності її послідовного і системного реформування.

Це видання адресоване експертам у сфері соціальної політики, державного управління, державних фінансів, бюджетної політики, а також державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування, науковцям та консультантам у сферах соціальної та правової політики.

Підготовку та публікацію даного аналітичного звіту було здійснено завдяки фінансовій підтримці Програми “Верховенство права” Міжнародного фонду “Відродження”.

Думки, висновки та рекомендації, висловлені в аналітичному звіті, відображають виключно точку зору Консалтингового об'єднання “Центр громадської експертизи” та не обов'язково співпадають з позицією Програми “Верховенство права” і Міжнародного фонду “Відродження”.

Відтворення повного тексту дослідження у будь-якій формі можливе лише з письмової згоди Центру громадської експертизи.

При відтворенні окремої частини дослідження чи його цитуванні посилання на видання та Центр громадської експертизи є обов'язковим.

Зміст

Передмова	6
Міжнародні правові гарантії та зобов'язання України щодо реалізації соціальних прав людини	8
Міжнародно-правові гарантії щодо реалізації соціальних прав людини	10
Міжнародно-правові зобов'язання України, пов'язані з її інтеграцією до Європейського Союзу	11
Конституційні гарантії реалізації соціальних прав людини	16
Соціальні права та соціальні гарантії, закріплені в Конституції України	16
Підстави виникнення права на соціальний захист, визначені в Конституції України	20
Державна політика у сфері соціального захисту та соціального забезпечення	22
Суб'єкти формування державної політики	22
Основні етапи формування державної політики	22
Мета прийняття актів, що визначають державну політику	23
Основні напрями регулювання актів, що визначають державну політику	23
Система та змістове наповнення актів, що визначають державну політику	23
Взаємозв'язки між актами, що визначають державну політику	24
Дія актів, що визначають державну політику, за колом осіб	24
Дія актів, що визначають державну політику, в часі	25
Законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення	29
Хронологія розвитку законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення	30
Система пільг, соціальних виплат та соціальних послуг	40
Цільові групи основних заходів соціального захисту	41
Особливості діючої системи соціальних послуг	73
Особливості фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення	78
Бюджетне фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення	78
Фінансування основних категорій, які мають право на соціальний захист	82
Фінансування основних видів та форм соціального захисту	83
Фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення за рахунок цільових позабюджетних фондів	86
Основні проблеми фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення в Україні	90
Основні причини неефективності фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення в Україні	92
Загальні висновки	98
Рекомендації та пропозиції	102

Передмова

Прийнята 28 червня 1998 року Конституція України проголосила нашу державу соціальною¹. Це, перш за все, означає наявність державного пріоритету щодо забезпечення соціальних та економічних прав громадян. Однак існуюча економічна ситуація в Україні, незбалансованість і нерозвиненість діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення не дозволяють перетворити цю декларацію на реальність.

Непрозора система пільг та соціальних виплат і далі домінує у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. А замість реального соціального обслуговування населення утримується громіздка мережа державних і комунальних закладів соціального захисту та соціальних служб. Водночас, поряд із підтримкою найбільш соціально вразливих груп, система соціального захисту та соціального забезпечення передбачає значну кількість пільг та соціальних гарантій за професійною ознакою. Часто такі заходи соціального захисту та соціального забезпечення представників окремих професій абсолютно невиправдані, адже працевлаштування в окремій галузі повинне стимулюватися не через надання певних пільг, а шляхом підвищення заробітної плати працівників, як це відбувається у розвинених країнах.

Істотною ознакою чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення є його несистемність та непослідовність. Так, у відповідних законодавчих актах простежується вплив принципово відмінних концепцій і підходів, серед яких визначальними є **радянська модель** (домінування пільг та соціальних виплат, які часто підміняють належний рівень заробітної плати та матеріального забезпечення) і **європейська модель** (домінування соціальних послуг та соціальної роботи, спрямованих на підтримку найбільш соціально вразливих категорій та осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах). Прикметно, що навіть після прийняття 19 червня 2003 року Закону України “Про соціальні послуги”, який фактично задекларував перехід до європейської моделі, законодавці ще неодноразово поверталися до традиційних для радянських часів методів і підходів, встановлюючи нові види пільг та соціальних виплат.

Запровадження пільг, соціальних та компенсаційних виплат у ряді випадків виходить за рамки конституційних

стандартів, оскільки на рівні законів України перелік категорій одержувачів різних заходів соціального захисту значно розширено. Це призводить до розмивання соціальної функції держави та втрати адресності соціального захисту, передумови для якої закладено на рівні Конституції України.

Однак засади системи соціального захисту та соціального забезпечення впливають не лише із законодавчих актів України, а й із її міжнародно-правових зобов'язань. Україна є учасником ряду основоположних міжнародних договорів у сфері соціальних прав людини. В цьому аспекті серйозними проблемами залишаються реалізація норм міжнародного права у національному законодавстві та застосування положень ратифікованих міжнародно-правових актів як норм прямої дії. Проте саме від вирішення цих проблем і залежить повний перехід України до європейської моделі розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення.

Попри певну непослідовність, помітне прагнення держави вдосконалити діючу систему соціального захисту та соціального забезпечення, яка включала б як окремі заходи, спрямовані на соціальне забезпечення певних соціальних груп, так і систему соціальних послуг, доступних для різних соціально вразливих категорій населення. Адже економічна обґрунтованість та ефективність системи соціального захисту і соціального забезпечення, її орієнтація на потреби найбільш соціально вразливих категорій громадян входить до загальноновизначених стандартів соціально орієнтованої держави, а рівень доступності соціальних послуг для громадян є одним із показників визначення якості життя у конкретній країні.

За ефективної системи соціального захисту та соціального забезпечення уряд точно оцінює економічне становище й потреби своїх громадян і розподіляє наявні бюджетні кошти та інші ресурси, щоб задовольнити ці потреби у найкращий спосіб. У такому разі, згідно з міжнародними стандартами, головним завданням системи соціального захисту та соціального забезпечення для країн із перехідною економікою, до яких належить і Україна, повинно бути пом'якшення негативного впливу факторів, що виникають під час здійснення соціальних та економічних реформ, на найбільш соціально незахищені категорії населення.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (ст. 1).

З урахуванням такого пріоритету функціонування системи соціального захисту та соціального забезпечення, в межах даного дослідження було зроблено спробу: по-перше, класифікувати передбачені чинним законодавством України види та форми соціального захисту, а також показати, на які з них мають право різні категорії громадян; по-друге, з'ясувати, як розподіляється фінансування, передбачене у державному та місцевих бюджетах, а також у державних позабюджетних цільових фондах, на задоволення потреб зазначених категорій громадян.

Таким чином, основними завданнями дослідження, яке пропонується вашій увазі, стали:

- 1) дослідження міжнародних правових гарантій і зобов'язань України щодо реалізації соціальних прав людини;
- 2) аналіз змісту закріплених у Конституції України гарантій соціальних прав людини;
- 3) дослідження принципів і підходів, які були використані під час формування чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення у різний час;
- 4) аудит комплексу передбачених чинним законодавством пільг, соціальних виплат і соціальних послуг у розрізі основних категорій пільговиків і одержувачів різних видів соціального захисту;
- 5) аналіз окремих показників фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення за рахунок державного і місцевих бюджетів, а також державних цільових позабюджетних фондів впродовж 2002–2008 років;
- 6) розрахунок реальних сум видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення у 2003–2008 роках за методологією ОЕСР²;
- 7) аналіз фінансування основних категорій пільговиків та одержувачів різних видів соціального захисту у 2002–2008 роках;
- 8) порівняння видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні з відповідними видатками країн-членів ОЕСР (у т. ч. в розрахунку на одну особу);
- 9) виявлення основних проблем функціонування та фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

З огляду на непрозорість та несистемність чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, в межах даного дослідження неможливо гарантувати повне охоплення всіх видів і форм соціального захисту, які сьогодні передбачені чинним законодавством України. Також не можна стверджувати, що виявлено всі категорії пільговиків та одержувачів різноманітних соціальних виплат і соціальних послуг. Однак група консультантів, яка працювала над дослідженням, намагалася максимально широко і комплексно підійти до поставленого завдання – вивчити основні характеристики, особливості та недоліки функціонування діючої в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також підготувати загальні рекомендації щодо можливих напрямів її вдосконалення.

Як сподіваються консультанти, результати проведеного дослідження повинні підняти на якісно новий рівень суспільну дискусію щодо проблем діючої в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також необхідності її якнайшвидшого реформування, оскільки в сьогоденні вигляді ця система – непосильний тягар для нашої держави.

² Організація економічного співробітництва і розвитку.

Міжнародні правові гарантії та зобов'язання України щодо реалізації соціальних прав людини

При розгляді питання про міжнародні зобов'язання України доречно виходити принаймні з декількох ключових позицій:

- 1) **міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України**¹;
- 2) **Україна є одним із засновників та членом Організації Об'єднаних Націй** (а відтак є учасником більшості міжнародних договорів, які приймалися в рамках цієї організації);
- 3) **Україна є правонаступником УРСР** (і таким чином підтверджує свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними до проголошення незалежності України)²;
- 4) **Україна є правонаступником прав і обов'язків за міжнародними договорами СРСР** (у разі, якщо вони не суперечать Конституції України та її інтересам³);
- 5) **Україна є членом Ради Європи** (а відтак – учасником значної частини міжнародних договорів, які були прийняті в рамках цієї організації);
- 6) **Україна проголосила своєю основною зовнішньополітичною ціллю інтеграцію в європейські та євроатлантичні структури**⁴ (і таким чином орієнтована на гармонізацію своїх політичної, економічної, правової та соціальної систем відповідно до вимог і стандартів Європейського Союзу, ОБСЄ та НАТО).

Відповідно до Закону України “Про міжнародні договори України”, що узгоджується з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів⁵, згода Верховної Ради України на обов'язковість для України міжнародного договору може надаватися шляхом ратифікації, прийняття договору або приєднання до договору через прийняття відповідного закону⁷.

Проте практика надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів в Україні недостатньо системна та послідовна. Наша держава, безумовно, визнає базові універсальні міжнародні акти щодо прав людини, в т. ч. і щодо соціальних прав. Однак ці документи, здебільшого, є рамковими і передбачають досить гнучкі соціальні стандарти, орієнтовані на держави з різним рівнем соціального та економічного розвитку. Натомість Україна вибірково підходить до надання згоди на обов'язковість інших міжнародних договорів, що передбачають більш високі соціальні стандарти у порівнянні з фундаментальними актами міжнародного права.

Окремою серйозною проблемою є реалізація міжнародно-правових гарантій і зобов'язань України в національному законодавстві. У переважній більшості випадків закони з питань ратифікації міжнародних договорів приймаються без одночасного прийняття нових або внесення змін до чинних законів України, що випливають з цих договорів. Не є поширеною і практика ухвалення комплексу державних заходів щодо виконання міжнародних договорів у сфері реалізації соціальних прав. Держава також не здійснює постійного системного моніторингу виконання взятих нею міжнародно-правових зобов'язань у соціальній сфері. Нижче подано перелік та коротку характеристику сфери регулювання основних міжнародних правових договорів щодо соціальної прав людини, участь у яких бере Україна (див. [Таблицю 1](#)).

Інтеграція України у міжнародні соціально-правові процеси триває. На парламентському рівні ініційовано розгляд питання про ратифікацію Україною Європейського кодексу соціального забезпечення, Конвенції МОП “Про мінімальні норми соціального забезпечення” № 102 від 04.06.1952 та Конвенції МОП “Про основні цілі та норми соціальної політики” № 117 від 06.06.1962. Також 2008 року Україна підписала Конвенцію ООН “Про права інвалідів” (прийнята 13.12.2006).

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (ст. 9).

² Закон України “Про правонаступництво України” №1543-XII від 12.09.1991 (ст. 6).

³ Там само (ст. 7).

⁴ Україна стала членом Ради Європи 9 лютого 1995 року.

⁵ Послання Президента України до Верховної Ради України “Десять кроків назустріч людям” (2005 рік).

⁶ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2077-XI від 14.04.1986.

⁷ Закон України “Про міжнародні договори України” № 1906-IV від 29.06.2004 (ст.ст.2, 8, 9, 13).

⁸ Постанова Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань “Соціальне страхування та соціальне забезпечення в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку” № 2679-IV від 21.06.2005.

Таблиця 1. Основні міжнародні договори України щодо соціальних прав людини

№	Назва міжнародного договору	Сфера регулювання	Дата прийняття	Дата приєднання/ратифікації ⁹
I. Міжнародні договори в рамках Організації Об'єднаних Націй				
1.	Загальна декларація про права людини	Закріплення загальних прав людини в громадянсько-політичній, соціально-економічній та культурній сферах	10.12.1948	–
2.	Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права	Визначення змісту основних економічних, соціальних та культурних прав людини	16.12.1966	19.10.1973
3.	Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи	Встановлення основних принципів взаємовідносин між людиною, державою, публічними та суспільними інституціями у сфері захисту прав людини	09.12.1998	–
4.	Конвенція про права дитини	Встановлення концептуальних засад визначення правового статусу дитини (в т.ч. неповнолітніх осіб віком до 18 років)	20.11.1989	27.02.1991
5.	Декларація про права інвалідів	Встановлення концептуальних засад визначення особливостей правового та соціального статусу інвалідів	09.12.1975	–
6.	Декларація про права розумово відсталих осіб	Встановлення концептуальних засад визначення особливостей правового та соціального статусу розумово відсталих осіб	20.12.1971	–
7.	Декларація соціального прогресу і розвитку	Встановлення базових пріоритетів та цінностей розвитку суспільства	11.12.1969	–
8.	Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН "Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів"	Встановлення загальних стандартів щодо адаптації зовнішнього середовища до потреб інвалідів	20.12.1993	X
II. Міжнародні договори в рамках Міжнародної організації праці (МОП)				
9.	Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156	Скасування дискримінації жінок та працівників, які мають дітей, у сфері праці	03.06.1981	22.10.1999
10.	Конвенція про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються, № 131	Визначення загальних принципів щодо встановлення мінімальної заробітної плати з огляду на економічну спроможність держави	03.06.1970	19.10.2005
11.	Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159	Визначення загальних принципів й основних пріоритетів у сфері професійної реабілітації та зайнятості інвалідів	20.06.1983	06.03.2003
III. Міжнародні договори в рамках Ради Європи та Європейського Союзу				
12.	Європейська соціальна хартія (переглянута)	Встановлення загальних стандартів у сфері соціальних та економічних прав	03.05.1996	14.09.2006
13.	Європейська конвенція про здійснення прав дітей	Встановлення загальних стандартів у сфері реалізації прав дітей	25.01.1996	03.08.2006
IV. Двосторонні акти в рамках партнерства Україна – Європейський Союз				
14.	Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та її державами-членами	Визначення основних напрямів, сфер та принципів співробітництва і взаємодії України, ЄС та країн-членів ЄС	14.06.1994	10.11.1994
V. Міжнародні договори в рамках Співдружності Незалежних Держав				
15.	Угода про взаємне визнання пільг і гарантій для учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій на території інших держав, сімей загиблих військовослужбовців	Визначення загальних підходів до встановлення та взаємозв'язання пільг учасників та інвалідів Великої Вітчизняної війни, учасників бойових дій у складі збройних сил Союзу РСР на території Афганістану та інших держав, а також сімей військовослужбовців збройних сил колишнього Союзу РСР	16.04.1994	26.04.1996
16.	Угода про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей	Визначення загальних підходів до встановлення соціальних та правових гарантій військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей	14.02.1992	14.02.1992
17.	Протокол до Угоди між державами-учасницями СНД про соціальні та правові гарантії військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей	Соціальні та правові гарантії для військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей	25.01.2000	07.06.2001
VI. Двосторонні договори України з іншими державами				
18.	Угода між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян	Визначення взаємних гарантій щодо соціального забезпечення громадян обох держав	07.10.1996	17.12.1997
19.	Договір між Урядом України і Урядом Естонської Республіки про співробітництво в галузі соціального забезпечення	Визначення взаємних гарантій щодо реалізації соціальних прав громадян обох держав	20.02.1997	04.11.1997
20.	Договір між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення	Визначення взаємних гарантій щодо соціального забезпечення громадян обох держав	26.02.1998	19.03.1999
21.	Договір між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення	Визначення взаємних гарантій щодо соціального забезпечення громадян обох держав	23.04.2001	10.01.2002
22.	Договір між Україною та Словаською Республікою про соціальне забезпечення	Визначення взаємних гарантій щодо соціального забезпечення громадян обох держав	05.12.2000	20.09.2001
23.	Договір між Україною та Республікою Болгарія про соціальне забезпечення	Визначення взаємних гарантій щодо соціального забезпечення громадян обох держав	04.09.2001	22.11.2002
24.	Договір між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення	Визначення взаємних гарантій щодо соціального забезпечення громадян обох держав	04.07.2001	22.11.2002

⁹ Декларації Організації Об'єднаних Націй не потребують ратифікації.

Міжнародно-правові гарантії щодо реалізації соціальних прав людини

Будучи учасником ряду міжнародних договорів, Україна акцептувала і визнала за своїми громадянами, а також іноземними громадянами та апатридами, що на законних підставах перебувають на її території, комплекс основних соціальних прав. Гарантування нашою державою цих прав, які для міжнародного співтовариства є загальноновизнаними, одночасно породжує зобов'язання України як перед кожним індивідумом, так і перед міжнародною спільнотою.

Таким чином, участь України у перелічених вище міжнародних договорах зобов'язує нашу державу до встановлення законодавчих гарантій та запровадження механізмів реалізації основних соціальних прав людини, серед яких:

- 1) **право на соціальне забезпечення** та на здійснення необхідних для підтримання гідності і вільного розвитку особи прав у економічній, соціальній і культурній сферах за допомогою національних зусиль та міжнародного співробітництва у відповідності зі структурою і ресурсами кожної держави¹⁰;
- 2) **право на достатній життєвий рівень**, тобто такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання свого здоров'я і добробуту та своєї сім'ї¹¹;
- 3) **право на соціальне забезпечення**, що поширюється на випадки безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості та інші випадки втрати засобів до існування через незалежні від особи обставини¹²;
- 4) **право на користування послугами соціальних служб**, що розкривається через зобов'язання сприяти функціонуванню соціальних служб або створювати такі служби, заохочувати окремих осіб та добровільні або інші організації до участі у створенні та функціонуванні соціальних служб;
- 5) **право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства**, підкріплене зобов'язаннями вживати заходів для забезпечення

- інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, у межах загальних програм або, коли це видається неможливим, у державних чи приватних спеціалізованих закладах, а також сприяти їхньому доступу до роботи, надавати допомогу в усуненні перешкод для спілкування і пересування;
- 6) **право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист**, обумовлене обов'язком держав щодо надання соціальної допомоги та допомоги сім'ям із дітьми, в т. ч. надання сім'ям житла, допомоги щойно одруженим та інших відповідних засобів;
  - 7) **право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист**, що включає забезпечення дітям і підліткам, з урахуванням прав і обов'язків їхніх батьків, догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони потребують, зокрема шляхом створення або забезпечення функціонування закладів і служб, а також надання захисту та спеціальної допомоги з боку держави дітям і підліткам, які тимчасово або постійно позбавлені допомоги з боку їхніх сімей;
  - 8) **право осіб похилого віку на соціальний захист**, зокрема надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, вільно обирати спосіб життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть (зокрема через забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я), в т. ч. гарантії для осіб похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, надання належної допомоги з повагою до їх особистого життя та забезпечення їх участі у прийнятті рішень щодо умов їхнього життя;
  - 9) **право на захист від бідності та соціального відчуження**, тобто надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до роботи, житла, професійної підготовки, освіти, культури, а також соціальної та медичної допомоги¹³.

Слід зазначити, що Україна не визнала обов'язковими для себе норми Європейської соціальної хартії (переглянутої) щодо права на соціальне забезпечення та права на соціальну допомогу. Вказані права Верховна Рада України визнала цілями, до здійснення яких Україна прагнути-ме всіма відповідними засобами¹⁴.

¹⁰ Загальна декларація про права людини (ст.22) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ст. 9).

¹¹ Там само (ст. 25) та (ст.11).

¹² Загальна декларація про права людини (ст. 25).

¹³ Європейська соціальна хартія (переглянута) (ст.ст.14-17, 23, 30).

¹⁴ Закон України "Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)" № 137-V від 14.08.2006.

Міжнародно-правові зобов'язання України, пов'язані з її інтеграцією до Європейського Союзу

Однією із цілей на шляху європейської інтеграції України, одночасно із загальною демократизацією та забезпеченням прав людини і верховенства права, є лібералізація та реформування соціально-економічної системи.

В Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та її державами-членами визначені основні пріоритети, які можуть сприяти зміцненню їх економічних зв'язків, зокрема:

1. Зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства, в т. ч. у таких галузях, як охорона праці, охорона здоров'я та життя людей тощо.
2. Співробітництво в галузі соціального захисту (особливо щодо здійснення реформ у системі соціального захисту в Україні).
3. Координації соціального забезпечення України з ЄС та країнами-членами, зокрема щодо громадян, які на законних підставах перебувають на території України чи країн-членів Співтовариства.

Водночас у Плані дій “Україна – Європейський Союз”, схваленому в лютому 2005 року, передбачається посилення діалогу та співробітництва з соціальних питань забезпечення наближення стандартів України до стандартів та практики Європейського Союзу у сфері зайнятості та соціальної політики. Зокрема планується розпочати діалог з питань соціальної політики для аналізу та оцінки ситуації (1), визначити основні проблемні питання і шляхи наближення політики та практики, що існує в Україні, до стандартів Співтовариства (2), а також здійснювати моніторинг відповідних законодавчих і політичних змін (3). Також у Плані дій наголошується на необхідності запровадження ефективних заходів, спрямованих на суттєве зменшення кількості населення, що перебуває за межею бідності, та посилення соціальної інтеграції, включаючи стабільну систему освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг для всіх верств населення¹⁵.

11 грудня 1999 року Рада Європи схвалила Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України¹⁷. В даному документі зміцнення співпраці між Європейським Союзом та Україною розглядається в контексті розширення Співтовариства, зокрема встановлюються такі пріоритети:

Зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Європейського Союзу	Виконання Україною взятих на себе зобов'язань та приведення свого законодавства у відповідність до норм і стандартів Ради Європи (п. 12).
	Заохочення та підтримка Співтовариством все більшого зближення законодавства України із законодавством Європейського Союзу (п. 20 та п. 52).
	Сприяння Співтовариства у розвитку прозорої та стабільної правової, нормативної та інституційної бази в Україні (п. 52).
Співробітництво України та Європейського Союзу в галузі соціального захисту	Створення Україною цілеспрямованої системи соціального забезпечення для врахування соціальних аспектів переходу до ринкової економіки (п. 21).
	Підтримка Співтовариством розвитку системи охорони здоров'я (п. 52).
	Підтримка Співтовариством розвитку системи соціальної допомоги та пенсійного забезпечення (п. 53).

Європейський Парламент у своїй резолюції щодо згаданої Спільної стратегії Європейського Союзу визнає пріоритетним для України **реформування внутрішніх структур так, щоб якомога швидше були створені інституційна та законодавча системи, які забезпечили б сприяння економічному розвитку** (п. 9), та **підвищення ролі верховенства права** (п. 40)¹⁸.

На реалізацію цих пріоритетів була розроблена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджена Указом Президента України № 615/98 від 11.06.1998. Так, у Стратегії відзначається, що **адаптація соціальної політики України полягає у реформуванні систем соціального страхування, охорони праці і охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів Європейського Союзу**, а також поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення. Даний напрям інтеграційного процесу має здійснюватися в рамках загальної програми реформ з активним залученням інституцій та програм Європейського Союзу та його держав-членів і першочерговим спрямуванням технічної допомоги Співтовариства саме на адаптацію соціальної політики.

¹⁵ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та її державами-членами, ратифікована Законом України № 237/94-ВР від 10.11.1994.

¹⁶ План дій “Україна – Європейський Союз. Європейська політика сусідства” від 22.02.2005.

¹⁷ Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11.12.1999.

¹⁸ Резолюція Європейського Парламенту щодо спільної стратегії Європейського Союзу щодо України (С 5-0208/2000 – 2000/2116 (COS).

Таблиця 2. Міжнародно-правові гарантії основних соціальних прав людини та їх реалізація в Україні

Соціальні права	Складові права	Спосіб реалізації	Проблеми реалізації
Загальна декларація прав людини			
Право на соціальне забезпечення (ст. 22)	Забезпечення реалізації необхідних для підтримання гідності і вільного розвитку особи прав у економічній, соціальній і культурній сферах	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення функціонування системи соціального захисту та соціального забезпечення. Формування системи державних соціальних стандартів і нормативів. 	1. Відсутність єдиного бачення та єдиних підходів щодо модернізації і розвитку діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення.
Право на достатній життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту свого та своєї сім'ї (ст. 25)	Право на їжу та одягу	<ul style="list-style-type: none"> Встановлення державою прожиткового мінімуму. Встановлення державою мінімального споживчого коштика. Безоплатне забезпечення їжею та одягом найбільш вразливих категорій громадян. 	<ol style="list-style-type: none"> Диспропорції між прожитковим мінімумом та розмірами мінімальних заробітної плати і пенсії. Відсутність економічно обґрунтованого механізму визначення мінімального споживчого коштика. Несистематичність та важкодоступність заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій громадян.
	Право на житло	<ul style="list-style-type: none"> Ведення обліку громадян, які потребують покращення житлових умов. Формування, управління і розподіл житла державного/громадського житлового фонду. Розробка та реалізація державних програм забезпечення (в т. ч. будівництва, кредитування будівництва і придбання) житлом різних категорій громадян. 	<ol style="list-style-type: none"> Непрозорість та суб'єктивізм при розподілі житла з державного (громадського) житлового фонду. Недосконалість діючих механізмів кредитування будівництва (реконструкції) та придбання житла. Відсутність дієвих програм з будівництва/стимулювання будівництва соціального житла. Відсутність будь-якої державної політики щодо сприяння доступу до орендного житла.
	Право на медичний догляд	<ul style="list-style-type: none"> Право на безоплатне отримання невідкладної медичної допомоги. Безоплатність медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я. Запровадження/сприяння розвитку системи медичного страхування. 	<ol style="list-style-type: none"> Незадовільний рівень медичного обслуговування в державних і комунальних закладах системи охорони здоров'я. Недостатнє фінансове забезпечення програм медичної допомоги та медичного обслуговування. Нерозвиненість системи медичного страхування.
	Право на необхідне соціальне обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення функціонування і розвитку мережі закладів соціального захисту та соціальних служб. Визначення мінімального обсягу соціальних послуг, які надаються безоплатно, та підстав на їх отримання. 	<ol style="list-style-type: none"> Низький рівень розвитку мережі закладів соціального захисту та соціальних служб. Невизначеність критеріїв, на підставі яких громадянам надається право на безоплатне отримання соціальних послуг. Недостатнє використання соціальних послуг як однієї із форм соціального захисту.
Право на забезпечення у випадку втрати засобів до існування через незалежні від людини обставини (ст. 25)	Право на забезпечення в разі безробіття	<ul style="list-style-type: none"> Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Створення мережі спеціалізованих соціальних служб (центрів зайнятості). 	<ol style="list-style-type: none"> Неефективність діючої системи державного стимулювання зайнятості. Декларативність та недостатня ефективність державних програм у сфері подолання безробіття та зайнятості.
	Право на забезпечення в разі хвороби	<ul style="list-style-type: none"> Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок тимчасової втрати працездатності. 	<ol style="list-style-type: none"> Неефективність механізмів державного соціального забезпечення в разі тимчасової втрати працездатності. Нерозвиненість системи медичного страхування.
	Право на забезпечення в разі інвалідності	<ul style="list-style-type: none"> Загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування. Сприяння розвитку недержавної системи пенсійного страхування. 	<ol style="list-style-type: none"> Низький рівень державного соціального та пенсійного забезпечення. Нерозвиненість системи недержавного пенсійного страхування.
	Право на забезпечення в разі втрати годувальника (вдівства)	<ul style="list-style-type: none"> Загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування. Сприяння розвитку недержавної системи пенсійного страхування. 	<ol style="list-style-type: none"> Низький рівень державного соціального забезпечення. Нерозвиненість системи недержавного пенсійного страхування.
	Право на забезпечення у старості	<ul style="list-style-type: none"> Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Сприяння розвитку недержавної системи пенсійного страхування. 	<ol style="list-style-type: none"> Низький рівень державного пенсійного забезпечення у старості. Солідарний (зрівняльний) характер діючої системи пенсійного страхування. Нерозвиненість системи недержавного пенсійного страхування.
Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права			
Право на соціальне забезпечення (ст. 9)	Право на соціальне страхування	<ul style="list-style-type: none"> Загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування (у т. ч. на випадок безробіття, у разі тимчасової втрати працездатності, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань). Сприяння розвитку недержавної системи пенсійного страхування. 	<ol style="list-style-type: none"> Необґрунтованість діючих соціальних стандартів та нормативів, які використовуються для розрахунку розмірів страхових виплат та пенсій. Солідарний (зрівняльний) характер діючої системи державного пенсійного страхування. Відсутність можливості вибору між державною чи недержавною системами пенсійного страхування.

Право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 11)	Право на достатнє харчування (свобода від голоду)	<ul style="list-style-type: none"> Встановлення державою прожиткового мінімуму. Встановлення державою мінімального споживчого кошика. Безоплатне забезпечення продуктами харчування/організація безоплатного харчування найбідніших категорій громадян. 	<ol style="list-style-type: none"> Диспропорції між прожитковим мінімумом та розмірами мінімальних заробітної плати і пенсії. Відсутність економічно обгрунтованого механізму визначення мінімального споживчого кошика. Недівість та відсутність послідовності в реалізації визначених державою заходів, спрямованих на подолання бідності.
	Право на одяг	<ul style="list-style-type: none"> Встановлення державою прожиткового мінімуму. Встановлення державою мінімального споживчого кошика. Безоплатне забезпечення/надання допомоги для придбання одягу окремими категоріями громадян. 	<ol style="list-style-type: none"> Диспропорції між прожитковим мінімумом та розмірами мінімальних заробітної плати і пенсії. Відсутність економічно обгрунтованого механізму визначення мінімального споживчого кошика. Недівість та відсутність послідовності в реалізації визначених державою заходів, спрямованих на подолання бідності.
	Право на житло	<ul style="list-style-type: none"> Формування, управління і розподіл житла державного/громадського житлового фонду. Розробка та реалізація державних програм забезпечення (в т. ч. будівництва, кредитування будівництва і придбання) житлом різних категорій громадян. 	<ol style="list-style-type: none"> Недосконалість діючих механізмів кредитування будівництва та придбання житла. Відсутність дієвих програм з будівництва/стимулювання будівництва соціального житла. Відсутність будь-якої державної політики щодо сприяння доступу до орендного житла.
	Право на неухильне поліпшення умов життя	<ul style="list-style-type: none"> Забора на скасування, звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Періодичне підвищення встановлюваного державою прожиткового мінімуму. Періодичне підвищення встановлюваних державою розмірів мінімальних заробітної плати та пенсії. 	<ol style="list-style-type: none"> Необгрунтованість та нереалістичність діючої системи державних соціальних стандартів та нормативів. Брак системності у підходах до перегляду запроваджених державою соціальних стандартів. Відсутність економічно виправданого державної стратегії підвищення якості життя. Орієнтація держави на популістські декларації, а не економічно обгрунтовані соціальні реформи.

Європейська соціальна хартія (переглянута)

Право на користування послугами соціальних служб (ст. 14)	Створення та сприяння створенню або функціонуванню соціальних служб	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення роботи та розвиток мережі державних/комунальних соціальних служб. Сприяння створенню та розвитку недержавних соціальних служб. Стимулювання розширення переліку послуг, які надаються діючою мережею соціальних служб. 	<ol style="list-style-type: none"> Недостатній рівень інституційного розвитку державних/комунальних соціальних служб. Вузкий перелік та недостатня ефективність послуг, які надаються мережею діючих соціальних служб. Відсутність законодавчих, фінансових, адміністративних та інших стимулів для створення та розвитку мережі недержавних соціальних служб.
	Заохочення окремих осіб та добровільних або інших організацій до участі у створенні та функціонуванні соціальних служб	<ul style="list-style-type: none"> Законодавча можливість створення соціальних служб у будь-яких організаційно-правових формах. Законодавчі гарантії рівності правового статусу соціальних служб різних форм власності. Законодавча можливість залучення до діяльності соціальних служб інших організацій та волонтерів. 	<ol style="list-style-type: none"> Недосконалість та непрозорість регулювання питань правового статусу соціальних служб. Неврегульованість питань правового статусу волонтерів та волонтерської роботи. Нерівність статусів державних/комунальних та недержавних соціальних служб. Відсутність організаційних, фінансових, податкових та інших стимулів для створення соціальних служб.
Право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства (ст. 15)	Забезпечення професійної орієнтації, освіти та підготовки інвалідів у межах загальних програм або у державних чи приватних спеціалізованих закладах	<ul style="list-style-type: none"> Послуги державних служб зайнятості. Створення мережі спеціальних навчальних закладів для інвалідів. 	<ol style="list-style-type: none"> Нерозвиненість системи спеціалізованих навчальних закладів для інвалідів. Низький рівень застосування інструментів інтегрованої освіти інвалідів.
	Сприяння інвалідам у доступі до роботи та збереженні роботи	<ul style="list-style-type: none"> Послуги державних служб зайнятості. Розробка державних програм щодо сприяння працевлаштуванню інвалідів. Запровадження спеціальних державних стимулів для роботодавців, що залучають працю інвалідів. 	<ol style="list-style-type: none"> Низька ефективність державних програм щодо сприяння працевлаштуванню інвалідів. Низька ефективність впроваджуваних державою стимулів для працевлаштування інвалідів. Існування бар'єрів у доступі інвалідів до соціальної та транспортної інфраструктури.
	Пристосування умов праці до потреб інвалідів	<ul style="list-style-type: none"> Встановлення особливого правового статусу робочих місць, на яких працюють інваліди. Встановлення спеціальних вимог щодо облаштування робочого місця інваліда. 	<ol style="list-style-type: none"> Відсутність нормативно закріплених вимог щодо облаштування робочих місць для інвалідів. Відсутність державних стимулів для спеціального облаштування робочих місць для інвалідів.
	Використання спеціалізованих служб з працевлаштування та надання допомоги інвалідам	<ul style="list-style-type: none"> Послуги державних/комунальних та недержавних соціальних служб. Послуги державних служб зайнятості. 	<ol style="list-style-type: none"> Низький рівень врахування потреб інвалідів у роботі державних/комунальних соціальних служб. Недостатня ефективність послуг, які надаються інвалідам державними службами зайнятості.
	Усунення перешкод для спілкування і пересування (у т. ч. таких, що не дають доступу до транспорту, житла, культурної діяльності і відпочинку)	<ul style="list-style-type: none"> Законодавчі гарантії щодо забезпечення доступу інвалідів до об'єктів соціальної інфраструктури. Встановлення державних будівельних норм щодо забезпечення безбар'єрного простору. Законодавчі гарантії щодо забезпечення інвалідів засобами зв'язку. 	<ol style="list-style-type: none"> Недостатній фактичний рівень доступу інвалідів до житла, транспорту, об'єктів соціальної інфраструктури. Переважна декларативність державних програм та інших заходів щодо створення безбар'єрного простору. Недостатнє фінансове забезпечення програм та заходів щодо соціальної інтеграції інвалідів.

>> продовження таблиці на наступній сторінці

Право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 16)	Надання соціальної допомоги сім'ям	<ul style="list-style-type: none"> Створення/забезпечення розвитку та функціонування мережі державних соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Розробка соціальних послуг з урахуванням потреб "кризових" та інших соціально вразливих сімей. Соціальні виплати сім'ям за рахунок держави (в т. ч. допомога малозабезпеченим сім'ям). 	<ol style="list-style-type: none"> Домінування утримання державних соціальних служб над організацією надання соціальних послуг. Невідповідність соціальних послуг, які надаються державними соціальними службами для дітей, сім'ї та молоді, наявним потребам соціально вразливих сімей. Низька ефективність та економічно необґрунтований рівень соціальних виплат сім'ям.
	Надання допомоги сім'ям із дітьми	<ul style="list-style-type: none"> Створення/забезпечення розвитку та функціонування мережі державних соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Соціальні виплати сім'ям за рахунок держави (в т. ч. допомога по вагітності та пологах, по догляду за дитиною та по догляду за дитиною-інвалідом). 	<ol style="list-style-type: none"> Соціальна та економічна неадекватність критеріїв для призначення соціальних виплат за рахунок держави. Невідповідність соціальних послуг, які надаються державними соціальними службами для дітей, сім'ї та молоді, наявним потребам сімей із дітьми. Низька ефективність та економічно необґрунтований рівень соціальних виплат сім'ям із дітьми.
	Здійснення фіскальних заходів щодо сімей	<ul style="list-style-type: none"> Законодавче встановлення права на податкову соціальну пільгу. Законодавче встановлення права на отримання податкового кредиту. 	<ol style="list-style-type: none"> Недієвість законодавчо встановлених податкових пільг та преференцій для сімей. Непрозорість та недосконалість системи надання податкових пільг та преференцій сім'ям.
	Надання сім'ям житла	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення права на отримання житла з державного (громадського) житлового фонду. Розробка державних програм пільгового кредитування будівництва (придбання) житла. Нормативно-правове визначення порядку надання та використання соціального житла. 	<ol style="list-style-type: none"> Непрозорість та суб'єктивізм при розподілі житла з державного (громадського) житлового фонду. Відсутність дієвих програм з будівництва/стимулювання будівництва соціального житла. Відсутність будь-якої державної політики щодо сприяння доступу до орендного житла.
	Допомога щойно одруженим	<ul style="list-style-type: none"> Розробка державних програм щодо забезпечення соціальної та матеріальної підтримки молодих сімей. Право на позачергову відпустку щойно одружених без збереження заробітної плати. 	<ol style="list-style-type: none"> Декларативність та недієвість державних програм та інших заходів, спрямованих на соціальний захист і підтримку молодих сімей. Нерозвиненість механізмів соціальної підтримки щойно одружених з боку держави.
Право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 17)	Забезпечення догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких потребують діти і підлітки	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення функціонування та розвитку мережі закладів догляду та соціального захисту дітей і підлітків. Збереження і розвиток існуючої системи закладів загальної, позашкільної, професійної та вищої освіти. 	<ol style="list-style-type: none"> Низька ефективність державної системи соціального захисту і догляду дітей та підлітків. Зростання числа дітей та підлітків, які не мають доступу до системи освіти та інших можливостей для навчання.
	Захист дітей і підлітків від недбайливості, насилля або експлуатації	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення функціонування та розвитку мережі соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Розробка державних програм, спрямованих на запобігання батьківській недбайливості та насиллю над дітьми і підлітками. Встановлення адміністративних та кримінальних санкцій щодо осіб, визнаних винними в насильстві та експлуатації дітей і підлітків. 	<ol style="list-style-type: none"> Нерозвиненість механізмів соціальної роботи у випадках виявлення батьківської недбайливості, насилля або експлуатації дітей і підлітків. Недієвість державних програм та інших заходів щодо запобігання батьківській недбайливості, а також насиллю над дітьми і підлітками. Недосконалість системи моніторингу та оперативного реагування у випадках батьківської недбайливості, насилля або експлуатації дітей і підлітків.
	Надання захисту та спеціальної допомоги дітям і підліткам, які тимчасово або постійно позбавлені або постійно позбавлені допомоги з боку їхніх сімей	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення функціонування спеціалізованих закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Створення/сприяння створенню спеціалізованих закладів з утримання тимчасово позбавлених батьківського піклування дітей і підлітків. Державна підтримка прийомних (фостерних) сімей та сімей усиновлювачів. 	<ol style="list-style-type: none"> Переважаюча пільг та соціальних виплат над соціальною роботою з дітьми-сиротами. Нерозвиненість мережі спеціалізованих закладів з утримання тимчасово позбавлених батьківського піклування дітей і підлітків. Недостатнє врахування специфіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при розробці і здійсненні молодіжної політики.
	Забезпечення безкоштовної початкової і середньої освіти, а також заохочення дітей і підлітків до регулярного відвідування школи	<ul style="list-style-type: none"> Створення та забезпечення функціонування закладів початкової та середньої загальної освіти. Запровадження обов'язкової повної загальної середньої освіти. Безоплатність навчання у державних і комунальних закладах середньої освіти. 	<ol style="list-style-type: none"> Погіршення якості освіти в державних/комунальних закладах початкової та середньої загальної освіти. Зростання числа дітей та підлітків, не охоплених навчанням. Скорочення мережі закладів початкової та середньої загальної освіти (перш за все, в сільській місцевості).
Право осіб похилого віку на соціальний захист (ст. 23)	Забезпечення особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення функціонування і розвитку мережі закладів соціального захисту та медичного обслуговування людей похилого віку. Розробка державних програм спеціалізованого медичного обслуговування та санаторно-курортного лікування людей похилого віку. Встановлення державою пільг та інших заходів соціальної підтримки, спрямованих на збереження активного способу життя людей похилого віку. 	<ol style="list-style-type: none"> Нерозвиненість мережі закладів соціального захисту та медичного обслуговування людей похилого віку. Відсутність дієвих державних програм та інших заходів, спрямованих на збереження активного способу життя людей похилого віку. Невідповідність системи санаторно-курортного лікування та медичного обслуговування наявним потребам людей похилого віку.

	Надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть	<ul style="list-style-type: none"> • Конституційні та/або законодавчі гарантії незмінності способу життя людей похилого віку у разі здійснення соціально-економічних реформ. • Законодавчі гарантії соціальних та трудових прав людей похилого віку. • Розробка державних програм соціального захисту та медичного обслуговування людей похилого віку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Соціальна незахищеність людей похилого віку перед наслідками реформ у соціальній та економічній сферах. 2. Недієвість законодавчих гарантій трудових прав людей похилого віку на практиці. 3. Недостатнє фінансове забезпечення державних програм і заходів соціального захисту та медичного обслуговування людей похилого віку.
	Забезпечення особам похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, гарантії надання належної допомоги із повагою до їхнього особистого життя і гарантії участі у прийнятті рішень, що стосуються умов їх життя	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення функціонування та розвиток мережі соціальних закладів для людей похилого віку всіх форм власності. • Визначення державою стандартів роботи соціальних закладів для людей похилого віку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Невизначеність стандартів роботи соціальних закладів для людей похилого віку. 2. Збереження радянських підходів у роботі мережі державних/комунальних соціальних закладів для людей похилого віку. 3. Недостатнє фінансове забезпечення роботи соціальних закладів для людей похилого віку.
Право на захист від бідності та соціального відчуження (ст. 30)	Надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до роботи	<ul style="list-style-type: none"> • Послуги державних служб зайнятості. • Запровадження спеціальних державних стимулів для роботодавців, що залучають працю соціально незахищених осіб. • Надання безробітним громадянам безпроцентних позик для започаткування підприємницької діяльності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Невідповідність роботи державних служб зайнятості потребам соціально незахищених категорій громадян. 2. Відсутність чітких законодавчих стимулів для залучення праці соціально незахищених осіб. 3. Недостатня ефективність системи надання безробітним громадянам безпроцентних позик для започаткування підприємницької діяльності.
	Надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до житла	<ul style="list-style-type: none"> • Законодавчі гарантії першочергового покращення житлових умов соціально незахищених категорій громадян. • Розробка державних програм довгострокового кредитування придбання та будівництва житла. • Розробка та бюджетне фінансування державних програм будівництва соціального житла. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недосконалість діючих механізмів кредитування будівництва та придбання житла. 2. Відсутність належного фінансового та організаційного забезпечення програм будівництва соціального житла. 3. Неврегульованість механізму створення соціального житлового фонду та надання соціального житла у власність або оренду (найм).
	Надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до програм професійної підготовки, освіти, культури	<ul style="list-style-type: none"> • Конституційні та законодавчі гарантії соціальних та культурних прав громадян. • Розробка державних програм професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перекваліфікації окремих категорій громадян. • Формування державного замовлення на підготовку фахівців певних спеціальностей. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька ефективність державних програм професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перекваліфікації. 2. Неefективність та необґрунтованість нині діючого механізму формування державного замовлення на підготовку фахівців певних спеціальностей. 3. Відсутність або недовість соціально орієнтованих державних програм у сферах освіти та культури.
	Надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до медичної допомоги	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення функціонування та розвиток мережі державних та комунальних закладів охорони здоров'я. • Безоплатність медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я. • Розвиток системи медичного страхування. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень безоплатної медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я. 2. Недостатнє фінансове забезпечення програм безоплатної медичної допомоги та медичного обслуговування. 3. Нерозвиненість системи медичного страхування.
	Надання соціально незахищеним особам ефективного доступу до соціальної допомоги	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення функціонування та розвиток мережі закладів соціального захисту населення. • Запровадження ефективного обліку одержувачів різних видів пільг, соціальних виплат та соціальних послуг. • Максимальне наближення соціальних послуг до їх отримувачів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недотримання адресності та низька ефективність встановлених державою пільг та соціальних виплат. 2. Нерозвиненість мережі закладів соціального захисту населення всіх форм власності. 3. Відсутність належного обліку та систематичного моніторингу становища одержувачів різних видів пільг, соціальних виплат та соціальних послуг.

Конституційні гарантії реалізації соціальних прав людини

Більшість прав громадян України, які пов'язані з користуванням тими чи іншими пільгами, призначенням різноманітних соціальних виплат, а також отриманням соціальних послуг, належать до групи соціально-економічних прав людини. У свою чергу, соціально-економічні права належать до так званого “третього покоління” прав людини, які за своєю природою є **прогресивними** (кожна держава зобов'язується гарантувати своїм громадянам максимально досяжний рівень матеріального достатку та соціальної захищеності, доступність благ та можливість покращення якості їх життя, а також постійно вживати всіх заходів для підвищення цього рівня)¹ та **позитивними** (права, реалізація яких потребує конкретних дій з боку держави та, без сумніву, значних фінансових затрат).

Таким чином, кожна держава, визначаючи свої стратегічні пріоритети, має обіцяти своїм громадянам лише ті матеріальні блага та соціальні гарантії, які здатна забезпечити в силу наявного рівня соціально-економічного розвитку.

Конституція України, наводячи основні характеристики держави, визначає Україну як **соціально-демократичну державу**², що передбачає її першочергову орієнтацію на забезпечення соціальних та економічних прав людини. Тим самим Україна як держава визнає себе відповідальною за економічне та соціальне благополуччя своїх громадян³.

Відповідно до загальних конституційних засад, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави⁴.

Згідно з Основним Законом, ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, а також закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян⁵.

Соціальні права та соціальні гарантії, закріплені в Конституції України

Окремі статті Конституції України містять положення, які закріплюють цілий комплекс загальноновизнаних соціальних прав людини та специфічних соціальних гарантій з боку держави, а саме:

- 1) право на соціальний захист (ст. 46);
- 2) право на житло (ст. 47);
- 3) право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї (ст. 48);
- 4) право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49);
- 5) право дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання (ст. 52);
- 6) право на освіту (ст. 53).

Огляд закріплених у Конституції України соціальних прав людини з аналізом основних механізмів їх реалізації міститься у **Таблиці 1**. У формулюваннях більшості з цих положень Основного Закону відчувається безперечний вплив міжнародних правових актів щодо прав людини, зокрема:

¹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права визначає, що “кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів” (ч. 1 ст. 2).

² Конституція України від 28 червня 1996 року (ст. 1).

³ У сфері забезпечення прав людини домінують дві основні доктрини: **ліберально-демократична** (перевага надається громадським і політичним правам та свободам людини) та **соціал-демократична** (передбачає, що соціальні й економічні права становлять основу для забезпечення дотримання громадських і політичних прав людини).

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року (ст. 1 та ст. 3).

⁵ Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2005 (справа про надання допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю) від 17.03.2005.

Стаття 46	Право на соціальний захист	<ul style="list-style-type: none"> • Загальна декларація прав людини (ст. 25) • Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ст. 9)
Стаття 47	Право на житло	<ul style="list-style-type: none"> • Загальна декларація прав людини (ст. 25) • Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ст. 11) • Європейська соціальна хартія (переглянута) (ст. 31)
Стаття 48	Право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї	<ul style="list-style-type: none"> • Загальна декларація прав людини (ст. 25) • Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ст. 11) • Європейська соціальна хартія (переглянута) (ст. 31)
Стаття 49	Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування	<ul style="list-style-type: none"> • Загальна декларація прав людини (ст. 25) • Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ст. 12) • Європейська соціальна хартія (переглянута) (ст. 11)
Стаття 52	Право дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на державне утримання	<ul style="list-style-type: none"> • Конвенція про права дитини (ст. 20) • Європейська соціальна хартія (переглянута) (ст. 17)
Стаття 53	Право на освіту	<ul style="list-style-type: none"> • Загальна декларація прав людини (ст. 26) • Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ст. 13) • Європейська соціальна хартія (переглянута) (ст. 11)

Проте не всі положення Конституції України гарантують безумовне застосування певних механізмів соціального захисту чи соціального забезпечення за рахунок держави. Доречнішим видається розглянути (тлумачити) їх, виходячи з поділу на зобов'язання держави (1) та можливості громадян (2).

Під зобов'язаннями держави в цьому випадку маються на увазі гарантії держави щодо реалізації базових соціальних прав людини (у т. ч. встановлення мінімальних стандартів щодо їх реалізації), а під можливостями громадян – права громадян на те, щоб за власним бажанням скористатися пільгами чи іншими механізмами соціального захисту, встановленими державою, або мати доступ до спеціальних державних програм, які фінансуються за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів.

Однією із важливих конституційних гарантій прав та свобод людини і громадянина є недопущення їх скасування або звуження їх змісту та обсягу при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, оскільки для значної кількості громадян України пільги, соціальні та компенсаційні виплати, інші соціальні гарантії, право на які передбачено чинним законодавством, є додатковими до основних засобами існування, необхідно складовою конституційного права на забезпечення достатнього життєвого рівня (який щонайменше не може бути нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом), не допускається звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття

нових законів або внесення змін до чинних законів. Зупинення його дії можливе лише за умови введення надзвичайного стану⁶.

Так, Конституційний Суд України неодноразово розглядав справи і приймав рішення, у яких визнавав окремі положення Законів про державний бюджет щодо зупинення або обмеження пільг, соціальних та компенсаційних виплат, соціальних гарантій такими, що не відповідають Конституції України. Проте, незважаючи на зазначені рішення Конституційного Суду України, “ревізія” законами про державний бюджет різноманітних заходів соціального захисту та соціального забезпечення, яку було започатковано 1995 року, набула системного характеру. Це змусило Конституційний Суд України визнати неконституційними окремі норми Закону України “Про Державний бюджет України на 2001 рік” та Закону України “Про Державний бюджет України на 2004 рік”, а також значну частину положень Закону України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” та Закону України “Про Державний бюджет України на 2008 рік”⁷.

Разом з тим, питання про те, чи є окремі форми соціального захисту, зокрема пільги та компенсаційні виплати, змістом прав та свобод людини, залишається дискусійним, оскільки в ряді випадків вони не виступають гарантією достатнього життєвого рівня, не засобом підтримки в складних життєвих ситуаціях та не підтверджують визнання певних заслуг перед державою, а просто надають привілейоване становище певним категоріям громадян, тим самим ставлячи інших осіб в нерівне з ними становище.

⁶ Конституція України від 28 червня 1996 року (ст.ст. 22, 46, 48, 64, 85, 92) та Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) від 20.03.2002.

⁷ Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) від 20.03.2002, Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів) від 17.03.2004, Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій) від 01.12.2004, Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) від 11.10.2005, Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян) від 09.07.2007 та Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2008 (справа щодо предмета та змісту Закону про Державний бюджет України) від 22.05.2008.

Таблиця 1. Конституційні гарантії основних соціальних прав людини та їх реалізація

Стаття Конституції	Право	Зобов'язання держави	Можливості громадян	Способи реалізації	Проблеми реалізації
Стаття 46	Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.	1.1. Пенсії та соціальна допомога у разі повної / часткової втрати працездатності, у старості та в інших випадках, передбачених законом. 1.2. Пенсії та компенсаційні виплати у разі втрати годувальника. 1.3. Соціальні виплати у разі тимчасової втрати працездатності та в інших випадках, передбачених законом.	2.1. Право на отримання соціальних послуг, що надаються державними / комунальними закладами з догляду за непрацездатними. 2.2. Право на отримання допомоги з боку державних / комунальних соціальних служб. 2.3. Можливість звернення до мережі недержавних благодійних організацій та установ.	<ul style="list-style-type: none"> • Загальнооб'єктове державне соціальне страхування (1.1, 1.2, 1.3). • Загальнооб'єктове державне пенсійне страхування (1.1). • Встановлення державною прожиткового мінімуму (1.1, 1.2, 1.3). • Створення мережі державних і комунальних соціальних служб та закладів з догляду за непрацездатними (2.1, 2.2). • Сприяння розвитку мережі приватних закладів з догляду за непрацездатними (2.3). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність альтернативної (недержавної) системи соціального захисту. 2. Відсутність можливості вибору між державною чи недержавною системами пенсійного страхування. 3. Сопіданий (зрівняльний) характер діючої державної системи пенсійного страхування. 4. Відсутність єдиних критеріїв для надання громадянам права на забезпечення за рахунок держави. 5. Нерівність статусів державних / комунальних та недержавних суб'єктів, що надають соціальні послуги. 6. Відсутність реальної державної підтримки розвитку мережі благодійних організацій та установ.
Стаття 47	Кожен має право на житло.	1.1. Створення умов, за яких кожен громадянин може побудувати, придбати або взяти в оренду житло. 1.2. Ведення обліку громадян, як потребують покращення житлових умов. 1.3. Надання житла найбільш соціально незахищеним верствам населення безоплатно / за доступну для них плату. 1.4. Неможливість позбавити житла, інше як на підставі закону та за рішенням суду.	<ol style="list-style-type: none"> 2.1. Право на безоплатне отримання житла (для найбільш соціально незахищених груп). 2.2. Право на отримання пільгових кредитів для будівництва / придбання житла (молодь, науковці, педагоги, сільське населення). 2.3. Можливість отримання житла за рахунок державного (романдського) житлового фонду. 2.4. Доступ до місцевих пільгових / мотиваційних програм забезпечення житлом. 	<ul style="list-style-type: none"> • Державна програма молодіжного житлового будівництва (1.1, 2.2). • Державна програма житлового будівництва на селі (1.1). • Державна програма будівництва житла для наукових та педагогічних працівників (1.1, 2.2). • Державна програма будівництва соціального житла (1.1, 1.3, 2.1). • Місцеві програми будівництва соціального житла (1.1, 1.3, 2.4). • Державна соціальна допомога на благоустрій житла (для найбільш соціально незахищених груп) (1.3). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність реальних механізмів впливу держави на ринок житла та ціноутворення на ньому. 2. Невисвітленість, непрозорість і неадекватність бюджетного фінансування державних житлових програм. 3. Застарілість механізмів обліку громадян, які потребують покращення житлових умов, та розподілу вільного житла. 4. Гостра нестача житла державного (романдського) житлового фонду, яке може бути здане в найм (оренду). 5. Відсутність довгострокової стратегії щодо розвитку державних житлових програм.
Стаття 48	Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.	1.1. Державна соціальна допомога у разі безробіття. 1.2. Державна соціальна та матеріальна допомога малозабезпеченим сім'ям та сім'ям з дітьми. 1.3. Державна соціальна допомога при народженні та на догляд за дитиною. 1.4. Пенсії та соціальна допомога у разі повної / часткової втрати працездатності, у старості та в інших випадках, передбачених законом.	<ol style="list-style-type: none"> 2.1. Державна допомога у пошуку підходящої роботи та працевлаштуванні. 2.2. Можливість підвищення кваліфікації / переадресації за рахунок держави. 2.3. Доступ до державних програм підтримки малого підприємництва. 2.4. Доступ до державних житлових програм. 	<ul style="list-style-type: none"> • Встановлення державною рівня прожиткового мінімуму (1.1, 1.2, 1.3, 1.4). • Встановлення державною мінімальної заробітної плати (1.1, 1.2). • Встановлення державною мінімальної пенсії (1.4). • Державні програми зайнятості (1.1, 2.1, 2.2, 2.3). • Державні програми щодо дітей, сім'ї та молоді (1.2, 1.3). • Державні житлові програми (2.4, див. коментар до ст. 47). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необґрунтованість та неадекватність діючої системи соціальних стандартів та нормативів. 2. Відсутність єдиної системи критеріїв для надання громадянам права на пільги та соціальні виплати за рахунок держави. 3. Несфокусованість системи пільг та соціальних виплат на завданні соціального захисту найбільш соціально вразливих груп населення. 4. Невисвітленість бюджетного фінансування передбачених чинним законодавством пільг та соціальних виплат. 5. Неврефлексивність діючої державної системи пенсійного страхування.

<p>Стаття 49</p> <p>Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.</p>	<p>1.1. Ефективне і доступне для всіх громадян медичне обслуговування.</p> <p>1.2. Безоплатність медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я.</p> <p>1.3. Фінансування медичних, медико-санітарних та оздоровчо-профілактичних програм за рахунок держави.</p> <p>1.4. Недопустимість скорочення мережі державних та комунальних закладів охорони здоров'я.</p>	<p>2.1. Право на вибір закладу / установи медичного обслуговування.</p> <p>2.2. Доступ до державних медичних та оздоровчо-профілактичних програм.</p> <p>2.3. Державна підтримка у разі захворювання на особливо небезпечні хвороби.</p>	<p>1. Неадекватність існуючої системи медичної допомоги та медичного обслуговування.</p> <p>2. Невідповідність рівня медичного обслуговування у державних та комунальних закладах охорони здоров'я наявним потребам громадян.</p> <p>3. Недостатність бюджетного фінансування діючої мережі державних та комунальних закладів охорони здоров'я.</p> <p>4. Застарілість, неадекватність і непрозорість чинного законодавства у сфері охорони здоров'я.</p> <p>5. Відсутність державної та нерозвиненість приватної системи медичного страхування.</p>	<p>1. Сприяння розвитку мережі лікувальних / медичних закладів усіх форм власності (1.1, 1.4, 2.1).</p> <p>• Державні медичні, медико-санітарні та оздоровчо-профілактичні програми (1.3, 2.2, 2.3).</p> <p>• Державні програми підтримки ВЛП-інформаційних та хворих на СНД (1.2, 1.3, 2.2, 2.3).</p> <p>• Державні програми підтримки хворих на туберкульоз та інші особливо небезпечні інфекційні хвороби (1.2, 1.3, 2.2, 2.3).</p>
<p>Стаття 52</p> <p>Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.</p>	<p>1.1. Пенсії та компенсаційні виплати у разі втрати годувальника.</p> <p>1.2. Повне матеріальне забезпечення за рахунок держави дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.</p> <p>1.3. Державна соціальна допомога усиновлявачам та приюним сім'ям.</p> <p>1.4. Державне соціальне та матеріальна допомога випускникам шкіль- та одинокі-інтернатів.</p>	<p>2.1. Право на позачерговий вступ та безоплатне здобуття вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах.</p> <p>2.2. Можливість соціального супроводу з боку державних / комунальних соціальних служб.</p> <p>2.3. Право на щорічне безоплатне / на пільгових умовах санаторно-курортне оздоровлення.</p> <p>2.4. Право на позачергове і безоплатне отримання житла.</p> <p>2.5. Право на першочергове працевлаштування після завершення навчання / здобуття вищої освіти.</p>	<p>1. Домінування державних та комунальних закладів з догляду (виховання) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, над недержавними.</p> <p>2. Висока вартість роботи державної системи утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.</p> <p>3. Відсутність достатніх економічних та інших стимулів для поширення практики приюних і фостерних сімей.</p> <p>4. Недостатність і неадекватність заходів держави щодо соціальної адаптації (реабілітації) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.</p>	<p>1. Встановлення державою рівня прожиткового мінімуму (1.1, 1.2).</p> <p>• Створення мережі державних / комунальних закладів з виховання дітей-сиріт та догляду за дітьми, позбавленими батьківського піклування (1.2).</p> <p>• Підтримка розвитку мережі недержавних закладів з догляду за дітьми, позбавленими батьківського піклування (1.2).</p> <p>• Державні програми підтримки усиновлювачів, приюних і фостерних сімей (1.2, 1.3).</p> <p>• Загальнообов'язкове державне соціальне страхування (1.1).</p>
<p>Стаття 53</p> <p>Кожен має право на освіту.</p>	<p>1.1. Доступність і безоплатність освіти в державних та комунальних навчальних закладах.</p> <p>1.2. Розвиток усіх видів освіти та різних форм навчання.</p> <p>1.3. Державні стипендії для учнів (вихованців) та студентів.</p> <p>1.4. Пільги для учнів (вихованців) та студентів.</p>	<p>2.1. Право на вибір освітнього закладу та форми навчання.</p> <p>2.2. Право на безоплатне здобуття вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.</p> <p>2.3. Право на отримання пільгових кредитів для здобуття вищої освіти.</p>	<p>1. Нерівність статусів державних / комунальних та приватних навчальних закладів.</p> <p>2. Недосконалість системи формування державного замовлення на підготовку спеціалістів.</p> <p>3. Недостатність фінансової забезпеченості державної програми кредитування для здобуття вищої освіти.</p> <p>4. Фінансова незабезпеченість та неадекватність пільг для учнів (вихованців) та студентів.</p> <p>5. Відсутність рівного доступу до освіти для представників різних соціальних груп.</p>	<p>• Сприяння розвитку мережі навчальних закладів усіх форм власності (1.1, 1.2, 2.1, 2.2).</p> <p>• Формування державного замовлення на підготовку спеціалістів (1.1, 2.2).</p> <p>• Державна програма пільгового кредитування для здобуття вищої освіти (1.1, 1.4, 2.3).</p> <p>• Спеціальні квоти для вступу до вищих навчальних закладів представників певних соціальних груп (у т. ч. сільського населення, представників національних меншин і т. д.) (1.1, 1.4, 2.2).</p>

8 Чинне законодавство передбачає, що державне пенсійне страхування в Україні є загальнообов'язковим, тобто громадяни не мають можливості обирати між державним та недержавним пенсійним фондом (останній може розглядатися лише як додатковий засіб накопичення пенсійних заощаджень).

Підстави виникнення права на соціальний захист, визначені в Конституції України

Конституція України безпосередньо передбачає лише декілька підстав, що зумовлюють виникнення права на соціальний захист та соціальне забезпечення за соціальною ознакою, а саме: повна або часткова втрата працездатності (1), тимчасова втрата працездатності (2), втрата годувальника (3), безробіття через незалежні від особи обставини (4), старість (5)⁹.

Єдиною гарантією соціального захисту за професійною ознакою, за Конституцією України, є положення про забезпечення соціального захисту громадян України, що перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей¹⁰. Відповідно до закону, військовими формуваннями також вважаються Державна прикордонна служба України, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, війська Цивільної оборони України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна спеціальна служба транспорту тощо¹¹.

Аналізуючи конституційні гарантії соціального захисту службовців військових формувань, Конституційний Суд України зазначає, що служба в органах внутрішніх справ має ряд специфічних властивостей, що повинно компенсуватися наявністю підвищених гарантій соціальної захищеності. Таким чином, визначений законами України відповідно до положень Конституції України комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, зумовлений не їх непрацездатністю або відсутністю достатніх засобів для існування, а особливістю їх професійних обов'язків, пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я, певним обмеженням конституційних прав і свобод, у т. ч. права заробляти матері-

альні блага для забезпечення собі та своїй сім'ї рівня життя, вищого за прожитковий мінімум. Здійснення таких заходів не залежить від розміру їх доходів чи наявності фінансування з бюджету, а має безумовний характер¹².

Що стосується різних форм соціального захисту та категорій громадян, на які вони спрямовані, то вони швидше є предметом регулювання законів, аніж Конституції України. Безпосередньо про пільги як форму соціального захисту в Конституції України йдеться лише у двох випадках, а саме: про пільги вагітним жінкам і матерям як гарантію забезпечення рівності чоловіків та жінок (1), а також про пільги учням і студентам у контексті гарантування права на освіту (2)¹³.

Конституційне положення про право на соціальний захист чи забезпечення за рахунок держави "в інших випадках, передбачених законом", очевидно, стало основою законодавчого визначення інших підстав для надання пільг та встановлення інших соціальних гарантій щодо значно більшої кількості категорій громадян, які безпосередньо не визначені в Основному Законі. Крім того, в окремих випадках на зміст цих соціальних гарантій впливають інші положення Конституції України (зокрема право на освіту, гарантування рівності чоловіків та жінок, встановлення особливого статусу військовослужбовців тощо). У той же час, нерідко запровадження таких заходів соціального захисту виходить за рамки конституційних стандартів, оскільки на рівні законів України значно розширено перелік категорій осіб, які мають право на ті чи інші заходи соціального захисту.

Конкретизуючи конституційні інструменти забезпечення соціальних та економічних прав громадян, можна зробити висновок, що існуюча система пільг і соціальних гарантій, перш за все, орієнтована на підвищення соціального захисту окремих соціальних груп, які здебільшого формуються за професійною ознакою (наприклад, військовослужбовці, працівники правоохоронних органів, судді та інші), а не на надання мінімального необхідного соціального забезпечення найбільш соціально незахищеним верствам населення (наприклад, інвалідам, пенсіонерам, тяжко хворим тощо)¹⁴. Вказані верстви населення

⁹ Конституція України (ст. 46).

¹⁰ Там само (ст. 17).

¹¹ Закон України "Про оборону України" № 1932-XII від 06.12.1991 (ст. 12) та Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" № 2011-XII від 20.12.1991 (ст. 3 та ст. 5).

¹² Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/99 (справа щодо права на пільги) від 06.07.1999, Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій та гарантій) від 17.03.2002, Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів) від 17.03.2004 та Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій) від 01.12.2004.

¹³ Конституція України (ст. 24 та ст. 53).

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/99 (справа щодо права на пільги) від 06.07.1999, Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій та гарантій) від 17.03.2002, Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів) від 17.03.2004 та Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій) від 01.12.2004.

мають право доступу переважно до субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та деяких інших незначних пільг (безкоштовний проїзд у громадському транспорті,

часткова компенсація вартості лікарських засобів, безоплатне чи на пільгових умовах санаторно-курортне лікування тощо).

Таблиця 2. Зобов'язання держави щодо соціального захисту окремих категорій громадян та спосіб їх реалізації

Обставини	Категорії громадян	Спосіб реалізації
Служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях (ст. 17)	Військовослужбовці та члени їх сімей	<ul style="list-style-type: none"> • Продовольче та речове забезпечення • Забезпечення житлом на пільгових умовах • Пільги на квартплату та оплату житлово-комунальних послуг • Пільги на проїзд у громадському транспорті
	Працівники Служби безпеки України та члени їх сімей	
	Працівники органів внутрішніх справ та члени їх сімей	
	Службовці військ цивільної оборони та члени їх сімей	
Вагітність та материнство (ст. 24)	Вагітні жінки	<ul style="list-style-type: none"> • Допомога по вагітності та пологах
	Матері	<ul style="list-style-type: none"> • Допомога при народженні дитини • Допомога по догляду за дитиною • Гарантії збереження робочого місця • Податкові пільги
Повна втрата працездатності (ст. 46)	Інваліди	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії за інвалідністю • Соціальна допомога, догляд • Безоплатне/на пільгових умовах протезування • Безоплатне забезпечення спеціальними технічними та іншими засобами • Пільги на проїзд у громадському транспорті
	Особи, які отримали трудове каліцтво	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Компенсаційні виплати
Часткова або тимчасова втрата працездатності (ст. 46)	Тимчасово непрацездатні особи	<ul style="list-style-type: none"> • Страхові виплати
	Особи, що мають професійні захворювання	<ul style="list-style-type: none"> • Страхові виплати • Компенсаційні виплати
Втрата годувальника (ст. 46)	Діти, що втратили батьків	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Забезпечення житлом на пільгових умовах • Повне державне забезпечення • Соціальний супровід • Безоплатне оздоровлення
	Батьки, що втратили повнолітніх дітей	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Компенсаційні виплати
	Діти, які народились після смерті батька	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Безоплатне оздоровлення
Безробіття через незалежні від особи обставини (ст. 46)	Безробітні громадяни	<ul style="list-style-type: none"> • Допомога у разі безробіття • Сприяння у працевлаштуванні • Підвищення кваліфікації або перекваліфікація • Допомога на заочаткування підприємницької діяльності
Старість (ст. 46)	Громадяни похилого віку	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії за віком • Пільги на проїзд у громадському транспорті • Соціальні послуги
Недостатній життєвий рівень (ст. 48)	Малозабезпечені громадяни	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальні виплати • Соціальне житло • Житлові субсидії
	Малозабезпечені сім'ї	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальні виплати • Соціальне житло • Житлові субсидії
Сирітство та відсутність батьківського піклування (ст. 52)	Діти-сироти	<ul style="list-style-type: none"> • Пенсії у разі втрати годувальника • Забезпечення житлом на пільгових умовах • Повне державне забезпечення • Соціальний супровід • Безоплатне оздоровлення
	Діти, позбавлені батьківського піклування	
Навчання (ст. 53)	Учні (вихованці) середніх загальних та середніх спеціальних навчальних закладів	<ul style="list-style-type: none"> • Пільги на проїзд у громадському транспорті • Податкові пільги
	Студенти вищих навчальних закладів	

Державна політика у сфері соціального захисту та соціального забезпечення

Суб'єкти формування державної політики

На сьогодні державну політику України у сфері соціального захисту та соціального забезпечення формує низка актів Верховної Ради України, Президента та Кабінету Міністрів України. При аналізі даного масиву нормативно-правових актів слід враховувати, що вказані державні органи влади здійснюють нормотворчий вплив на політику України у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, як і в інших галузях, виходячи з розподілу владних повноважень, закріпленого в чинній Конституції України.

У такий спосіб Верховна Рада України реалізує свої повноваження щодо визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку, а також повноваження щодо законодавчого визначення засад соціального захисту¹. На практиці Верховна Рада України здійснює зазначені повноваження через прийняття законів, використання механізмів парламентського контролю і, зокрема, шляхом проведення парламентських слухань.

Президент України, здійснюючи правове регулювання засад соціальної політики, виступає як гарант додержання Конституції України, прав та свобод її громадян². При цьому Основний Закон, визначаючи вичерпний перелік повноважень Президента України, не відносить безпосередньо до його компетенції визначення державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення чи інших споріднених галузях. Саме тому акти Президента України не запроваджують своїми положеннями нових регулювань, а є радше додатковими щодо встановлених законами України, на що вказують назви указів та розпоряджень. Водночас слід зважати на те, що після внесення змін до Конституції України у грудні 2004 року³ акти Президента України мають досить обмежений вплив на діяльність органів виконавчої влади.

У свою чергу, Кабінет Міністрів України прямо визначено Основним Законом як орган, який забезпечує проведення політики у сферах праці й зайнятості, а також соціального захисту населення, розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України⁴.

Основні етапи формування державної політики

Перший етап (1991–1996). До прийняття Конституції України 1996 року регулювання державної соціальної політики мало фрагментарний характер і було спрямоване на задоволення соціальних потреб доволі обмеженого кола осіб. Для цього етапу, перш за все, характерний акцент на вирішенні проблем соціальної політики, успадкованих з радянських часів (соціальний захист ветеранів війни, громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, репресованих громадян тощо).

Другий етап (1996–2000). З прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України, яка визначила Україну як соціальну державу⁵, фактично розпочався процес становлення національної системи соціального захисту та соціального забезпечення. Цей етап відзначився прийняттям актів, які застосовували різні концепції та підходи для визначення найбільш актуальних питань державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення.

Третій етап (2000–2003). На даному етапі фактично було сформовано основний масив нормативно-правових актів, які визначили загальне спрямування діючої сьогодні системи соціального захисту та соціального забезпечення. Точкою відліку у цьому процесі стало прийняття Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”. Основні зусилля на третьому етапі були спрямовані на визначення питань державної політики щодо найбільш соціально вразливих груп населення.

Четвертий етап (2003 рік – до сьогодні). На цьому етапі спостерігається системна діяльність у сфері наближення

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року (п.п. 3, 5, 6 ч. 1 ст. 85 та п. 6 ч. 1 ст. 92).

² Там само (ч. 2 ст. 102).

³ Закон України “Про внесення змін до Конституції України” № 2222-IV від 08.12.2004.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року (п.п. 3, 4 ст. 116).

⁵ Там само (ст. 1).

законодавства України до європейських соціальних стандартів. Основним моментом у цій діяльності стало прийняття Закону України “Про соціальні послуги”, який відобразив тенденцію переорієнтації державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення з призначення пільг та здійснення соціальних виплат на організацію надання соціальних послуг.

Мета прийняття актів, що визначають державну політику

Більшість актів, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, згідно з безпосередньо задекларованою в них метою, спрямовані на реалізацію конституційних соціальних прав громадян, наприклад: права на забезпечення прожиткового мінімуму (1); подолання складних життєвих обставин або вирішення існуючих соціальних проблем – інвалідність, сирітство, бездомність та ін. (2); реагування на соціальні виклики сучасності – ВІЛ/СНІД, бідність, дитяча бездоглядність та ін. (3); підвищення рівня соціальних стандартів та життєвого рівня різних соціальних груп – ветеранів війни, інвалідів, багатодітних сімей та ін. (4); виконання актів вищої юридичної сили (5); виконання міжнародних зобов'язань України – зокрема щодо забезпечення соціальних прав громадян (6).

Основні напрями регулювання актів, що визначають державну політику

Зі змісту проаналізованих нижче нормативно-правових актів випливає, що усю діяльність держави щодо регулювання сфери соціального захисту та соціального забезпечення можна згрупувати за такими напрямами: організація надання соціальних пільг (1); призначення соціальних та компенсаційних виплат (2); регулювання порядку здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг (3); затвердження державних соціальних програм (4); встановлення державних соціальних стандартів, гарантій і нормативів (5); запровадження інших заходів соціального захисту (6).

Частину проаналізованих актів (див. Таблицю 4) практично повністю присвячено питанням державної соціальної політики (наприклад, Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” та Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції ранньої со-

ціальної реабілітації дітей-інвалідів”). Проте в більшості документів норми, що визначають державну політику, межують з нормами, які встановлюють конкретні види пільг, соціальних виплат або передбачають інші заходи соціального захисту.

З цього правомірно зробити висновок, що для законодавства України у сфері соціального захисту та соціального забезпечення характерними є комплексні кодифіковані законодавчі акти, що мають за мету охопити цілий ряд правовідносин, пов'язаних із певною проблемою або соціальною групою (наприклад, Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” та Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції реформування системи соціальних послуг”). Разом з цим, деякі акти мають цільовий (сфокусований) характер (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку”). Водночас слід зазначити, що, залежно від цілей регулювання, обидва підходи виправдані.

При цьому відслідковуються відмінності напрямів діяльності залежно від цільових груп, що впливає зі специфіки державної соціальної політики відносно цих груп. Так, якщо в політиці щодо дітей, позбавлених батьківського піклування, та інвалідів переважає спрямування соціальної роботи, то визначальними елементами політики щодо ветеранів війни чи репресованих громадян є соціальне забезпечення та пільги. Очевидно, що в даному контексті не останню роль відіграє відмінність у ментальності цільових груп, що визначається світоглядними, психологічними та соціальними розбіжностями різних поколінь.

Система та змістове наповнення актів, що визначають державну політику

За формальними ознаками проаналізовані нижче нормативно-правові акти поділяються на: **законодавчі акти** (1) та **інші акти законодавства** – постанови Верховної Ради України, акти Президента України та акти Кабінету Міністрів України (2). Загальною правовою основою даної системи актів є Конституція України, яка визначає головні напрями соціальної політики держави.

В проаналізованих актах окреме місце відводиться законам України як актам пріоритетної правової та політичної ваги. Закон є актом, який на вищому рівні легітимізує політику держави у певній сфері. В окремих випадках саме прийняття законодавчого акту стає промовистим виявом державної соціальної політики. До таких актів, які умовно

можна назвати “**законами-хартіями**”, належать зокрема Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” та Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”.

Ще одним яскравим прикладом є Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”. Цей закон був одним із перших законодавчих актів, прийнятих після проголошення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, та одним із перших законодавчих актів з питань інвалідності й прав інвалідів на теренах колишнього СРСР. Він вмістив основні засади гарантій соціального захисту інвалідів та на тривалий період визначив державну політику щодо цієї соціальної групи. Як показує практика, подібні “законохартії” зберігають чинність значно довше, ніж закони та нормативно-правові акти нижчого рівня.

Інші нормативно-правові акти, які, за пострадянською юридичною традицією, іноді називають “підзаконними”, по суті, формують державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення на нижчих рівнях. Проте значно частіше ці акти розкривають та доповнюють регулювання, що існують на рівні законів (наприклад, Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 році Року людей з інвалідністю” та Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності”).

Взаємозв'язки між актами, що визначають державну політику

В окремих випадках акти, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, є політичними ініціативами самих нормотворчих органів і нерідко заповнюють прогалини у законодавчому масиві (наприклад, Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності” та Постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо задоволення соціальних потреб депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Україну на постійне проживання”).

З одного боку, такий підхід дозволяє спрямовувати зусилля на вирішення важливих питань соціальної політики, безпідставно проігнорованих на рівні законів України. З іншого боку, зазначене не повністю узгоджується з принципами розподілу повноважень між гілками влади та окремими державними органами влади.

Також слід відзначити, що більшість соціальних програм декларуються на рівні законів України, проте розкриваються через акти Кабінету Міністрів України (наприклад, Програма будівництва житла для постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян, Програма пільгового довгострокового кредитування придбання (будівництва, реконструкції) житла для молодих сімей та одиноких молодих громадян).

В інших випадках соціальні програми, ініційовані актами Кабінету Міністрів України, в подальшому підсилюються нормами законів (наприклад, Програма ранньої реабілітації дітей-інвалідів, започаткована постановою Кабінету Міністрів України, в подальшому знайшла відображення в Законі України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”).

Дія актів, що визначають державну політику, за колом осіб

Як показує системний аналіз законодавства, акти у сфері соціального захисту та соціального забезпечення логічно поділяються на:

- **універсальні** (стосуються всіх громадян України або всього населення України – наприклад, Закон України “Про прожитковий мінімум” та Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”);
- **спеціальні** (їх цільовими категоріями є окремі соціальні групи – наприклад, Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей” та Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів”).

Більшість проаналізованих нижче нормативно-правових актів мають характер спеціальних (див. [Таблицю 1](#)).

Щодо цільових груп, на захист та підтримку яких спрямовані спеціальні нормативно-правові акти, то вони формуються: **за віковими ознаками** (діти, молодь, громадяни похилого віку та ін.), **родом занять** (військовослужбовці, медичні працівники, шахтарі та ін.), **станом здоров'я** (інваліди, хворі на СНІД), а також **залежно від життєвих обставин** (діти-сироти, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни, бездомні громадяни та ін.). Іноді цільова група визначається за двома та більше ознаками – наприклад, діти-інваліди (вік та стан здоров'я) чи постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи діти (життєві обставини та вік). Звернення до проблематики

певних соціальних груп зумовлюється гостротою (невирішеністю) їх соціальних проблем або певними викликами, що постають перед суспільством та державою.

Дія актів, що визначають державну політику, в часі

Більшість із проаналізованих нижче актів мають невідзначену дію в часі. При цьому, деякі нормативно-правові

акти формально зберігають чинність, однак вже тривалий час не застосовуються (наприклад, Закон України “Про межу малозабезпеченості”).

Водночас деякі з проаналізованих актів мають чітко визначений період реалізації (наприклад, Стратегія подолання бідності, затверджена Указом Президента України, розрахована на 2001–2010 роки, а Основні напрями соціальної політики затверджувались на 1997–2000 та 2000–2004 роки), яким і обмежуються.

Таблиця 1. Основні нормативно-правові акти, що визначають спрямування державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення

Назва нормативно-правового акту	Мета / завдання нормативно-правового акту	Дата прийняття	№ акту	Коментар
Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	<ol style="list-style-type: none"> Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Розв'язання проблем медичного і соціального характеру, що виникли внаслідок радіоактивного забруднення території України. 	28.02.1991	№ 796-XII	Закон визначив основні категорії постраждалих від Чорнобильської катастрофи громадян, які мають право на соціальний захист з боку держави, та визначив соціальний захист цих категорій громадян одним із пріоритетних напрямів діяльності України як держави.
Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні	<ol style="list-style-type: none"> Визначення основних засад соціальної захищеності інвалідів в Україні. Встановлення гарантій рівних зі всіма іншими громадянами можливостей для інвалідів брати участь в економічному, політичному та соціальному житті суспільства. Створення необхідних умов для ведення інвалідами повноцінного способу життя відповідно до індивідуальних здібностей та інтересів. 	21.03.1991	№ 875-XII	Закон став першим в історії новітньої України спеціалізованим законодавчим актом із питань соціальних та економічних прав інвалідів, а також визначив основні засади державної політики щодо соціального захисту інвалідів.
Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні	<ol style="list-style-type: none"> Ліквідація наслідків переслідування громадян комуністичним режимом. Соціальний захист жертв політичних репресій. 	17.04.1991	№ 962-XII	Закон уперше, ще в умовах існування Союзу РСР, закріпив юридичні механізми відновлення прав та надання соціального захисту жертвам політичних репресій.
Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення	<ol style="list-style-type: none"> Визначення порядку правового регулювання діяльності, спрямованої на запобігання поширенню ВІЛ-інфекції в Україні. Соціальний захист ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД громадян. 	12.12.1991	№ 1972-XII	Закон містить концептуальні засади соціального захисту осіб, уражених ВІЛ / СНІД, що базуються на нормах міжнародного права та рекомендаціях Всесвітньої організації охорони здоров'я.
Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні	<ol style="list-style-type: none"> Визначення мети, завдань, принципів та головних напрямів державної молодіжної політики. 	15.12.1992	№ 2859-XII	Закон уперше на законодавчому рівні сформулював завдання, принципи та пріоритетні напрями державної молодіжної політики, у т. ч. встановив загальні засади соціального захисту молоді.
Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні	<ol style="list-style-type: none"> Створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства і держави. Визначення основних напрямів реалізації державної молодіжної політики в Україні. 	05.02.1993	№ 2998-XII	Закон, поряд з іншими, визначив принципи та пріоритети державної політики у сфері соціального захисту молоді, а також встановив ряд соціальних гарантій для молоді (захист першого робочого місця, пільгове кредитування придбання та будівництва житла для молоді, державне пільгове кредитування здобуття вищої освіти тощо).
Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту	<ol style="list-style-type: none"> Визначення правового статусу ветеранів війни, гарантування належних умов для їх життєзабезпечення, сприяння формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до ветеранів війни. 	22.10.1993	№ 3551-XII	Закон уперше після проголошення незалежності України визначив ветеранів війни як групу, що перебуває під особливим соціальним захистом, і був спрямований на збереження, а подекуди й розширення державних соціальних гарантій щодо ветеранів війни, встановлених ще за радянських часів.

>> продовження таблиці на наступній сторінці

Про межу малозабезпеченості	1. Формування правової основи для адресної матеріальної підтримки найбільш соціально незахищених верств населення в умовах кризового стану економіки.	04.10.1994	№ 2998- XII	Закон регулює питання щодо порядку визначення і встановлення межі малозабезпеченості як перехідного державного соціального стандарту для неприцездатних громадян (доти питання межі малозабезпеченості регулювалось актами Кабінету Міністрів України). Закон фактично не застосовується з 1999 року.
Про прожитковий мінімум	1. Формування правової основи для забезпечення достатнього життєвого рівня для неприцездатних категорій громадян.	15.07.1999	№ 966- XIV	Законодавче встановлення прожиткового мінімуму передбачене Конституцією України. Законом прожитковий мінімум було віднесено до системи державних соціальних стандартів та передбачено його визначення окремо для основних демографічних та соціальних груп населення. Прожитковий мінімум встановлюється окремими законами або Законом про державний бюджет.
Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії	1. Визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян. 2. Визначення пріоритетів державної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах, а також фінансових ресурсів для їх реалізації. 3. Визначення й обґрунтування державних витратів на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також утримання соціальної сфери.	05.10.2000	№ 2017- III	Закон є рамковим і системним, регулює питання щодо порядку визначення обсягу (розміру) і встановлення державних соціальних стандартів та соціальних гарантій, а також фінансового забезпечення соціальних стандартів та соціальних гарантій.
Про соціальні послуги	1. Визначення основних організаційних та правових засад надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.	19.06.2003	№ 966- IV	Закон став однією з поворотних віх державної соціальної політики, оскільки змінив акценти діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення із призначення пільг та соціальних виплат на організацію надання адресних соціальних послуг.
Про реабілітацію інвалідів в Україні	1. Створення умов для усунення обмежень життєдіяльності інвалідів, відновлення і компенсації порушеної або втраченої здатності інвалідів до побутової, професійної, суспільної діяльності. 2. Визначення основних завдань системи реабілітації інвалідів, а також видів і форм реабілітаційних заходів. 3. Визначення основних питань матеріально-технічного, кадрового, фінансового, наукового забезпечення системи реабілітації інвалідів.	06.10.2005	№ 2961- IV	Закон встановив комплексне регулювання питань щодо державної підтримки інвалідів, спрямованої на відновлення їх соціальної, побутової і трудової активності. Закон засвідчив переорієнтацію державної політики щодо соціального захисту інвалідів на активні реабілітаційні заходи, в т.ч. організацію надання соціальних послуг.
ПОСТАНОВИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ				
Про деякі питання вдосконалення системи надання державних соціальних послуг населенню на місцевому рівні	1. Запровадження системи вартісних та якісних стандартів надання соціальних послуг населенню.	17.11.2005	№ 3117- IV	Постанова визнала одним із пріоритетних завдань діяльності державної влади необхідність запровадження системи вартісних та якісних стандартів надання, а також стимулювання розвитку сфери соціально-культурних послуг для населення.
Про стан виконання законодавства України щодо соціального, правового і морального захисту ветеранів війни	1. Virішення питань соціального, правового і морального захисту ветеранів війни.	23.02.2007	№ 718- V	Постановою було передбачено посилення контролю за виконанням положень Конституції й законів України щодо питань соціального забезпечення ветеранів війни та їх морально-правового захисту. Постанова має характер політичної декларації та розрахована на формування позитивного іміджу парламенту в середовищі ветеранів війни.
УКАЗИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ				
Про додаткові заходи щодо матеріального та морального заохочення працівників вугільної промисловості	1. Підвищення престижності шахтарської праці. 2. Матеріальне та моральне заохочення працівників вугільної промисловості.	09.01.1996	№ 41/96	Указ став виявом пострадянського розуміння державної політики у сфері соціального захисту працівників вугільної промисловості, маючи на меті заохочення зайнятості в ній, із домінуванням переважно адміністративних важелів над економічно обґрунтованими заходами соціального захисту.

Про Основні напрями соціальної політики на 1997–2000 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення конкретних механізмів реалізації принципів соціально орієнтованої економіки. 2. Підвищення ефективності соціальної політики держави на основі раціонального використання наявних фінансових і матеріальних ресурсів. 	18.10.1997	№ 1166/97	Указ, вміщуючи аналіз наявного стану та основних тенденцій, цілі та пріоритети державної соціальної політики, став першим документом глави держави щодо основних напрямів у відповідній сфері на короткостроковий період. Указ може бути прикладом комплексного нормативно-правового акта, який визначає державну політику на визначений строк.
Про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування основи для комплексного розв'язання питань щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей. 2. Створення належних умов для фізичного, інтелектуального і духовного розвитку дітей, а також їх підготовки до самостійного життя. 	18.03.1998	№ 200/98	Указ став першим спеціальним актом, спрямованим на вирішення проблем дитячої бездоглядності та правопорушень серед дітей. Ним було передбачено комплекс профілактичних та запобіжних заходів для протидії дитячій безпритульності, які раніше не були передбачені в національному законодавстві.
Про заходи щодо поліпшення становища багатодітних сімей	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення сприятливих умов для виконання багатодітними сім'ями своєї соціальної функції. 2. Підвищення життєвого рівня багатодітних сімей. 3. Утвердження ролі сім'ї як основи суспільства. 	12.11.1999	№ 1460/99	Указ був першою спробою вирішити ряд питань щодо соціального захисту багатодітних та неповних сімей в умовах законодавчої нерегульованості. Разом з тим, будучи виданим напередодні другого туру президентських виборів 1999 року, цей Указ значною мірою залишився тільки політичною декларацією.
Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запобігання поширенню дитячої бездоглядності. 2. Соціальний захист дітей, які залишилися без батьківського піклування. 3. Підвищення ефективності профілактики правопорушень серед дітей. 	28.01.2000	№ 113/2000	Указ врахував досвід виконання комплексних заходів для профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві та передбачив додаткові кроки щодо посилення соціалізації бездоглядних дітей.
Про Основні напрями соціальної політики на 2000–2004 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення умов для формування і реалізації соціальної політики на основі визначеної стратегії економічного розвитку держави. 	24.05.2000	№ 717/2000	Указ визначив напрями державної соціальної політики на період з 2000 по 2004 рік. Указ був прийнятий за підсумками реалізації Основних напрямів соціальної політики на 1997–2000 роки. В подальшому практику визначення основних напрямів державної соціальної політики указами Президента України було припинено.
Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповних сімей	<ol style="list-style-type: none"> 1. Посилення соціального захисту та державної підтримки багатодітних і неповних сімей. 2. Створення сприятливіших умов для виховання дітей у багатодітних і неповних сім'ях. 	30.12.2000	№ 1396/2000	Указ став черговою спробою визначити комплекс заходів для покращення соціального захисту багатодітних та неповних сімей в умовах законодавчої нерегульованості, однак у підсумку так і не спричинив до системних змін.
Про Стратегію подолання бідності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначення основних напрямів державної політики щодо стабілізації та підвищення рівня життя громадян, подолання найгостріших проявів бідності. 2. Створення об'єктивних передумов для стабільного зростання реальних грошових доходів населення. 3. Забезпечення оптимального рівня зайнятості населення. 	15.08.2001	№ 637/2001	Указ уперше визнав бідність як загальнонаціональну соціальну проблему, а також визначив основні напрями державної політики щодо подолання бідності на період до 2010 року, в т. ч. зобов'язав Кабінет Міністрів України щорічно розробляти та затверджувати заходи для реалізації Стратегії.
Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту інвалідів та проведення в Україні у 2003 році Року людей з інвалідністю	<ol style="list-style-type: none"> 1. Посилення соціального захисту інвалідів. 2. Створення умов для нормальної життєдіяльності інвалідів. 3. Покращення доступу інвалідів до об'єктів соціальної інфраструктури. 	02.12.2002	№ 1112/2002	Указ виданий у зв'язку із проголошенням Радою Європи 2003 року Роком людей з інвалідністю. Указ визначив низку заходів для адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері соціального захисту та соціальної реабілітації інвалідів.
Про додаткові заходи щодо вдосконалення системи здійснення соціальних виплат громадянам	<ol style="list-style-type: none"> 1. Удосконалення системи здійснення соціальних виплат громадянам. 2. Підвищення ефективності механізмів управління системою здійснення соціальних виплат громадянам. 3. Поліпшення матеріального становища окремих категорій громадян. 	05.05.2004	№ 506/2004	Указ був спрямований на ліквідацію заборгованості із соціальних виплат різним соціально незахищеним категоріям та збільшення бюджетних асигнувань на соціальний захист громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. Указ задекларував пріоритети соціальної бюджетної політики на наступні періоди, а також концентрацію повноважень у сфері соціального захисту та соціального забезпечення в рамках Міністерства праці та соціальної політики України.

Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій	1. Покращення соціального і правового захисту колишніх політичних в'язнів та репресованих громадян. 2. Вирішення життєво важливих проблем колишніх політичних в'язнів та репресованих громадян.	11.07.2005	№ 1088/2005	Указ мав на меті усунення недоліків чинного на той час законодавства та передбачав підготовку відповідних змін і доповнень (більшу частину з яких так і не було внесено), а також розробку проекту загальнодержавної програми соціального захисту колишніх політичних в'язнів (схвалена Кабінетом Міністрів України).
Про додаткові невідкладні заходи щодо протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу в Україні	1. Вдосконалення міжвідомчої та міжсекторальної координації у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу. 2. Посилення контролю за виконанням законодавства про запобігання поширенню ВІЛ-інфекції/СНІДу та соціальний захист населення.	12.12.2007	№ 1208/2007	Указом було визначено ряд заходів, спрямованих на медичну та соціальну реабілітацію ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД, а також утворення Координаційної ради з проблем ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та наркоманії як консультативно-дорадчого органу при Президентіві України.
РОЗПОРЯДЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ				
Про додаткові заходи щодо соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями	1. Вирішення актуальних питань соціального захисту інвалідів. 2. Сприяння створенню необхідних умов для забезпечення повноцінного життя інвалідів.	03.12.2003	№ 397/2003-рп	Розпорядження визначає комплекс заходів за підсумками проведення Року людей з інвалідітатом, зокрема підготовки і затвердження державних комплексних програм «Житло – інвалідам» та «Освіта інвалідів», а також поетапне підвищення державних соціальних стандартів для інвалідів.
ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ				
Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів	1. Створення умов для ранньої соціальної реабілітації та соціальної інтеграції дітей-інвалідів. 2. Сприяння розвитку особистостей дітей-інвалідів в умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу. 3. Стимулювання створення мережі сучасних центрів ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів.	12.10.2000	№ 1545	Постанова вперше привернула увагу до питань ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, визначаючи концептуальні засади соціальної роботи із цією категорією. Ряд положень Концепції, яка була затверджена Постановою, в подальшому знайшов відображення в положеннях чинного законодавства.
Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку	1. Реформування системи соціальних послуг для підвищення ефективності її функціонування та наближення до потреб отримувачів. 2. Удосконалення системи соціального захисту населення шляхом запровадження системи якісних соціальних послуг.	14.01.2004	№ 12	Постанова фактично вперше передбачила можливість надання платних соціальних послуг, а також визначила їх базовий перелік, встановила порядок надання та загальні підходи до розрахунку вартості платних соціальних послуг.
Про заходи щодо задоволення соціальних потреб депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Україну на постійне проживання	1. Вирішення соціальних та побутових питань облаштування депортованих громадян, які повертаються в Україну на постійне проживання.	13.05.2004	№ 626	Постановою врегульовано ряд питань щодо соціального захисту та облаштування депортованих громадян (у т. ч. кримських татар), які повертаються в Україну, зокрема визначено порядок постачання питної води у місця їх компактного проживання в АР Крим, порядок компенсації витрат на перевіз та перевезення багажу, порядок надання одноразової грошової допомоги для завершення будівництва індивідуального житла тощо.
РОЗПОРЯДЖЕННЯ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ				
Про схвалення Концепції реформування системи соціальних послуг	1. Реформування системи соціальних послуг для підвищення ефективності її функціонування та наближення до потреб отримувачів. 2. Удосконалення системи соціального захисту населення шляхом запровадження системи якісних соціальних послуг.	13.04.2007	№ 178-р	Розпорядженням визначено основні напрями реформування системи соціальних послуг, у т. ч. запровадження нових видів соціальних послуг, визначення категорій отримувачів соціальних послуг на безоплатній основі, створення системи контролю за якістю соціальних послуг тощо.
Про схвалення Концепції соціального захисту бездомних громадян	1. Визначення основних напрямів створення системи реінтеграції бездомних громадян. 2. Сприяння розвитку мережі закладів обліку і соціального захисту бездомних громадян. 3. Підвищення рівня якості соціальних послуг для бездомних громадян з урахуванням специфіки окремих цільових груп у межах цієї категорії.	17.04.2008	№ 639-р	Розпорядження передбачає утворення мережі закладів обліку і соціального захисту бездомних громадян, запровадження нових соціальних послуг для різних цільових груп у межах цієї категорії, а також удосконалення моделей соціальної допомоги, підтримки та реінтеграції бездомних громадян з урахуванням досвіду європейських країн.

Законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення

Національне законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення почало формуватися 1990 року – ще до проголошення незалежності України – і на сьогодні тільки на рівні законів складається щонайменше із 58 документів, які безпосередньо встановлюють ті або інші види пільг, соціальних та компенсаційних виплат, а також соціальних послуг для різних

категорій осіб. Так, з усього масиву проаналізованих законів 27 передбачають різні заходи соціального захисту для соціально вразливих категорій осіб, ще стільки ж встановлюють спеціальний соціальний захист для представників певних професій, і всього 4 закони передбачають різні заходи соціального захисту за певні заслуги (див. [Таблицю 1](#)).

Таблиця 1. Акти законодавства, які передбачають різні форми соціального захисту для різних категорій громадян

Категорії громадян	Пільги	Соціальні та компенсаційні виплати	Соціальні послуги
За соціальною ознакою	27	18	14
За професійною ознакою	27	16	—
За заслуги	4	3	3
Всього (актів законодавства):	58	37	17

Починаючи з 1990 року, у різні періоди законодавці використовували різний інструментарій для розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Так, у законодавчих актах різних періодів простежується вплив принципово відмінних концептуальних підходів та моделей, серед яких визначальними є радянська модель (домінування пільг та соціальних виплат, які часто підміняють належний рівень заробітної плати та матеріального забезпечення) і європейська модель (домінування соціальних послуг та соціальної роботи, спрямованих на підтримку найбільш соціально вразливих категорій та осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах).

У більшості проаналізованих актів чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення перевага надається нематеріальній (натуральній) формі соціального захисту – пільгам та соціальним послугам. У свою чергу, пільги більшою мірою притаманні радянській моделі й незаперечно домінують у чинному законодавстві, а соціальні послуги – європейській, і на даний час вони мало поширені (непоширеність соціальних послуг пояснюється тим, що ця форма соціального захисту почала розвиватись порівняно недавно і найбільше притаманна законодавчим актам, прийнятим упродовж 2004–2008 років). Разом з тим, у чинному законодавстві використовується і грошова форма соціального захисту у вигляді різноманітних соціальних та компенсаційних виплат – вона широко застосовується як у

радянській (матеріальна та грошова допомога, доплати, надбавки, підвищення до заробітної плати тощо), так і в європейській (соціальна допомога, адресні компенсації та відшкодування тощо) моделі.

Для того, щоб проаналізувати особливості функціонування сфери соціального захисту та соціального забезпечення, до якої в Україні належать, перш за все, пільги, соціальні та компенсаційні виплати, а також соціальні послуги, слід простежити хронологію розвитку відповідного блоку законодавства.

Саме різні підходи до підготовки окремих актів законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, а також їх несистемність і внутрішня суперечливість призвели до несистематичності та непрозорості бюджетного фінансування навіть достатньо ефективних видів соціального захисту, які впроваджувалися в Україні.

З іншого боку, якщо простежити хронологію розвитку законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, то можна помітити два основні напрями докладення зусиль законодавців: **поступове вирішення питань соціального захисту різних соціальних груп та інших категорій населення** (в т. ч. тих, захист яких не був пріоритетним у радянські часи), а також хоч і не завжди послідовний, але **поступовий перехід від радянської до європейської моделі соціального захисту та соціального забезпечення**, про що уже згадувалося вище.

Хронологія розвитку законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення

Становлення і розвиток українського законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення умовно можна розділити на декілька хронологічних періодів, кожному з яких притаманні особливі характеристики й тенденції. Також ці періоди відрізняються використанням різних підходів і моделей розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення:

1. Зародження української системи соціального захисту та соціального забезпечення (1990–1993 роки)

В цей період відбувалося зародження системи соціального захисту і соціального забезпечення незалежної України. Здебільшого прийняті в цей період акти законодавства мали на меті встановлення державних соціальних гарантій щодо існуючих на той час пільгових, а також найбільш соціально незахищених категорій населення (ветерани війни і праці, інваліди, громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та інші).

Акти законодавства, прийняті впродовж першого періоду, можна охарактеризувати як такі, що використовують більшість підходів, притаманних радянській системі соціального захисту та соціального забезпечення. Одним із найпомітніших актів законодавства цього періоду, який значною мірою залишається актуальним і сьогодні, є Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”. В цьому Законі акумульовано більшу частину пільг, які зустрічалися і в інших актах законодавства радянського часу (пільги на квартплату та оплату житлово-комунальних послуг, безоплатне забезпечення ліками, безоплатне санаторно-курортне лікування, безоплатний проїзд у громадському транспорті тощо). Із плином часу частина норм цього Закону, яка встановлювала ті або інші види пільг, застаріла – як, наприклад, право на першочергове придбання промислових товарів підвищеного попиту, – проте де-юре продовжує діяти й сьогодні. Попри все, більшість пільг, встановлених цим Законом, були продубльовані в інших актах законодавства у пізніші періоди.

За спрямуванням законодавчу ініціативу цього періоду умовно можна розділити на такі групи:

- 1) **законодавство, спрямоване на реабілітацію репресованих у радянські часи громадян** (наприклад, Закон України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”, який був прийнятий на хвилі національного піднесення після проголошення незалежності України і встановив ряд пільг для громадян, що були засуджені чи зазнали переслідувань через свої політичні переконання в часи СРСР);
- 2) **законодавство, яке проголосило основні соціальні та економічні пріоритети нової держави** (наприклад, Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” визначає пріоритетом запобігання занепаду села та підтримку агропромислового комплексу; Закон України “Про зайнятість населення” – подолання безробіття та соціальну підтримку громадян, які залишилися без роботи через не залежні від них обставини; Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” – забезпечення соціальної адаптації та розвитку молоді, тощо);
- 3) **законодавство, яке стало основою для побудови власної системи соціального захисту та соціального забезпечення** (наприклад, Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” встановив соціальні гарантії та пільги для інвалідів у різних сферах життєдіяльності; Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні” та Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” встановив спеціальний соціальний захист для осіб, які мають трудові заслуги або є громадянами похилого віку, ветеранів війни; Закон України “Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення” встановив ряд соціальних гарантій для осіб, уражених ВІЛ/СНІДом, а також передбачив спеціальний соціальний захист для медичних працівників, які за родом діяльності постійно контактують із зазначеною категорією осіб, та інші);
- 4) **законодавство, що визначило основні підходи до матеріального забезпечення діяльності та соціального захисту представників окремих професій** (прийняті впродовж цього періоду акти законодавства насамперед стосувалися врегулювання статусу правоохоронних органів – так, були прийняті Закон України “Про прокуратуру”, Закон України “Про Службу безпеки України” та Закон України “Про статус суддів”, які врегулювали ряд питань стосовно матеріального та соціального забезпечення представників відповід-

них професій; блок законів щодо статусу та соціального захисту працівників сфери освіти, культури та охорони здоров'я, зокрема Закон України “Про освіту”, Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, Основи законодавства про культуру та Основи законодавства про охорону здоров'я; а також Закон України “Про статус народного депутата України”, та Закон України “Про державну службу” і, крім того, Закон України “Про пожежну безпеку”).

Таким чином, опираючись на традиції радянських часів, тогочасні законодавці надали перевагу грошовій формі соціального захисту. За таких умов основним видом соціального захисту, реалізованого у прийнятих впродовж першого періоду актах законодавства, були пільги. Водночас із радянських часів збереглася мережа дитячих будинків, державних шкіл- та будинків-інтернатів для дітей-сиріт, будинків та інтернатів для людей похилого віку, ветеранів війни, а також інших стаціонарних закладів, які виконували функцію догляду та соціального забезпечення відповідних соціально вразливих категорій громадян. Такий вид соціального захисту, як утримання у спеціалізованих закладах соціального обслуговування, можна віднести до негрошової (натуральної) форми соціального захисту.

У зв'язку з тим, що при виборі форми соціального захисту перевага була надана пільгам та утриманню мережі державних закладів соціального спрямування, саме в цей період започаткувалась тенденція, яка згодом призвела до непрозорості й низької ефективності системи соціального захисту та соціального забезпечення, що діє в Україні сьогодні.

2. Становлення української системи соціального захисту та соціального забезпечення (1996–2000 роки)

Цей період розпочався з моменту прийняття Конституції України 28 червня 1996 року і закінчився прийняттям Закону України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” 16 листопада 2000 року. Найбільш важливою подією цього періоду стало прийняття 2000 року Закону України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії”, який став першим кроком у систематизації всієї діяльності держави у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення.

Конституція України визначила основні права і свободи громадян України. На цій основі почала формуватися система соціального захисту та соціального забезпечення,

а відтак були запроваджені й механізми реалізації соціальних прав громадян. На виконання окремих положень Основного Закону була прийнята ціла низка законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Фактично держава продовжила лінію, взятую в 1991 році, приймаючи нові закони та вносячи зміни до вже діючих актів законодавства. Так, у цей період було прийнято ряд актів законодавства, які сформували декілька груп:

- 1) **законодавство, яке започаткувало процес формування власної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування** (були прийняті Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які врегулювали ряд питань матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, на основі чого згодом була сформована державна система загальнообов'язкового соціального страхування);
- 2) **законодавство, що врегулювало деякі питання матеріального забезпечення діяльності та соціального захисту представників окремих професій** (наприклад, Закон України “Про державну виконавчу службу”, прийнятий 1998 року в процесі реформування судової влади та системи юстиції; Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”, прийнятий у зв'язку із приверненням суспільної уваги до проблем професійної діяльності журналістів; ряд актів законодавства, спрямованих на заохочення зайнятості у сферах, які почали втрачати свою економічну привабливість –наприклад, Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, Закон України “Про захист рослин” та Гірничий закон України, якими було встановлено ряд соціальних гарантій та пільг для представників відповідних професій);
- 3) **законодавство, спрямоване на встановлення спеціального соціального захисту щодо окремих категорій осіб, які мають певні заслуги** (з метою вдосконалення правового регулювання питань щодо соціального захисту осіб, які мають певні заслуги, здобуті в період професійної діяльності, 1998 року був прийнятий Закон України “Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист”; таким чином держава виявила піклування про осіб, які отримали статус ветерана, розбудовуючи оборонну та правоохоронну системи української держави);

4) **законодавство, спрямоване на соціальну підтримку неповнолітніх та профілактику злочинності у їх середовищі** (зокрема у січні 1995 року було прийнято Закон України “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, який в частині соціального захисту фактично визначив правові основи діяльності відповідних органів, соціальних служб та спеціалізованих соціальних закладів, на які було покладено функції щодо соціального захисту та соціальної підтримки дітей і підлітків, а також профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку).

В актах законодавства, які були прийняті продовж другого періоду, перевага також надавалася грошовій формі здійснення соціального захисту. Основним видом соціального захисту, який отримав розвиток у актах законодавства цього періоду, були пільги та соціальні виплати.

Таким чином, прийняті впродовж другого періоду акти законодавства були орієнтовані на формування системи загальнообов’язкового державного соціального страхування, встановлення ряду пільг щодо матеріального та соціального забезпечення представників певних професій, а також на створення необхідної інфраструктури для соціального захисту дітей і підлітків та профілактики злочинності серед неповнолітніх.

3. Модернізація існуючої системи соціального захисту та соціального забезпечення (2000–2003 роки)

Точкою відліку для цього періоду є прийняття 2000 року вже згаданого Закону України “Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії”, який створив основу для послідовного вдосконалення діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення згідно з європейською моделлю. Проте навіть після прийняття цього Закону в межах третього періоду в Україні було реалізовано ряд законодавчих ініціатив, частина яких ґрунтувалася на попередніх підходах до розвитку системи соціального захисту і соціального забезпечення, більше притаманних першому та другому періодам:

1) **законодавство, яке стало вираженням піклування держави про найбільш вразливі категорії населення** (зокрема Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” та Закон України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам”, які за своєю суттю були спрямовані на створення умов для подолання бідності та психологічну і матеріальну підтримку інвалідів, передбачаючи додат-

кові механізми соціального забезпечення відповідних соціально вразливих категорій з боку держави);

2) **законодавство, спрямоване на соціальну адаптацію та соціальну підтримку осіб з особливими потребами** (так, прийнятий 2000 року Закон України “Про психіатричну допомогу” врегулював деякі питання щодо соціального забезпечення та соціальної підтримки психічно хворих осіб та громадян, які здійснюють догляд за ними, а прийняті 2003 року новий Кримінально-виконавчий кодекс України та Закон України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк” містять цілий комплекс положень, що мають на меті створити передумови для соціальної адаптації та соціальної інтеграції осіб, звільнених з місць обмеження або позбавлення волі);

3) **законодавство, яке врегулювало деякі питання матеріального та соціального забезпечення окремих категорій службовців, а також депутатів місцевих рад** (зокрема Закон України “Про службу в органах місцевого самоврядування” та Закон України “Про дипломатичну службу”, а також Закон України “Про статус депутатів місцевих рад”, які встановили ряд гарантій щодо матеріального забезпечення діяльності, соціального захисту та соціального забезпечення відповідних категорій громадян);

4) **законодавство, яке завершило процес формування власної системи загальнообов’язкового державного соціального страхування** (так, у цей період були прийняті два спеціальні закони, які завершили процес формування системи загальнообов’язкового державного соціального страхування, а саме: Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” та Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”, які передбачили створення відповідних державних фондів).

Окрім того, з прийняттям 2000 року Закону України “Про жертви нацистських переслідувань” законодавці у третьому періоді фактично завершили розпочату одразу після проголошення незалежності України роботу з формування блоку законодавства щодо соціального захисту громадян, які зазнали гонінь під час Великої Вітчизняної війни та в інші періоди існування комуністичного режиму.

Переважаюча більшість прийнятих у третьому періоді актів законодавства була орієнтована на реалізацію основних положень Закону України “Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії” і зокрема на встановлення

нових видів соціальних виплат для найбільш соціально незахищених категорій громадян. Разом з тим, впродовж цього періоду держава зробила ще один важливий крок, розпочавши реформування кримінально-виконавчої системи саме в напрямі її гуманізації, у т. ч. в частині створення передумов для соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у місцях позбавлення чи обмеження волі.

Проте найважливішою подією третього періоду все ж стало прийняття 19 червня 2003 року Закону України “Про соціальні послуги”, який створив основу для розвитку системи соціальних послуг як одного з нових видів соціального захисту.

4. Початок становлення нової системи соціального захисту та соціального забезпечення (2004–2008 роки)

Цей період характеризується прийняттям низки актів законодавства з використанням як нових підходів до розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення, спрямованих на подальше розширення застосування соціальних послуг, так і застарілих радянських підходів, для яких традиційними формами соціального захисту є пільги і соціальні виплати.

Виходячи із законодавчо встановлених у попередні періоди стандартів, у нових актах законодавства передбачалося створення необхідних передумов та інфраструктури для надання соціальних послуг різним категоріям громадян, що опинилися у складних життєвих обставинах, в т. ч. дітям та молоді, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, бездомним громадянам та безпритульним дітям, інвалідам тощо. Прийняті впродовж цього періоду акти законодавства можна об'єднати у декілька таких груп:

- 1) **законодавство, спрямоване на соціальний захист дітей та молоді, а також дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування** (зокрема Закон України “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”, який заклав основу для розвитку системи соціальних послуг для дітей та молоді, а також ввів поняття “соціальна робота”, та Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, який, поряд з іншим, передбачив соціальний супровід дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та підняв на якісно новий рівень питання соціального захисту зазначеної категорії дітей);
- 2) **законодавство, яке стало вираженням піклування держави про найбільш соціально вразливі категорії населення** (зокрема Закон України “Про державну

соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам”, який визначив підстави виникнення у громадян права на отримання державної соціальної допомоги, та Закон України “Про соціальний захист дітей війни”, що продовжив лінію держави на додатковий соціальний захист громадян, які відчували на собі тягоги Великої Вітчизняної війни);

- 3) **законодавство, яке засвідчило запровадження нових підходів до соціального захисту окремих категорій громадян** (наприклад, прийняті 2005 року Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”, який частково переорієнтував соціальний захист інвалідів із грошової на натуральну форму і, перш за все, на розвиток системи соціальних послуг для інвалідів; Закон України “Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”, який на державному рівні визнав існування такої соціальної проблеми, як бездомність та безпритульність, а також ввів нову форму соціальних послуг – соціальне патрулювання);
- 4) **законодавство, що врегулювало деякі питання матеріального забезпечення діяльності та соціального захисту представників окремих професій** (продовженням лінії держави на визначення основних питань матеріального забезпечення та встановлення спеціального соціального захисту щодо представників окремих професій стало прийняття Закону України “Про правові засади цивільного захисту” та Закону України “Про підвищення престижності шахтарської праці” – останній був прийнятий 2008 року на тлі занепаду вугледобувної галузі та передбачив ряд соціальних гарантій для шахтарів та членів їх сімей).

Окрім того, в межах четвертого періоду було прийнято закон, спрямований на вирішення проблеми соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених внаслідок скорочення Збройних Сил України, – Закон України “Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей”.

Більшість прийнятих у четвертому періоді актів законодавства ґрунтувалися на нових підходах і за своєю суттю стали поступальним кроком у розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також впровадили нові форми соціального захисту.

Ще частина актів законодавства (зокрема Закон України “Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам” і Закон України “Про державну

ні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей") стала комбінацією новітніх та радянських підходів до розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення: акти передбачали запровадження соціального захисту як у грошовій (окремі види пільг та соціальні виплати), так і в натуральній формі (нові види соціальних послуг).

Разом з тим, яскравим прикладом використання традиційних радянських підходів до розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення в четвертому періоді

стало прийняття Закону України "Про соціальний захист дітей війни" та Закону України "Про підвищення престижності шахтарської праці", які передбачили комплекс соціальних гарантій та пільг для зазначених категорій осіб.

До уваги пропонується розміщений у хронологічному порядку перелік та коротка характеристика (за основними цільовими групами, сферою регулювання, метою прийняття, значенням та актуальністю) основних актів чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення (див. [Таблицю 2](#)).

Таблиця 2. Основні законодавчі акти, що регулюють питання у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення

№	Назва законодавчого акту	Цільова група/групи	Дата і рік прийняття	№ акту	Сфера регулювання	Мета прийняття, значення та актуальність законодавчого акту
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ЗА ОЗНАКОЮ СОЦІАЛЬНОЇ НЕЗАХИЩЕНОСТІ						
1.	Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві"	• Особи, які переселилися та проживають у трудодостатніх сільських населених пунктах	17.10.1990	№ 400-XII	ДС, ПСО	Закон прийнятий у зв'язку зі зростаючою урбанізацією населення, скороченням народжуваності в сільській місцевості, загальним занепадом села. Основною метою Закону було створення стимулів для стримування міграції сільського населення та захоочення інших громадян до переселення в сільські населені пункти. Закон встановив для сільського населення пільги щодо оплати за використання електроенергії, а також пільги у сферах ведення сільського господарства, будівництва та кредитування.
2.	Закон України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"	• Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни	28.02.1991	№ 796-XII	ПСО, ДСД, ВВ, МГК	Це один з актів законодавства, який зберігає свою чинність ще з радянських часів. Його прийняття було пов'язане з особливим гострою питань щодо соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Однак на сьогодні він частково втратив свою актуальність, оскільки частина пільг, встановлених Законом, на практиці не застосовується.
3.	Закон України "Про зайнятість населення"	• Безробітні громадяни • Громадяни України, іноземці, апатриди	01.03.1991	№ 803-XII	МГК, МГД, СП	Закон прийнятий у період розпаду Союзу РСР, на хвилі масового зростання рівня безробіття, із використанням зарубіжного досвіду, де це явище вже давно було врегульоване на законодавчому рівні. З часу прийняття до Закону неодноразово вносилися зміни, і тому він досі зберігає свою актуальність. Закон утвердив право громадян, які втратили роботу з незалежних від них обставин, на отримання від держави грошової допомоги в часі їх безробіття.
4.	Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні"	• Інваліди (в т. ч. діти-інваліди, обдаровані діти-інваліди, інваліди з дитинства) та члени їх сімей	21.03.1991	№ 875-XII	ПСО, СЗ, СП, СМП	Цей Закон став основоположним у системі соціального захисту інвалідів. Він встановив цілий ряд соціальних гарантій та пільг для інвалідів у різних сферах життєдіяльності й, таким чином, створив основу для їх самореалізації, у т. ч. шляхом залучення інвалідів до праці, визначив особливості надання їм медичної та соціальної допомоги.
5.	Закон України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні"	• Жертви політичних репресій та члени їх сімей	17.04.1991	№ 962-XII	ПСО, ДСД	Закон прийнятий у період розпаду Союзу РСР на хвилі національного піднесення. Основними завданнями Закону були реабілітація та соціальний захист громадян, засуджених чи постраждалих внаслідок переслідувань за політичні переконання в радянські часи.
6.	Закон України "Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення"	• ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД особи, члени їх сімей • Медичні працівники, які здійснюють обслуговування або догляд ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД	12.12.1991	№ 1972-XII	ДСГ, ППО	Закон прийнятий на хвилі привернення загальної уваги до проблеми поширення ВІЛ / СНІД у світі. Він установив ряд соціальних гарантій для осіб, уражених ВІЛ / СНІД, а також передбачив спеціальний соціальний захист для медичних працівників, які за родом своєї діяльності постійно контактують із зазначеною категорією осіб. Із часу прийняття до Закону було внесено незначні зміни, і він досі зберігає свою актуальність.
7.	Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"	• Сім'ї з дітьми • Не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування жінки	21.11.1992	№ 2811-XII	ДСД, ДС	Прийняття цього Закону мало на меті, перш за все, стимулювання народжуваності та встановлення соціальних гарантій для сімей із дітьми. Закон передбачає виплату державної соціальної допомоги при народженні, усинюванні дитини та в ряді інших випадків. Закон зберігає свою актуальність і сьогодні.

8.	Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні"	• Молодь (від 15 до 35 років)	05.02.1993	№ 2998-XII	ДС, ДСГ, ПСО	Цей Закон став основоположним щодо визначення соціальних і культурних прав молоді. Більшість соціальних гарантій та пільг, встановлених цим Законом, на практиці залишилися тільки деклараціями. Основну увагу Закон приділяє стимулюванню народжуваності та підтримці сільської молоді.
9.	Закон України "Про статус гірських населених пунктів в Україні"	• Жителі гірських населених пунктів	15.02.1995	№ 56/95-ВР	ДСД	Закон спрямований виключно на підтримку населення, яке проживає і працює у гірській місцевості, шляхом формування системи матеріальної підтримки зазначеної категорії осіб та стимулювання розвитку гірських населених пунктів.
10.	Закон України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей"	• Діти та неповнолітні особи	24.01.1995	№ 20/95-ВР	СП, СС	Поряд з іншим, Закон визначає статус та встановлює основні засади діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, а також визначає перелік соціальних послуг, які ними надаються, та інших заходів соціального спрямування, що здійснюються щодо дітей.
11.	Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування	• Працездатне населення у працездатному віці	14.01.1998	№ 16/98-ВР	ДСГ, ДСД	Закон передбачає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з не залежних від них обставин, а також у старості та інших, визначених Законом випадках за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків, а також за рахунок державного бюджету та інших джерел.
12.	Закон України "Про захист від впливу іонізуючого випромінювання"	• Особи, які проживають або тимчасово перебувають на території України (в т. ч. громадяни України, іноземці, апатриди)	14.01.1998	№ 15/98-ВР	МГК	Закон спрямований на забезпечення захисту життя, здоров'я та майна людей від негативного впливу іонізуючого випромінювання, спричиненого виробничою чи іншою діяльністю, а також у випадках аварій з радіаційними викидами, шляхом виконання запобіжних та рятувальних заходів і компенсації завданої шкоди.
13.	Закон України "Про загальну середню освіту"	• Учні (вихованці) шкіл	13.05.1999	№ 651-XIV	ПСО	Прийняття Закону було зумовлене необхідністю комплексного врегулювання питань, пов'язаних із функціонуванням системи загальної середньої освіти. В частині соціального захисту Закон спрямований на забезпечення належного медичного обслуговування учнів (вихованців) шкіл та організацію їх харчування.
14.	Закон України "Про психіатричну допомогу"	• Психічно хворі особи (в т. ч. особи, до яких судом застосовано примусові заходи медичного характеру)	22.02.2000	№ 1489-III	СМП	Закон був прийнятий для врегулювання відносин у сфері надання як добровільної, так і примусової медичної допомоги особам, які страждають на психічні захворювання. Водночас Закон передбачив можливість соціального супроводу та патронажу для відповідної категорії громадян на час лікування.
15.	Закон України "Про жертви нацистських переслідувань"	• Жертви нацистських переслідувань та члени їх сімей	23.03.2000	№ 1584-III	ПСО, СП, СМП	Закон встановив пільги в'язням концтаборів та гетто, дітям партизанів та підпільників у різних сферах життєдіяльності, а також послугував основою для реабілітації як зазначених категорій громадян, так і осіб, які були насильно вивезені на примусові роботи під час Великої Вітчизняної війни. Закон залишається актуальним і сьогодні, незважаючи на скорочення числа осіб, на яких розповсюджується його дія.
16.	Закон України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям"	• Малозабезпечені сім'ї	01.06.2000	№ 1768-III	ДСГ, ДСД	Закон був прийнятий із метою встановлення державної соціальної підтримки малозабезпечених сімей. Його прийняття також було спрямовано на створення передумов для подолання бідності. Закон зберігає свою актуальність, оскільки значна частина населення України й досі проживає за межею бідності.
17.	Закон України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам"	• Інваліди з дитинства та діти-інваліди	16.11.2000	№ 2109-III	ДСГ, ДСД	Прийняття Закону було зумовлене необхідністю вдосконалення системи соціальної підтримки, а також встановлення соціального і медичного патронажу над інвалідами з дитинства та дітьми-інвалідами. Зважаючи на цільову групу Закону, він зберігатиме свою актуальність завжди.
18.	Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття"	• Застраховані особи та члени їх сімей	02.03.2000	№ 1533-III	ДСД, СП	Закон встановлює систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення в разі безробіття з не залежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.
19.	Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням"	• Тимчасово непрацездатні громадяни (в т. ч. вагітні жінки)	18.01.2001	№ 2240-III	ДСГ, ПСО, МГК	Закон прийнятий із метою регламентації оплати праці в період хвороби, а також матеріальної допомоги родичам у разі смерті застрахованої особи. Він належить до групи законів, які, перш за все, регламентують трудові правовідносини. Є одним із трьох Законів України, на базі яких функціонує створений державою Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
20.	Закон України "Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк"	• Особи, звільнені з місць позбавлення або обмеження волі	10.07.2003	№ 1104-IV	СП, СС, СМП	Прийняття Закону було зумовлене необхідністю формування системи соціального супроводу та створення умов для соціальної адаптації осіб, які були звільнені з місць позбавлення або обмеження волі. Більшість положень Закону на сьогодні значною мірою залишаються тільки деклараціями.

21.	Кримінально-виконавчий кодекс України	<ul style="list-style-type: none"> • Особи, звільнені з місць позбавлення або обмеження волі 	11.07.2003	№ 1129-IV	СС, ДСД	У частині соціального захисту Кодекс визначає ряд питань щодо системи соціального супроводу осіб, звільнених із місць позбавлення або обмеження волі, та створює основу для їх соціальної адаптації шляхом сприяння в отриманні житла, у працевлаштуванні, відновленні втрачених документів та ін.
22.	Закон України "Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам"	<ul style="list-style-type: none"> • Особи, які не мають права на пенсію (в т. ч. церковнослужителі та священики) • Громадяни України, іноземці, біженці 	18.05.2004	№ 1727-IV	ДСГ, ДСД	Цей Закон прийнятий на продовження реалізації державної політики, спрямованої на соціальний захист та підтримку найбільш соціально вразливих категорій населення. Закон виконує свою функцію, передбачаючи виплату державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам.
23.	Закон України "Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей"	<ul style="list-style-type: none"> • Військово службовці, які звільняються у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та члени їх сімей 	15.06.2004	№ 1763-IV	ДСД, МГК, СС	Прийняття Закону було зумовлене початком процесу реформування Збройних Сил України. Його метою є забезпечення соціальної адаптації осіб, які звільняються з військової служби. Закон встановлює ряд соціальних гарантій, пільг та соціальних виплат для зазначеної категорії осіб.
24.	Закон України "Про соціальний захист дітей війни"	<ul style="list-style-type: none"> • Діти війни 	18.11.2004	№ 2195-IV	ПСО, ДСД	Цей Закон є продовженням реалізації державної політики щодо соціального захисту осіб, які народилися чи були дітьми під час Другої світової війни. Закон встановлює ряд пільг та соціальних виплат для зазначеної категорії громадян і, здебільшого, ґрунтується на підходах, традиційних для радянських часів.
25.	Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування"	<ul style="list-style-type: none"> • Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування • Випускники закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування 	13.01.2005	№ 2342-IV	ПСО, ДСД, СП, СС	Закон був прийнятий з метою формування нової системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка б ґрунтувалася на нових підходах і пропонувала альтернативу традиційним для радянських часів школам- та будинкам-інтернатам.
26.	Закон України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю"	<ul style="list-style-type: none"> • Діти (від 0 до 15 років) та молодь (від 15 до 35 років) 	28.01.2005	№ 2558-III	СС, СП	Прийняття Закону було зумовлене потребою формування нової, відмінної від традиційної радянської, системи соціальної роботи з дітьми та молоддю, включаючи сім'ї. Закон базується на нових підходах щодо розвитку системи соціального захисту населення і значною мірою спрямований на розвиток сім'ї-системи соціальних послуг для дітей та молоді.
27.	Закон України "Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей"	<ul style="list-style-type: none"> • Бездомні громадяни та безпритульні діти 	02.06.2005	№ 2623-IV	СЗ, СП, СС	Закон був прийнятий на хвилі привернення суспільної уваги до проблем бездомності та безпритульності. Прийняття Закону з подібним предметом регулювання також було передбачено серед інших заходів Кабінету Міністрів України щодо реалізації Стратегії подолання бідності, схваленої Указом Президента України 2001 року.
28.	Закон України "Про реабілітацію інвалідів в Україні"	<ul style="list-style-type: none"> • Інваліди (в т. ч. діти-інваліди, інваліди з дитинства) та члени їх сімей 	06.10.2005	№ 2961-IV	ДСД, СП, СМП, СС	Прийняття Закону зумовлене необхідністю заповнення прогалин у системі соціального захисту та соціальної підтримки інвалідів. Закон ґрунтується на нових підходах щодо розвитку системи соціального захисту населення і значною мірою спрямований на розвиток системи соціальних послуг для інвалідів.
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ ПЕВНІ ЗАСЛУГИ						
29.	Декрет Кабінету Міністрів України "Про пільги Героям Радянського Союзу і повним кавалерам ордена Слави"	<ul style="list-style-type: none"> • Герої Радянського Союзу і повні кавалери ордена Слави 	23.04.1993	№ 37-93	ПЗБ	Декрет, поряд з іншими актами чинного законодавства, встановлює ряд пільг для Героїв Радянського Союзу і повних кавалерів ордена Слави, хоча основна його частина втратила чинність.
30.	Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"	<ul style="list-style-type: none"> • Ветерани війни, порівняні до них особи та члени їх сімей • Громадяни з особливими заслугами перед Батьківщиною та члени їх сімей 	22.10.1993	№ 3551-XII	ПЗБ, ДСД, СП, СС	Цей Закон є найяскравішим прикладом законодавства періоду зародження української системи соціального захисту населення. Закон встановлює для відповідних категорій осіб ряд соціальних гарантій та пільг, частина яких і сьогодні зберігає свою актуальність. Інша частина є застарілою та вимагає зміни підходів як щодо визначення категорій пільговиків та самого переліку пільг, так і щодо способу їх надання.
31.	Закон України "Про основи засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні"	<ul style="list-style-type: none"> • Ветерани праці • Громадяни похилого віку • Громадяни з особливими трудовими заслугами та члени їх сімей 	16.12.1993	№ 3721-XII	ПЗБ, ДСД, СП, СС	Закон ґрунтується на традиційних для радянських часів підходах і встановлює соціальні гарантії та пільги для ветеранів праці та осіб похилого віку. Він належить до групи законів, якими встановлено спеціальний соціальний захист для осіб, що мають трудові заслуги або є громадянами похилого віку.

32.	Закон України "Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист"	<ul style="list-style-type: none"> Ветерани військової служби, прирівняні до них особи та члени їх сімей Ветерани органів внутрішніх справ, прирівняні до них особи та члени їх сімей 	24.03.1998	№ 203/98-ВР	ПЗБ, ДСД, СП, СС	Цей Закон передбачає спеціальний соціальний захист ветеранів військової служби та органів внутрішніх справ, а також прирівняних до них категорій. Закон встановлює ряд соціальних гарантій та пільг для зазначеної категорії на підставі стажу роботи. Залишається актуальним і сьогодні, особливо враховуючи те, що після розпаду Союзу РСР в Україні осліла найчисельніша частка осіб зазначеної категорії.
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПЕВНИХ ПРОФЕСІЙ						
33.	Закон України "Про державну податкову службу в Україні"	<ul style="list-style-type: none"> Працівники податкової служби і податкової міліції, члени їх сімей та утриманці 	04.12.1990	№ 509-XII	ППО, МГК	Закон передбачає спеціальний соціальний захист для працівників Державної податкової служби України та податкової міліції. В цій частині Законом встановлено ряд пільг, соціальних і компенсаційних виплат посадовим особам органів податкової служби та податкової міліції, а також членам їх сімей.
34.	Закон України "Про міліцію"	<ul style="list-style-type: none"> Працівники міліції, члени їх сімей та утриманці 	20.12.1990	№ 565-XII	ППО, МЗД, МГК	Закон передбачає спеціальний соціальний захист для працівників міліції. В цій частині він визначає основні питання щодо матеріального забезпечення діяльності та соціального захисту працівників міліції, а також членів їх сімей. Закон спрямований на стимулювання працевлаштування і заохочення добросовісної служби в органах міліції.
35.	Закон України "Про освіту"	<ul style="list-style-type: none"> Педагогічні та науково-педагогічні працівники 	23.05.1991	№ 1060-XII	ППО	Закон визначає базові питання соціального захисту та соціального забезпечення педагогічних та науково-педагогічних працівників, вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів тощо. Крім того, він спрямований на стимулювання наукової діяльності, визнаючи пріоритет фундаментальних досліджень, що здійснюються у системі освіти.
36.	Закон України "Про прокуратуру"	<ul style="list-style-type: none"> Прокурори і слідчі прокуратури, члени їх сімей та утриманці 	05.11.1991	№ 1789-XII	ППО, МЗД, МГК	Поряд з іншим, Закон урегульовує питання спеціального соціального захисту працівників прокуратури. В цій частині Закон визначає основні гарантії діяльності, а також урегульовує питання щодо соціального захисту та соціального забезпечення прокурорів і слідчих прокуратури, а також членів їх сімей.
37.	Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність"	<ul style="list-style-type: none"> Наукові працівники (в т. ч. молоді науковці) 	13.12.1991	№ 1977-XII	ППО	Закон спрямований на стимулювання наукової діяльності, а також підтримку та заохочення наукових працівників, у т. ч. молодих науковців. У частині соціального захисту Закон визначає особливості матеріального забезпечення, а також ряд пільг для зазначеної категорії осіб.
38.	Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей"	<ul style="list-style-type: none"> Військовослужбовці (в т. ч. військово-зобов'язані, резервісти, призовники) і прирівняні до них особи, члени їх сімей та утриманці 	20.12.1991	№ 2011-XII	ППО, ДСД, СС, МГК	Закон визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Він встановлює основні гарантії щодо соціального та правового захисту військовослужбовців, а також спрямований на створення сприятливих умов для здійснення ними військової служби.
39.	Основи законодавства України про культуру	<ul style="list-style-type: none"> Працівники культури і творчі працівники 	14.02.1992	№ 2117-XII	ППО	У частині соціального захисту Закон встановлює ряд пільг щодо матеріального та соціального забезпечення працівників сфери культури. Поряд з іншим, Закон урегульовує питання щодо стимулювання зайнятості в державних / комунальних закладах культури та заохочення роботи професійних творчих працівників.
40.	Закон України "Про Службу безпеки України"	<ul style="list-style-type: none"> Працівники Служби безпеки України, члени їх сімей та утриманці 	25.03.1992	№ 2229-XII	ППО, МЗД, МГК	У частині соціального захисту Закон встановлює соціальні гарантії й пільги для працівників Служби безпеки України та членів їх сімей. Поряд з іншими завданнями, Закон має на меті визначення основ матеріального забезпечення діяльності та соціального захисту зазначеної категорії, а також заохочення добросовісної служби.
41.	Закон України "Про ветеринарну медицину"	<ul style="list-style-type: none"> Спеціалісти ветеринарної медицини 	25.06.1992	№ 2498-XII	ППО, МГК	У частині соціального захисту Закон встановлює ряд пільг у матеріальному та соціальному забезпеченні спеціалістів ветеринарної медицини. Тим самим Закон виконує стимулюючу й заохочувальну функції щодо роботи зазначеної категорії.
42.	Закон України "Про статус суддів"	<ul style="list-style-type: none"> Судді (у т. ч. судді у відставці), члени їх сімей та утриманці 	15.12.1992	№ 2862-XII	ППО, МЗД, МГК	Поряд з іншим, Закон урегульовує питання спеціального соціального захисту суддів (у т. ч. суддів у відставці) та членів їх сімей. У цій частині Закон встановлює ряд пільг у матеріальному та соціальному забезпеченні для зазначеної категорії осіб.
43.	Закон України "Про статус народного депутата України"	<ul style="list-style-type: none"> Народні депутати України та члени їх сімей 	17.11.1992	№ 2790-XII	ППО, МЗД	Закон урегульовує питання щодо спеціального статусу народних депутатів України. У частині соціального захисту Закон надає народним депутатам та членам їх сімей ряд пільг у матеріальному та соціальному забезпеченні, які пов'язані зі зміною місця роботи та проживання, а також виконання депутатами покладених на них функцій.

44.	Основи законодавства України про охорону здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> • Медичні та фармацевтичні працівники • Громадяни України, іноземці, апатриди 	19.11.1992	№ 2801-XII	ППО, МГК	Закон встановлює основні засади функціонування сфери охорони здоров'я в Україні. У частині соціального захисту Закон встановлює ряд пільг у матеріальному та соціальному забезпеченні для медичних працівників. Тим самим Закон виконує стимулюючу й заохочувальну функції щодо професійної діяльності зазначеної категорії.
45.	Закон України "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні"	<ul style="list-style-type: none"> • Працівники державної контрольно-ревізійної служби 	26.01.1993	№ 2939-XII	ППО, МГК	Закон встановлює ряд пільг у матеріальному та соціальному забезпеченні для працівників Державної контрольно-ревізійної служби України при здійсненні ними професійної діяльності та при виході на пенсію. На зазначену категорію також поширюються пільги, передбачені для державних службовців.
46.	Закон України "Про державну службу"	<ul style="list-style-type: none"> • Державні службовці 	16.12.1993	№ 3723-XII	ППО, МГД	У частині соціального захисту Закон встановлює ряд пільг у матеріальному забезпеченні для державних службовців за їх стажем державної служби та при виході на пенсію. Також, згідно із Законом, на зазначену категорію поширюються гарантії системи державного соціального страхування у разі безробіття, втрати працездатності, нещасного випадку, смерті та ін.
47.	Закон України "Про пожежну безпеку"	<ul style="list-style-type: none"> • Працівники державної пожежної охорони, члени їх сімей та утриманці 	17.12.1993	№ 3745-XII	ППО, МГК, МЗД	У частині соціального захисту Закон визначає основні матеріального забезпечення працівників державної пожежної охорони, а також встановлює ряд соціальних гарантій та пільг у соціальному забезпеченні для працівників пожежної охорони та членів їх сімей. Тим самим Закон виконує стимулюючу й заохочувальну функції щодо здійснення служби представниками зазначеної категорії.
48.	Закон України "Про судову експертизу"	<ul style="list-style-type: none"> • Працівники державних спеціалізованих установ судових експертиз 	25.02.1994	№ 4038-XII	ППО, МГД	Закон урегулює основні питання щодо професійної діяльності працівників державних установ судових експертиз. У частині соціального захисту Закон привісноє судових експертів до державних службовців, а також встановлює відповідні гарантії щодо їх матеріального та соціального забезпечення.
49.	Закон України "Про бібліотеки і бібліотечну справу"	<ul style="list-style-type: none"> • Бібліотечні працівники 	27.01.1995	№ 32/95-ВР	ППО	У частині соціального захисту Закон встановлює пільги щодо квартири та оплати житлово-комунальних послуг, а також доплату до заробітної плати за вислугу років для бібліотечних працівників. Тим самим, окрім соціального захисту, Закон виконує стимулюючу й заохочувальну функції щодо роботи бібліотечних працівників.
50.	Закон України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів"	<ul style="list-style-type: none"> • Журналісти 	23.09.1997	№ 540/97-ВР	ППО, МГД	Закон визначає основні засади державної підтримки засобів масової інформації та спеціального соціального захисту журналістів. У частині соціального захисту Закон визначає основні зобов'язання держави та власника чи засновника засобу масової інформації щодо матеріального забезпечення діяльності та соціального захисту журналістів.
51.	Закон України "Про державну виконавчу службу"	<ul style="list-style-type: none"> • Державні виконавці, члени їх сімей та утриманці 	24.03.1998	№ 202/98-ВР	ППО, МГК	У частині соціального захисту Закон встановлює ряд пільг у матеріальному та соціальному забезпеченні для працівників Державної виконавчої служби України. Тим самим Закон виконує стимулюючу й заохочувальну функції щодо службової діяльності державних виконавців.
52.	Закон України "Про захист рослин"	<ul style="list-style-type: none"> • Спеціалісти із захисту рослин 	14.10.1998	№ 180-XIV	ППО, МГК	У частині соціального захисту Закон встановлює пільги у матеріальному та соціальному забезпеченні для спеціалістів із захисту рослин. Тим самим Закон виконує стимулюючу й заохочувальну функції щодо роботи зазначеної категорії.
53.	Гірничий закон України	<ul style="list-style-type: none"> • Працівники гірничих підприємств та члени їх сімей 	06.10.1999	№ 1127-XIV	ДСГ, ППО, МГК	Закон встановлює ряд соціальних гарантій для працівників гірничих підприємств. Його прийняття зумовлено погіршенням становища в гірничій галузі, зокрема закриттям та ліквідацією вугледобувних підприємств, скороченням їх працівників тощо. Закон може виступати як модельний також щодо інших професій, представники яких потребують соціального захисту з боку держави у зв'язку зі структурними змінами в економіці.
54.	Закон України "Про службу в органах місцевого самоврядування"	<ul style="list-style-type: none"> • Посадові особи органів місцевого самоврядування 	07.06.2001	№ 2493-III	ППО, МГД	Подібно до державних службовців, у частині соціального захисту Закон встановлює пільги у матеріальному забезпеченні для посадових осіб органів місцевого самоврядування за їхнім стажем служби та при виході на пенсію.
55.	Закон України "Про дипломатичну службу"	<ul style="list-style-type: none"> • Дипломатичні працівники та члени їх сімей 	20.09.2001	№ 2728-III	ППО, МЗД, МГК	Закон урегулює питання щодо спеціального статусу дипломатичних працівників. У частині соціального захисту Закон надає дипломатичним працівникам та членам їх сімей пільги у матеріальному і соціальному забезпеченні, що пов'язано зі зміною місця їх проживання та специфікою їх службової діяльності.
56.	Закон України "Про статус депутатів місцевих рад"	<ul style="list-style-type: none"> • Депутати місцевих рад 	11.07.2002	№ 93-IV	ППО	Закон урегулює питання щодо спеціального статусу депутатів місцевих рад. У частині соціального захисту Закон надає депутатам місцевих рад винятково пільги, пов'язані з матеріальним забезпеченням їх діяльності (відшкодування їх витрат) та виконанням покладених на них функцій.

57.	Закон України "Про правові засади цивільного захисту"	<ul style="list-style-type: none"> Працівники органів та підрозділів цивільного захисту, члени їх сімей та утриманці 	24.06.2004	№ 1859-IV	ППО, МЗД, МГК	У частині соціального захисту Закон визначає основи матеріального забезпечення діяльності, встановлює соціальні пільги та гарантії для осіб рядового і керівного складу, а також працівників органів та підрозділів цивільного захисту населення.
58.	Закон України "Про підвищення престижності шахтарської праці"	<ul style="list-style-type: none"> Шахтарі, члени їх сімей та утриманці 	02.09.2008	№ 345-VI	ДСГ, ППО, МГК	Закон був прийнятий на фоні занепаду вугледобувної галузі України, частих аварій на шахтах, затримки у виплаті заробітної плати шахтарям, а також численних акцій протесту останніх. Він передбачає ряд соціальних гарантій та пільг для зазначеної категорії осіб.

Умовні позначення для визначення сфери регулювання:

ДСГ - державні соціальні гарантії
 ДСД - державна соціальна допомога
 ПСО - пільги за соціальною ознакою
 МГД - матеріальна/грошова допомога
 ПЗБ - пільги за заслуги перед Батьківщиною
 МГК - матеріальна/грошова компенсація
 ППО - пільги за професійною ознакою

СП - соціальні послуги
 МЗД - матеріальне забезпечення діяльності
 СС - соціальний супровід
 ВВ - відшкодування витрат
 СМП - соціальний/медичний патронаж
 СЗ - соціальне забезпечення
 ДС - державне стимулювання

Система пільг, соціальних виплат та соціальних послуг

Основні форми соціального захисту, передбачені чинним законодавством, можна розділити на декілька таких груп: **пільги** (часткове або повне звільнення від плати за різноманітні послуги і товари, а також можливість придбання певних товарів за зниженими цінами); **соціальні та компенсаційні виплати** (різноманітні форми матеріальної та соціальної допомоги, надбавок, доплат та компенсацій соціального призначення, що виплачуються у грошовій формі); **соціальні послуги** (послуги, спрямовані на відновлення або підтримання нормальної життєдіяльності найбільш соціально вразливих категорій населення або осіб, що піддаються різноманітним соціальним ризикам чи зазнали певних труднощів з вини держави).

При проведенні аналізу всього комплексу чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення стає зрозуміло, що на сьогодні домінуючими формами соціального захисту в Україні є соціальні виплати та пільги, а соціальні послуги – порівняно нова форма соціального захисту, яка ще недостатньо мірою охоплює найбільш соціально незахищені категорії громадян.

Чинне законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення надає 125 видів пільг 116 категоріям громадян. З них 44 види пільг передбачено для 45 найбільш соціально незахищених категорій громадян, які потребують особливої уваги з боку держави, 39 видів пільг надаються 57 категоріям працездатного населення за професійною ознакою або родом занять, 42 види пільг надаються 14 категоріям громадян, які мають певні заслуги перед державою (див. [Таблицю 1](#)).

Таблиця 1. Основні підстави для надання пільг та категорії пільговиків

Підстави для надання пільг	Кількість категорій пільговиків	Кількість видів пільг
Соціальна незахищеність	45	44
Професія чи рід занять	57	39
Заслуги перед державою	14	42

Отже, згідно з наведеними даними, найбільше різновидів пільг спрямовано на соціальний захист найбільш соціально незахищених категорій громадян (див. [Таблицю 4](#)). Друга за кількістю видів пільг група – особи, які мають певні

заслуги перед державою. На третій позиції за цим показником – представники певних професій чи роду занять.

Як не парадоксально, але найбільше категорій пільговиків (57 категорій) формується за рахунок працездатного населення у працездатному віці, хоча для цієї демографічної групи передбачено найменшу кількість пільг (39 видів). Огляд основних категорій пільговиків та пільг, на які вони мають право унаслідок своєї професійної діяльності або роду занять, подано у [Таблиці 3](#).

Найбільші за кількістю видів групи у структурі передбачених чинним законодавством пільг становлять: пільги на квартплату, оплату житлово-комунальних послуг та придбання твердого і рідкого побутового палива (1); пільги на забезпечення житлом та покращення житлових умов (2); пільги на проїзд у міському громадському транспорті та транспорті приміського і міжміського сполучення (3); пільги на придбання/забезпечення ліками, диспансеризацію та лікування, а також санаторно-курортне оздоровлення/лікування (4).

На відміну від діючої системи пільг, система соціальних та компенсаційних виплат побудована більш логічно і адресно: значну частину суто соціальних виплат спрямовано на соціальний захист найбільш соціально незахищених категорій населення, а суто компенсаційних – на спеціальний соціальний захист та додаткове матеріальне забезпечення представників певних професій (для цієї категорії осіб компенсаційні виплати, перш за все, пов'язані з їх професійною чи службовою діяльністю). Зокрема 70 категорій одержувачів різноманітних соціальних та компенсаційних виплат (яких загалом є 33 види) користуються цим правом за ознакою соціальної незахищеності, 49 категорій – за професійною ознакою або родом занять (ім адресується 25 видів таких виплат), і 8 категорій одержувачів соціальних та компенсаційних виплат отримують 13 видів різноманітних виплат за певні заслуги перед державою (див. [Таблицю 2](#)).

Найбільше різновидів соціальних та компенсаційних виплат призначаються за ознакою соціальної незахищеності (див. [Таблицю 7](#)). Це повністю відповідає їх меті, оскільки саме соціально незахищені категорії громадян найбільше потребують соціальної допомоги та матеріального забезпечення з боку держави. Однак кількість видів виплат за професійною ознакою не набагато менша (див. [Таблицю 6](#)), і це

не може не викликати занепокоєння, адже така кількість видів соціальних та компенсаційних виплат працездатному населенню створює додаткове навантаження на бюджети всіх рівнів і не завжди є виправданою.

Таблиця 2. Основні підстави для призначення соціальних виплат та категорії їх одержувачів

Підстави для призначення соціальних виплат	Кількість категорій одержувачів	Кількість видів соціальних виплат
Соціальна незахищеність	70	33
Професія чи рід занять	49	25
Заслуги перед державою	8	13

Єдиною підставою для надання права на отримання соціальних послуг за рахунок держави є перебування особи у складних життєвих обставинах¹. Проте часто право на соціальні послуги надається і громадянам, які мають певні заслуги перед державою чи належать до представників

певних професій. У таких випадках право на отримання соціальних послуг за рахунок держави у представників певних професій чи роду занять пояснюється іншими підставами (наприклад, вік, стан здоров'я, нездатність до самообслуговування тощо) або особливостями професійної діяльності (наприклад, робота у шкідливих для здоров'я умовах). Огляд основних видів соціальних послуг та категорій їх одержувачів подано у **Таблиці 9**.

Цільові групи основних заходів соціального захисту

Залежно від загального спрямування та цільових груп, усі заходи соціального захисту в Україні поділяються на дві основні категорії: **загальний соціальний захист** та **спеціальний соціальний захист**.

Цілий ряд заходів загального соціального захисту поширюються на громадян, що належать до таких соціально незахищених категорій:

Жертви радянського режиму	Жертви нацистських переслідувань та члени їх сімей
	Жертви політичних репресій та члени їх сімей
	Депортовані особи, які повернулися в Україну на постійне проживання, та члени їх сімей
Учасники війни	Учасники війни та члени їх сімей
	Інваліди війни
	Діти війни
Громадяни похилого віку	Громадяни передпенсійного віку
	Самотні громадяни похилого віку
	Громадяни похилого віку, які не мають права на пенсію
Інваліди та члени їх сімей	Інваліди та члени їх сімей
	Малозабезпечені особи, які проживають разом з інвалідами I або II групи внаслідок психічного розладу
	Діти-інваліди та їх батьки
	Інваліди з дитинства та члени їх сімей
	Особи, яким надається психіатрична допомога
Особи, уражені ВІЛ/СНІД	ВІЛ-інфіковані та члени їх сімей
	Хворі на СНІД та члени їх сімей
Сім'ї з дітьми	Малозабезпечені сім'ї
	Сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах
	Опікуни/піклувальники
	Усиновлювачі, прийомні батьки і батьки-вихователі
	Одинокі матері з дитиною
	Одинокі батьки, опікуни/піклувальники
Діти-сироти	Діти-сироти
	Діти, позбавлені батьківського піклування
Діти та молодь	Діти та молодь
	Діти із малозабезпечених сімей
	Учні (вихованці) шкіл
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни	Ліквідатори наслідків аварії на Чорнобильській АЕС
	Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни та члени їх сімей

¹ Закон України "Про соціальні послуги" № 966-IV від 19.06.2003 (ст. 1).

Тимчасово непрацюючі громадяни	Безробітні громадяни та їх утриманці
	Тимчасово непрацездатні громадяни
	Вагітні жінки
Сільські жителі та жителі гірських районів	Сільські жителі
	Особи, які переселилися в труднедостатні сільські населені пункти
	Жителі гірських населених пунктів
Бездомні громадяни	Бездомні громадяни
	Безпритульні діти
Колишні ув'язнені	Особи, звільнені з місць позбавлення або обмеження волі
	Звільнені з-під варті особи
Особи, що не мають права на пенсію	Інваліди з дитинства
	Біженці, іноземці та апатриди, які постійно проживають на території України
	Церковнослужителі та священнослужителі
	Жінки з почесним званням Мати-героїня

Згідно з чинним законодавством, заходи спеціального соціального захисту поширюються на окремі категорії громадян за ознаками **професійної приналежності чи роду занять (1)** та за **заслуги перед державою (2)**.

Зокрема заходи спеціального соціального захисту, згідно чинного законодавства, поширюються на представників таких професій та осіб, зайнятих у таких сферах:

Військовослужбовці та прирівняні до них особи	Військовослужбовці Збройних Сил України та члени їх сімей
	Працівники Служби безпеки України та члени їх сімей
	Службовці інших воєнізованих формувань та члени їх сімей
	Працівники органів внутрішніх справ та члени їх сімей
	Працівники органів цивільного захисту і служби пожежної охорони та члени їх сімей
Судді	Судді та члени їх сімей
	Судді у відставці
Працівники прокуратури	Прокурори та члени їх сімей
	Слідчі прокуратури та члени їх сімей
Державні виконавці та судові експерти	Державні виконавці та члени їх сімей
	Працівники державних спеціалізованих установ судових експертиз
Працівники податкових органів	Працівники податкової служби та члени їх сімей
	Працівники податкової міліції та члени їх сімей
Державні службовці	Державні службовці
	Посадові особи місцевого самоврядування
	Службовці державної контрольно-ревізійної служби та члени їх сімей
	Дипломатичні працівники та члени їх сімей
Народні депутати та депутати місцевих рад	Народні депутати України та члени їх сімей
	Депутати місцевих рад
Працівники гірничого та вугледобувного комплексу	Працівники гірничих підприємств
	Шахтарі та члени їх сімей
Працівники села	Працівники агропромислового комплексу
	Працівники соціальної сфери села
	Спеціалісти із захисту рослин
	Спеціалісти ветеринарної медицини
Медичні і фармацевтичні працівники	Медичні працівники
	Фармацевтичні працівники
Працівники освіти і науки	Працівники культури
	Творчі працівники
	Працівники освіти
	Педагогічні працівники
	Науково-педагогічні працівники
Наукові працівники	
Журналісти	Журналісти

Крім того, як було зазначено вище, цілий ряд заходів спеціального соціального захисту поширюється також на такі категорії громадян, які мають певні заслуги перед державою, а саме:

Ветерани війни	Учасники бойових дій та члени їх сімей
	Інваліди війни та члени їх сімей
	Учасники війни
Ветерани військової служби та прирівняні до них особи	Ветерани військової служби та члени їх сімей
	Ветерани інших воєнізованих формувань та члени їх сімей
	Ветерани органів внутрішніх справ та члени їх сімей
	Ветерани державної пожежної охорони та члени їх сімей
Особи із трудовими заслугами	Ветерани праці
	Особи з особливими трудовими заслугами та члени їх сімей
	Повні кавалери ордена Трудової Слави
	Особи, нагороджені знаками Шахтарської Слави та Шахтарської Доблесті трьох ступенів
Особи із залугами перед державою	Особи з особливими заслугами перед Батьківщиною та члени їх сімей
	Герої Радянського Союзу
	Герої України
	Повні кавалери ордена Слави
Донори	Почесні донори України
	Почесні донори СРСР

Отже, заходи соціального захисту в Україні спрямовуються не тільки на задоволення базових потреб найбільш соціально незахищених категорій громадян чи громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах

або потребують соціального захисту з боку держави, а й на інші категорії громадян – представників певних професій чи певного роду занять, а також громадян, які мають заслуги перед державою.

Таблиця 3. Пільги за професійною ознакою

Категорії пільговиків/види пільг	Забезпечення жилими приміщеннями	Пільгове забезпечення житлом при переїзді в іншу місцевість	Першочергове забезпечення житлом (в т. ч. придбання за рахунок державного бюджету)	Компенсація за найом жилого приміщення	Безоплатне отримання у приватну власність займаного житла	Переважне право на поліпшення умов проживання	Придбання житла у місцевих рад зі знижкою 50%	Обов'язкове відведення місцевими радами земельних ділянок	Право на отримання пільгової позики для купівлі чи будівництва житла	Першочергове забезпечення будівельними матеріалами	Пільги на квартиру/плату	Пільги на оплату житлово-комунальних послуг	Пільги на оплату за використання природний газ	Пільги на оплату за використання електроенергії	Пільги на придбання твердого побутового палива та скрапленого газу
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”															
Військовослужбовці	+		+	+				+	+		50%	50%	50%		
Сім'я та утриманці військовослужбовців	+ ³		+ ⁴					+ ⁵			50%	50%	50%		
Військовослужбовці-інваліди			+		+			+ ⁵			50%	50%	50%		
Сім'я та утриманці військовослужбовців-інвалідів					+						50%	50%	50%		
Закон України “Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України та членів їхніх сімей”															
Військовослужбовці, звільнені в запас або відставку у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України	+ ³														
Члени сім'ї військовослужбовців, які загинули або пропали безвісти у період звільнення в запас або відставку у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України	+ ³														
Курсанти вищих військових навчальних закладів															
Закон України “Про міліцію”															
Працівники міліції			+				+		50%		50%	50%			
Сім'я та утриманці працівників міліції			+								50%	50%			
Міліціонери на пенсії									50% ¹¹		50%	50%			
Працівники міліції, які живуть і працюють у сільській місцевості та селищах міського типу, і члени їх сімей	+ ¹³												100%	100%	100%
Закон України “Про статус суддів”															
Судді	+						+		+		50%	50%	50%	50%	
Сім'я та утриманці суддів															
Судді у відставці															

Використані скорочення:

- Б – безоплатно
- П – першочергово
- Л – лікування
- О – оздоровлення
- ГБК – гаражно-будівельний кооператив
- ЖБК – житлово-будівельний кооператив
- СТ – садове товариство

¹ Граничні обсяги споживання електроенергії, що оплачується за пільговими тарифами, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

² Під військовослужбовцями в даному випадку слід розуміти: військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, які проходять військову службу на території України, і військовослужбовців зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів – громадян України, які виконують військовий обов'язок за межами України, та членів їх сімей (1); військовослужбовців, які стали інвалідами внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, але пов'язаного з проходженням військової служби, та членів їх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти (2); військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і членів їх сімей (3).

Право на позачергове встановлення індивідуального квартирного телефону	Пільги на оплату за користування індивідуальним квартирним телефоном	Безоплатне забезпечення ліками	Першочергове/безоплатне медичне обслуговування та госпіталізація	Безоплатне проходження щорічного медичного огляду та диспансеризація	Позачергове/безоплатне щорічне санітарно-курортне лікування/оздоровлення	Забезпечення протезами на пільгових умовах	Зарухування до інших ВУЗів у разі ліквідації учбового закладу чи скорочення державного замовлення	Право на вибір місяця роботи після закінчення ВУЗу	Позачергове забезпечення дітей місцями у дошкільних закладах	Позачергове працевлаштування за спеціальністю	Право на повернення до попереднього місця роботи	Перевезення право при прийомі на роботу і залишенні на роботі при звільненні працівників	Скорочений робочий день	Надання чергової щорічної відпустки у зручний час	Надання щорічної додаткової відпустки	Безоплатний проїзд всіма видами транспорту міського і приміського сполучення (крім таксі)	Безоплатний проїзд по Україні всіма видами транспорту міжміського сполучення	Право на першочергове придбання квитків на всі види транспорту	Бронювання місць у готелях і на всіх видах транспорту	Перевезення право на вступ до ЖБК, ГБХ, СТ	Пільгове кредитування при освоєнні селянським господарством	Звільнення від сплати податків, загальнообов'язкових платежів і зборів	Надання статусу ветерана
17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
	50%								+														
									+			+			+								
				+																			+
				+																			+ ⁹
								+															
	50%																						
	50%																						
	50%																						
	50%		+												+	+			+	+			
			+																				
			+																				

» продовження таблиці на наступній сторінці

³ Забезпечуються службовим житлом, а ті з військовослужбовців, які мають вислугу більше 20 років, – постійним житлом.

⁴ За військовослужбовцями, які звільнені в запас або відставку і перебувають на квартирному обліку, зберігається право на першочергове отримання житла.

⁵ Військовослужбовці з вислугою більше 17 років, які потребують поліпшення житлових умов, мають право на отримання земельної ділянки для будівництва житла.

⁶ Військовослужбовці з вислугою більше 20 років мають право на одержання кредиту для індивідуального житлового будівництва або придбання приватного житлового будинку (квартири) на строк до 20 років з погашенням загальної суми та відсоткових ставок за кредитом за рахунок коштів, призначених у державному бюджеті на утримання Збройних Сил України, Служби безпеки України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

⁷ Поширюються на членів сім'ї військовослужбовців строкової служби, а за самими військовослужбовцями строкової служби зберігається право повернення на попереднє місце роботи.

⁸ Особам, звільненим з військової служби і визнаним інвалідами внаслідок поранення (контузії або каліцтва), одержаних під час виконання обов'язків військової служби, а також сім'ям військовослужбовців, які загинули або пропали безвісти під час проходження військової служби, у разі потреби поліпшення житлових умов, жилі приміщення надаються позачергово.

⁹ Статус ветерана військової служби надається військовослужбовцям з вислугою 20 років у календарному обчисленні або 25 років у пільговому обчисленні.

¹⁰ Зарухуються до вищих навчальних закладів для продовження навчання за спорідненими спеціальностями (напрямами) підготовки відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня за рахунок коштів державного бюджету.

¹¹ Працівники органів внутрішніх справ та державної пожежної охорони звільняються від сплати 50% позики, одержаної для купівлі або будівництва житла.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Закон України “Про прокуратуру”															
Прокурори та слідчі прокуратури			+					+			50%	50%	50%	50%	
Пенсіонери з числа слідчих та працівників прокуратури											50%	50%	50%	50%	
Пенсіонери з числа прокурорів міст, районів та областей			+ ¹⁴												
Закон України “Про державну виконавчу службу”															
Державні виконавці			+ ¹⁵												
Закон України “Про державну податкову службу в Україні”															
Працівники податкової міліції			+					+		50% ¹¹	50%	50%			
Сім'я та утриманці працівників податкової міліції				+ ¹¹							50%	50%			
Закон України “Про пожежну безпеку”															
Працівники державної пожежної охорони			+					+		50% ¹¹	50%	50%	50%		
Сім'я та утриманці працівників державної пожежної охорони				+ ¹¹							50%	50%	50%		
Гірничий закон України															
Працівники гірничих підприємств ¹⁶										+ ¹⁷					+ ¹⁸
Працівники, що працюють на гірничих підприємствах зі шкідливими та важкими умовами праці										+ ¹⁷					
Молоді спеціалісти, що працюють на гірничих підприємствах зі шкідливими та важкими умовами праці										+ ¹⁷					+ ¹⁸
Сім'ї працівників гірничих підприємств, які загинули на виробництві															+ ¹⁸
Пенсіонери з числа працівників гірничих підприємств															+ ¹⁸
Закон України “Про підвищення престижності шахтарської праці”															
Шахтарі								+		+ ²⁰					
Шахтарі з числа молодих спеціалістів								+		+ ²⁰					
Сім'ї загиблих шахтарів ²³			+ ²⁴												
Основи законодавства України про охорону здоров'я															
Медичні і фармацевтичні працівники	+									+					+
Медичні і фармацевтичні працівники, які проживають і працюють у сільській місцевості та селищах міського типу	+									+	+	100%	100%	100%	+ ²⁹
Пенсіонери з числа медичних і фармацевтичних працівників, які працювали і проживають у сільській місцевості та селищах міського типу											+	100%	100%	100%	+ ²⁹
Закон України “Про ветеринарну медицину”															
Спеціалісти ветеринарної медицини			+							+ ²⁷					+
Основи законодавства України про культуру															
Працівники культури, які працюють і проживають в сільській місцевості та селищах міського типу										+ ²⁸	100%	100%	100%	+	
Пенсіонери з числа працівників культури, які проживають в сільській місцевості та селищах міського типу										+ ²⁸	100%		100%	+	

¹² Сім'я та утриманці, які проживали разом із працівниками міліції, податкової міліції чи державної пожежної охорони, що загинули при виконанні службових обов'язків, забезпечуються житлом впродовж 3 місяців з дня їх смерті.

¹³ Безоплатно забезпечуються житлом з опаленням і освітленням згідно встановлених нормативів.

¹⁴ Прокурори АР Крим, областей, а також міські, районні і прирівняні до них прокурори, які пропрацювали в органах прокуратури не менше 25 років і досягли пенсійного віку або стали інвалідами під час роботи, після звільнення з органів прокуратури та в разі переїзду в одну з обраних місцевостей, де вони працювали або проживали, забезпечуються благоустроєним житлом в першочерговому порядку.

¹⁵ Забезпечуються службовим житлом впродовж 1 року з дня прийому на роботу.

¹⁶ До працівників гірничих підприємств належать працівники підприємств з видобутку та переробки вугілля, а також працівники вуглебудівних підприємств.

¹⁷ Право на отримання безвідсоткової позики на придбання житла терміном на 15 років за умови роботи на підприємствах з видобутку та переробки вугілля не менше 5 років.

¹⁸ Право на безоплатне отримання та доставку вугілля для побутових потреб.

¹⁹ Диспансеризація за рахунок власника гірничого підприємства 1 раз на 2 роки.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Закон України “Про освіту”															
Педагогічні працівники									+						
Педагогічні працівники, які працюють і проживають в сільській місцевості та селищах міського типу								+ ²⁸	+		100%	100%	100%	+	
Пенсіонери з числа педагогічних працівників, які працювали і проживають в сільській місцевості та селищах міського типу								+ ²⁸	+		100%	100%	100%	+	
Закон України “Про захист рослин”															
Спеціалісти із захисту рослин, які працюють та проживають у сільській місцевості та селищах міського типу									+		100%	100%	100%	+	
Пенсіонери з числа спеціалістів із захисту рослин, які працювали і проживають в сільській місцевості									+		100%	100%	100%	+	
Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”															
Працівники бібліотек, які працюють в селах та селищах міського типу											100%	100%	100%	+	
Пенсіонери з числа працівників бібліотек, які працювали і проживають в селах та селищах міського типу											100%	100%	100%	+	
Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві”															
Працівники агропромислового комплексу, які проживають у селищах міського типу															+ ²⁹
Пенсіонери з числа працівників сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села															+ ²⁹
Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”															
Наукові працівники	+ ³⁰														
Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”															
Журналісти	+ ³¹														
Журналісти, які живуть і працюють у сільській місцевості та селищах міського типу											100%	100%	100%	+	
Закон України “Про державну службу”															
Державні службовці I–IV категорій															
Закон України “Про дипломатичну службу”															
Працівники дипломатичної служби								+	+ ³³						
Дипломатичні працівники	+ ³⁴														
Закон України “Про статус народного депутата України”															
Народні депутати України	+ ³⁵														
Члени сім’ї народних депутатів України, які проживали разом з ними на день обрання	+														
Закон України “Про статус депутатів місцевих рад”															
Депутати місцевих рад															

²⁹ Поширюються також на пенсіонерів, які перед виходом на пенсію працювали в сільськогосподарському виробництві та соціальній сфері села не менше 15 років і мають особовий рахунок на використання житла (відкривається для осіб, які не використали своє право на безоплатну приватизацію житла), а також працівників селянських (фермерських) господарств, радгоспів, колективних та інших сільськогосподарських підприємств, які проживають у містах обласного і районного підпорядкування.

³⁰ Окремим категоріям наукових працівників, перелік яких визначається Міністерством освіти і науки України, а також працівникам президії Національної академії наук України і галузевих академій наук у відомчому житловому фонді надаються службові жилі приміщення (в т. ч. науковим працівникам, які мають науковий ступінь кандидата або доктора наук, надається додаткова жила площа у вигляді кімнати або в розмірі до 20 м кв.).

³¹ Членам всеукраїнських професійних творчих об'єднань журналістів надається додаткова жила площа в державному та комунальному житловому фонді у вигляді окремої кімнати або в розмірі 10 м кв.

Таблиця 4. Пільги за ознакою соціальної незахищеності

Категорії пільговиків/види пільг	Забезпечення жилим приміщенням	Першочергове забезпечення житлом (в т.ч. придбання за рахунок державного бюджету)	Безоплатне отримання у приватну власність займаного житла	Перевезення на поліпшення умов проживання	Право на одержання додаткової жилої площі	Обов'язкове відведення місцевими радами земельних ділянок	Право на одержання пільгової позики для купівлі чи будівництва житла	Ремонт житлових будинків і квартир	Першочергове забезпечення будівельними матеріалами	Пільги на квартиру плати	Пільги на оплату житлово-комунальних послуг	Пільги на оплату за використання електроенергії	Пільги на оплату за використання природний газ	Пільги на придбання твердого побутового палива та скрапленого газу	Позачергове встановлення індивідуального квартирного телефону	Пільги на оплату за користування індивідуальним квартирним телефоном	Пільги на оплату за користування радіоточкою
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Закон України “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”																	
Репресовані громадяни		+					+		+								
Члени сім'ї репресованих громадян		+															
Інваліди з числа репресованих громадян											50%	50%			+		
Закон України “Про жертви нацистських переслідувань”																	
Неповнолітні в'язні концтаборів (гетто)							+ ¹				75%	75%	75%	75%	+ ³	50%	
Члени сім'ї, які проживають разом з неповнолітніми в'язнями концтаборів (гетто)											75%	75%	75%	75%			
Інваліди з числа малолітніх в'язнів концтаборів (гетто)	+ ⁶						+ ¹	+(Б)	100%	100%	100%	100% ²	100%	100%	+	50%	
Особи, які супроводжують інваліда І групи з числа малолітніх в'язнів концтаборів (гетто)																	
Члени сім'ї, які проживають разом з інвалідами з числа малолітніх в'язнів концтаборів (гетто)										100%	100%	100%	100% ²	100%			
В'язні концтаборів (гетто)		+				+	+ ¹	+(П)	50%	50%	50%	50%	50%	50%	+ ³	50%	
Особи, насильно вивезені на примусові роботи		+				+	+ ¹	+(П)	50%	50%	50%	50%	50%	50%	+ ³	50%	
Діти партизанів та підпільників, піддані репресіям		+				+	+ ¹	+(П)	50%	50%	50%	50%	50%	50%	+ ³	50%	
Члени сім'ї, які проживають разом з особами з числа жертв нацистських переслідувань									50%	50%	50%	50%	50%	50%			
Дружина/чоловік померлого інваліда з числа жертв нацистських переслідувань		+ ⁶					+ ¹	+(Б)	50%	50%	50%	50%	50%	50%	+ ³	50%	
Закон України “Про соціальний захист дітей війни”																	
Діти війни							+				25%	25%	25%				
Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”																	
Інваліди війни		+ ⁶					+ ¹	+(Б)	100%	100%	100%	100% ²	100%	100%	+(Б)	50%	

Використані скорочення:

- Б – безоплатно
- П – першочергово
- Л – лікування
- О – оздоровлення
- ГБК – гаражно-будівельний кооператив
- ЖБК – житлово-будівельний кооператив
- СТ – садове товариство

¹ Право на одержання позики на індивідуальне (кооперативне) житлове будівництво з погашенням її впродовж 10 років, починаючи з 5 року після закінчення будівництва, а також одержання позики для будівництва дачних будинків і благоустрою садових ділянок.

² Надається в межах середніх норм споживання в розрахунку 21 м кв. опалюваної площі на кожну особу, яка постійно проживає у жиллому приміщенні, а для сімей, що складаються лише з непрацездатних осіб, – в розрахунку 42 м кв. опалюваної площі на кожну особу.

³ Позачергове встановлення на пільгових умовах індивідуального квартирному телефону: оплата 20% вартості основних та 50% вартості додаткових робіт.

Безоплатне забезпечення ліками	Першочергове медичне обслуговування та госпіталізація	Безоплатне проходження щорічного медичного обстеження та диспансеризація	Позачергове безоплатне щорічне санітарно-курортне лікування/ оздоровлення	Право на позачерговий вступ до ВУЗів, переважне право на вступ до ПТУ і на курси для одержання відповідних професій	Виплата стипендії у повному розмірі	Безоплатне навчання у ВУЗах та ПТУ	Право на вибір місця роботи після закінчення ВУЗу	Позачергове забезпечення дітей місцями у дошкільних закладах	Позачергове працевлаштування за спеціальністю	Переважне право при прийомі на роботу і залишення на роботі при вильйненні працівників	Пільгове обчислення трудового стажу	Надання чергової щорічної відпустки у зручний час	Надання щорічної доплаткової відпустки	Пільговий проїзд міським та приміським пасажирським транспортом	Безоплатний проїзд всіма видами транспорту міського і приміського сполучення (крім таксі)	Безоплатний проїзд по Україні всіма видами транспорту міжміського сполучення	Право на першочергове придбання квитків на всі види транспорту	Безоплатне позачергове забезпечення авто (в т. ч. з ручним керуванням)	Безоплатне надання в користування гаражів та стоянок	Переважне право на вступ до ЖБК, ГБК, СТ	Звільнення від орендної плати за користування гаражами	Звільнення від сплати податків, загальнообов'язкових платежів і зборів	Звільнення від плати за оформлення документів на приватизацію квартири	Першочергове обслуговування підприємствами побуто, громадського харчування, житлово-комунального господарства та міжміського транспорту	Безоплатне/пільгове користування фізкультурно-оздоровчими та спортивними об'єктами	Повне державне забезпечення	
19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	
50%			+	(Л)								+			+			+		+							
+	+	(Г)	+	+	(Л)					+		+			+	+				+					+		
+	+	(Г)	+	+	(Л)				+	+		+			+	+		+	+	+	+	+			+		
+	+	(Г)	+									+			+	+				+					+		
															+												
+	+	(Г)	+	+	(Л)				+	+		+			+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	

>> продовження таблиці на наступній сторінці

- ⁴ Безоплатний проїзд всіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів у межах області за місцем проживання.
- ⁵ Безоплатний проїзд 1 раз на 2 роки (туди/назад) залізничним, водним, повітряним або автомобільним транспортом міжміського сполучення чи проїзд 1 раз на рік (туди/назад) зазначеними видами транспорту зі знижкою 50% від вартості.
- ⁶ Позачергове забезпечення житлом впродовж 2 років з дня постановки на облік, а інвалідів I групи – впродовж 1 року.
- ⁷ Безоплатний проїзд інвалідів I і II груп 1 раз на рік (туди/назад) залізничним, водним, повітряним або автомобільним транспортом міжміського сполучення, а інвалідів III групи – 1 раз на рік (туди/назад) зазначеними видами транспорту зі знижкою 50% від вартості.
- ⁸ Проїзд 1 раз на рік (туди/назад) зі знижкою 50% від вартості в будь-який час залізничним, водним, повітряним або автомобільним транспортом міжміського сполучення, а в період з 01.10 до 15.05 – без обмеження кількості поїздок (туди/назад) зазначеними видами транспорту зі знижкою 50% від вартості.
- ⁹ Інваліди війни з числа ветеранів Великої Вітчизняної війни користуються індивідуальним квартирним телефоном безоплатно.
- ¹⁰ Безоплатний проїзд інвалідів I і II груп 1 раз на рік (туди/назад) залізничним, водним, повітряним або автомобільним транспортом міжміського сполучення, а інвалідів III групи – безоплатно 1 раз на 2 роки (туди/назад) або 1 раз на рік (туди/назад) зі знижкою 50% від вартості.
- ¹¹ Звільняються від сплати податків, зборів і мита всіх видів, а також земельного податку.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Члени сім'ї, які проживають разом з інвалідами війни										100%	100%	100%	100% ²	100%			
Особі, які супроводжують інвалідів війни I групи																	
Члени сім'ї, які проживають разом з інвалідами війни I групи										100%	100%	100%	100% ²	100%			
Учасники війни	+ (П)					+	+ ¹	+	+	50%	50%	50%	50% ²	50%	+ ³	50%	
Члени сім'ї, які проживають разом з учасниками війни										50%	50%	50%	50%			50%	
Особі, на яких поширюється чинність закону ¹⁴		+ ⁶					+	+ ¹	+ (Б)	50%	50%	50%	50% ²	50%	+ ³	50%	
Члени сім'ї осіб, на яких поширюється чинність закону										50%	50%	50%	50% ²	50%			
Закон України "Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні"																	
Самотні громадяни похилого віку																+	
Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні"																	
Інваліди I - III груп ¹⁸				+		+											
Інваліди I - II груп				+		+									+		+ (Б)
Діти-інваліди		+ ²⁰															
Закон України "Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення"																	
ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД особи						+ ²¹											
Батьки ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД дітей																	
Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування"																	
Діти-сироти		+ ²⁴															
Діти, позбавлені батьківського піклування		+ ²⁴															
Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві"																	
Особі, які переселилися в трудовнедостатні сільські населені пункти								+					+				
Сільські жителі													+ ²⁶				
Закон України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"																	
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни I категорії		+	+		+ ²⁷	+				50%	50%	50%	50%	50%	+ ²⁸	50%	
Члени сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян I категорії			+ ³⁰		+ ³¹	+ ³⁰				50%	50%	50%	50%	50%		50%	
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни II категорії			+	+		+				50%	50%	50%	50%	50%	+ ²⁸	50%	
Члени сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян II категорії						+ ³¹	+ ³⁰										
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни III категорії				+ ³³										50% ³⁴			
Члени сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян III категорії				+ ³⁰			+ ³⁰			50% ³⁰	50% ³⁰	50%	50%	50% ³⁰		50% ³⁰	

¹² Проїзд осіб, які супроводжують інвалідів I групи, в період з 01.10 до 15.05 без обмеження кількості поїздок (туди/назад) залізничним, водним, повітряним або автомобільним транспортом міжміського сполучення зі знижкою 50% від вартості.

¹³ Звільнення від сплати прибуткового податку, податку з власників транспортних засобів, земельного податку.

¹⁴ До осіб, на яких поширюється чинність Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", належать: сім'ї військовослужбовців, партизанів, підпільників, учасників бойових дій на території інших держав, які загинули, пропали безвісти або померли внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), одержані під час захисту Батьківщини або виконання інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), а також внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті або одержаного в період проходження військової служби чи на території інших держав під час воєнних дій та конфліктів (1); сім'ї військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу, які призвалися на збори військовозобов'язаних Міністерства оборони, органів внутрішніх справ і державної безпеки колишнього СРСР і загинули (померли) під час виконання завдань щодо охорони громадського порядку при надзвичайних ситуаціях, пов'язаних з антигромадськими проявами (2); сім'ї загиблих під час Великої Вітчизняної війни із числа особового складу груп самозахисту об'єктів та аварійних команд місцевої протиповітряної оборони, а також сім'ї загиблих внаслідок бойових дій працівників госпіталів, лікарень та інших медичних закладів (3).

¹⁵ Безоплатний проїзд автобусами міжміського, внутрішньорайонного, внутрішньо- та міжобласного сполучення незалежно від відстані та місця проживання.

¹⁶ Звільнення від сплати прибуткового податку, податку з власників транспортних засобів, а також земельного податку.

¹⁷ Поширюється на дітей учасників бойових дій на території інших держав, які загинули, пропали безвісти, померли внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва) чи захворювання.

¹⁸ За інвалідами внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, які проходять професійну реабілітацію, якщо з моменту встановлення інвалідності минуло не більше 1 року, зберігається середній заробіток за попереднім місцем роботи із зарахуванням пенсії за інвалідністю впродовж строку, передбаченого програмою реабілітації.

¹⁹ Звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні на територію України автомобілів із-за кордону.

²⁰ Діти-інваліди, які не мають батьків, після досягнення 18-річного віку мають право на позачергове одержання житла і матеріальної допомоги на його облаштування.

19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
																+	+ ¹²									
+	+(Г)	+	+(Л)								+				+	+ ⁵							+ ¹³		+	
+	+(Г)	+	+(Л)	+		+				+	+				+	+ ¹⁵				+			+ ¹⁶		+	
				+ ¹⁷		+																				
																								+		
+	+(Г)		+(Л)	+	+	+									+	50%		+								
50%			+(Л)	+	+	+									+	50%		+						+ ¹⁹		
50%	+(Г)		+(Л)	+	+	+									+	50%		+								
+												+														
+	+(Г)	+	+	+				+		+		+			+	+ ²⁹		+	+		+					+
+ ³²				+ ³²				+ ³²		+ ³⁰												+				
+	+(Г)	+	+	+				+		+		+			+	50%					+					+
+ ³²				+ ³²				+ ³²		+ ³⁰												+				
+	+(Г)	+	+	+				+		+											+ ³⁶				+ ³⁷	
+ ³²				+ ³²				+ ³²		+ ³⁰		+ ³³										+				

>> закінчення таблиці на наступній сторінці

²¹ Право на користування ізоляованою житлою кімнатою (в т. ч. покращення умов проживання шляхом надання додаткової житлої площі у вигляді окремої кімнати).

²² Безплатний проїзд (туди/назад) залізничним, водним або автомобільним транспортом міжміського сполучення до місця лікування.

²³ Зберігається безперервний трудовий стаж у разі звільнення з роботи у зв'язку з необхідністю стороннього догляду за хворою дитиною віком до 16 років.

²⁴ Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, забезпечуються соціальним житлом впродовж 1 місяця після завершення перебування у відповідних закладах для таких дітей, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї або завершення терміну піклування над такими дітьми та у разі відсутності у таких дітей права на житло.

²⁵ Бронювання робочих місць для наступного працевлаштування.

²⁶ Оплата за використану електроенергію здійснюється за пільговим тарифом та в межах граничних обсягів споживання, встановлених Кабінетом Міністрів України.

²⁷ Особам, які перенесли променеvu хворобу і потребують поліпшення умов проживання, надається додаткова жила площа у вигляді окремої кімнати.

²⁸ Позачергове встановлення на пільгових умовах індивідуального квартирного телефону: оплата 50% вартості робіт.

²⁹ Безплатний проїзд 1 раз на рік по Україні (туди/назад) будь-яким видом транспорту.

³⁰ Поширюється на дружини/чоловіка померлих громадян.

³¹ Додаткова жила площа надається членам сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни I та II категорій у разі втрати годувальника.

³² Поширюється на неповнолітніх дітей померлих громадян.

³³ Поширюється на осіб, які відпрацювали в зоні добровільного відселення не менше 3-ох років.

³⁴ Поширюється на осіб, які проживають на забруднених територіях.

³⁵ Додаткова відпустка терміном 14 днів надається батькам з неповнолітніми дітьми, які проживають на забруднених територіях.

³⁶ Право осіб, які потребують поліпшення умов проживання, на першочерговий вступ до житлово-будівельних кооперативів.

³⁷ Звільнення від плати за землю.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни IV категорії			+ ³⁸											50% ³⁴			
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи діти та їх батьки																	
Діти з дозою опромінення щитовидної залози понад норму																	
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи діти										50%	50%	50%	50%	50%	+ ²⁸	50%	
Громадяни, які відселені, евакуйовані або самостійно переселилися ⁴¹	+ ⁴²					+	+ ⁴³		+								
Закон України "Про статус гірських населених пунктів в Україні"																	
Громадяни, що проживають і працюють (навчаються) на території гірських населених пунктів													+ ²⁶				
Закон України "Про загальну середню освіту"																	
Учні (вихованці) шкіл																	

³⁸ Поширюється на осіб, які відпрацювали в зоні посиленого радіоекологічного контролю не менше 5 років.

³⁹ Одному з батьків час догляду за постраждалою внаслідок Чорнобильської катастрофи дитиною до досягнення нею 12 років зараховується до загального трудового стажу.

⁴⁰ Поширюється на дітей дошкільного віку.

⁴¹ Нараховується заробітна плата за дні збору в дорогу, але не більше 14 днів, і перебування в дорозі та, крім того, зберігається середній заробіток впродовж 3 місяців, а якщо вони не були працевлаштовані – також і впродовж 4 місяців.

⁴² Інваліди та пенсіонери з числа постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян, які самостійно переселилися на жилу площу близьких родичів, позачергово впродовж 3 років забезпечуються житлом (першочергово забезпечуються житлом громадяни, які у 1986 році були евакуйовані за межі УРСР і бажають повернутися).

19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
+	+(Г)	+	+	+																		+37				
+			+(0)								+39				+	+22	+									
+			+(0)													+	+									
+			+(0)	+								+			+	+22	+									+40
									+														+44			
			+45												+46											

⁴³ Звільнення від сплати відсотків за користування позикою на будівництво житла, дач, гаражів, яка була оформлена до набрання чинності Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильної катастрофи".

⁴⁴ Звільнення від сплати державного мита при укладанні договору купівлі-продажу житлових будинків і квартир, податку з власників транспортних засобів (впродовж 3-х років), а для громадян, що переселилися у сільську місцевість, – податку з будівель.

⁴⁵ Щорічний безоплатний медичний огляд із залученням медичних працівників територіальних закладів охорони здоров'я.

⁴⁶ У сільській місцевості безоплатно забезпечуються транспортом до місця навчання і додому.

Таблиця 5. Пільги за певні заслуги перед державою

Категорії пільговиків/види пільг	Забезпечення жилими приміщеннями	Першочергове забезпечення житлом (в т.ч. придбання за рахунок державного бюджету)	Безоплатне отримання у приватну власність займаного житла	Перавняне право на поліпшення умов проживання	Право на одержання додаткової житлої площі	Обов'язкове відрядження місцевими радами земельних ділянок	Право на одержання пільгової позики для купівлі чи будівництва житла	Першочерговий ремонт житлових будинків і квартир	Першочергове забезпечення будівельними матеріалами	Пільги на квартиру плати	Пільги на оплату житлово-комунальних послуг	Пільги на оплату за використання електроенергії	Пільги на оплату за використання природний газ	Пільги на придбання твердого побутового палива та скрапленого газу	Право на позачергове встановлення індивідуального квартирного телефону	Пільги на оплату за користування індивідуальним квартирним телефоном
Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”																
Учасники бойових дій		+ ¹				+	+ ²	+	+	75%	75%	75%	75% ³	75%	+ ⁴	50%
Члени сім'ї, які проживають разом з учасниками бойових дій										75%	75%	75%	75% ³	75%		
Особи, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною				+ (П)	+ ⁵		+ ²	+ (Б)		100%	100%	100%	100%	100%	+	100%
Члени сім'ї, які проживають разом з особами, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною										100%	100%	100%	100%	100%		100%
Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”																
Ветерани праці	+ (П)					+	+ ²	+	+						+	
Особи, що мають особливі трудові заслуги				+ (П)	+ ⁵			+	+	100%	100%	100%	100%	100%	+	100%
Члени сім'ї, які проживають разом з особами, що мають особливі трудові заслуги										100% ¹⁶	100%	100%	100%	100%		100%
Гірничий закон України																
Особи, нагороджені знаками Шахтарської Слави та Шахтарської Доблесті трьох ступенів							+ ¹⁷							+ ¹⁸		
Декрет Кабінету Міністрів України “Про пільги Героям Радянського Союзу і повним кавалерам ордена Слави”																
Герої Радянського Союзу																
Повні кавалери ордена Слави																

Використані скорочення:

- Б – безоплатно
- П – першочергово
- Л – лікування
- О – оздоровлення
- ГБК – гаражно-будівельний кооператив
- ЖБК – житлово-будівельний кооператив
- СТ – садове товариство

¹ Першочергове забезпечення житлом учасників бойових дій, які отримали контузію, каліцтво чи поранення, впродовж 2 років з дня постановки на облік.

² Позика на будівництво житла з погашенням впродовж 10 років, починаючи з 5 року після закінчення будівництва.

³ Надається в межах середніх норм споживання з розрахунку 21 м кв. на кожну особу та додатково 10,5 м кв. на сім'ю. Для сімей де всі непрацездатні – 42 м кв. на кожну особу та 21 м кв. на сім'ю.

⁴ Позачергове встановлення на пільгових умовах індивідуального квартирного телефону: оплата 20% вартості основних та 50% вартості додаткових робіт.

⁵ Безоплатний проїзд міським транспортом та автомобільним транспортом в сільській місцевості (1); залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських, в т. ч. внутрішньорайонних, внутрішньообласних та міжобласних маршрутів (2); безоплатний проїзд 1 раз на 2 роки (туди/назад) залізничним, водним, повітряним, автомобільним транспортом міжміського сполучення або проїзд 1 раз на рік зазначеними видами транспорту зі знижкою 50% від вартості (3).

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Закон України "Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист"																
Ветерани військової служби, служби в органах внутрішніх справ, державної пожежної охорони, служби цивільного захисту, державної служби спецв'язку		+	+							50%	50%	50%	50%	50%		50%
Члени сім'ї, що проживають разом з ветеранами військової служби, служби в органах внутрішніх справ, державної пожежної охорони, служби цивільного захисту, державної служби спецв'язку		+	+				4 ¹⁹			50%	50%	50%	50%	50%		50%
Інші категорії пільговиків																
Особи, нагороджені знаком Почесний донор України																
Особи, нагороджені знаком Почесний донор СРСР																

¹⁹ Безоплатний проїзд міським транспортом, автомобільним транспортом в сільській місцевості, залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів в межах України (1); першочергове придбання квитків на всі види транспорту (2); безоплатний проїзд до місця постійного проживання після звільнення з військової служби (3).

²⁰ Безплатний проїзд 1 раз на рік (туди/назад) залізничним (купе), водним, автомобільним транспортом міжміського сполучення до місця лікування або одужання.

²¹ Надається при амбулаторному лікуванні за рецептами лікарів.

Таблиця 6. Соціальні і компенсаційні виплати за професійною ознакою

Категорії одержувачів/види соціальних виплат	Одноразова грошова допомога у разі каліцтва чи інвалідності	Одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті)	Матеріальна допомога в період професійної підготовки/перепідготовки та підвищення кваліфікації	Допомога у разі безробіття	Допомога у зв'язку з виходом на пенсію	Щомісячна грошова допомога	Одноразова матеріальна/грошова допомога	Допомога на оздоровлення і харчування
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Закон України “Про прокуратуру”								
Прокурори ¹	+ ²							
Слідчі прокуратури	+ ²							
Сім'я та утриманці прокурорів і слідчих прокуратури		+ ⁴						
Закон України “Про міліцію”								
Працівники міліції	+ ⁵							
Сім'я та утриманці працівників міліції		+ ⁶						
Закон України “Про статус суддів”								
Судді (в т. ч. судді у відставці)	+ ⁷							
Сім'я та утриманці суддів (в т. ч. суддів у відставці)		+ ⁹						
Закон України “Про державну виконавчу службу”								
Державні виконавці	+ ¹⁰							
Сім'я та утриманці державних виконавців		+ ¹¹						
Закон України “Про державну податкову службу в Україні”								
Працівники органів податкової служби	+ ⁷							
Сім'я та утриманці працівників органів податкової служби		+ ⁶						
Працівники податкової міліції	+ ⁵							
Сім'я та утриманці працівників податкової міліції		+ ⁶						
Закон України “Про Службу безпеки України”								
Працівники Служби безпеки України	+ ¹²							
Сім'я та утриманці працівників Служби безпеки України		+ ⁶						
Пенсіонери з числа працівників Служби безпеки України	+ ¹³							
Закон України “Про пожежну безпеку”								
Працівники органів державної пожежної охорони	+ ¹²							
Сім'я та утриманці працівників органів державної пожежної охорони		+ ⁶						
Основи законодавства України про охорону здоров'я								
Медичні і фармацевтичні працівники	+ ¹⁴							
Закон України “Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення”								
Медичні працівники, які надають допомогу ВІЛ-інфікованим або хворим на СНІД особам								

¹ В даному випадку маються на увазі: Генеральний прокурор України та його заступники (1); прокурори та їх заступники, старші помічники і помічники прокурорів, начальники управлінь і відділів Генеральної прокуратури України, прокуратур областей, м. Києва та м. Севастополя, їх заступники (2); старші прокурори та прокурори управлінь і відділів (3).

² У разі каліцтва чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням службових обов'язків, виплачується в розмірі від річного до 5-річного грошового утримання залежно від ступеня втрати працездатності.

³ Надбавка за класний чин, звання або ранг.

⁴ У разі загибелі (смерті), що сталася у зв'язку з виконанням службових обов'язків, сім'я або утриманцем загиблого виплачується в розмірі 10-річного грошового утримання за останньою посадою, що складається з посадового окладу та надбавки за класний чин, і призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника в розмірі його місячного посадового окладу.

⁵ У разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного під час виконання службових обов'язків, а також інвалідності, що настала в період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження служби, залежно від ступеня втрати працездатності, виплачується в розмірі до 5-річного грошового забезпечення за останньою посадою.

⁶ У разі загибелі (смерті) під час виконання службових обов'язків, сім'я загиблого (померлого), батькам або утриманцям виплачується в розмірі 10-річного грошового забезпечення чи зарплати загиблого (померлого) за останньою посадою.

⁷ У разі каліцтва чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням службових обов'язків і виключають можливість подальшого здійснення професійної діяльності, виплачується в розмірі 5-річного заробітку, а у разі, якщо заподіяне каліцтво не призвело до стійкої втрати працездатності, – в розмірі річного заробітку.

Компенсація втраченого заробітку	Компенсація у разі звільнення з роботи чи виходу на пенсію	Компенсація за неотримане житло	Компенсація за піднайом (найом, оренду) житлового приміщення	Компенсація за користування електроенергією, газом та центральним опаленням	Компенсація за використання власного авто у службових шлях	Компенсація витрат на користування пасажирським транспортом у службових шлях	Виплата заробітної плати в підвищеному розмірі	Доплата до заробітної плати	Надбавка до заробітної плати	Доплата за вислугу років	Доплата до пенсії	Довична плата	Відшкодування витрат, пов'язаних з професійною діяльністю	Відшкодування витрат на проїзд до нового місця проживання	Відшкодування витрат на перевезення особистих речей при переїзді	Відшкодування витрат на поховання та встановлення надгrobка
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
									+							
									+							
						+			+							
+									+							
						+			+							
						+			+							
									+							
									+							
									+							
									+							
									+							
									+							
								+	+							

» продовження таблиці на наступній сторінці

⁸ У разі каліцтва чи інвалідності, що сталися у зв'язку з виконанням службових обов'язків і виключають можливість подальшого здійснення професійної діяльності, щомісячно виплачується в розмірі різниці між втраченим заробітком і призначеною пенсією.

⁹ У разі загибелі (смерті), що сталися у зв'язку з виконанням службових обов'язків, непрацездатним утриманцям щомісячно виплачується в розмірі різниці між частиною заробітку загиблого (померлого), що припадала на їх частку, і призначеною пенсією у зв'язку з втратою годувальника.

¹⁰ У разі каліцтва, одержаного під час виконання службових обов'язків, а також інвалідності, виплачується в розмірі від 3-річного до 5-річного заробітку і призначається пенсія у зв'язку з інвалідністю.

¹¹ У разі загибелі під час виконання службових обов'язків, сім'ї загиблого або його утриманцям виплачується в розмірі 10-річного заробітку загиблого за останньою посадою і призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

¹² У разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного під час виконання службових обов'язків, а також інвалідності, залежно від ступеня втрати працездатності, виплачується в розмірі до 5-річного грошового забезпечення за останньою посадою.

¹³ У разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного під час виконання ним службових обов'язків, а також інвалідності, залежно від ступеня втрати працездатності, виплачується в розмірі до 5-річного грошового забезпечення за останньою посадою, а у разі загибелі – в розмірі 10-річного грошового забезпечення.

¹⁴ Виплачується у разі захворювання, каліцтва або в інших випадках втрати працездатності, що настали у зв'язку з виконанням професійних обов'язків.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Закон України “Про ветеринарну медицину”								
Спеціалісти ветеринарної медицини	+ ¹⁵							
Закон України “Про захист рослин”								
Спеціаліст із захисту рослин	+ ¹⁴							
Закон України “Про статус народного депутата України”								
Народні депутати України								
Члени сім’ї народних депутатів України								
Закон України “Про статус депутатів місцевих рад”								
Депутати місцевих рад								
Гірничий закон України								
Працівники гірничих підприємств ²¹								
Працівники гірничих підприємств зі шкідливими та важкими умовами праці								+ ²⁵
Сім’ї працівників гірничих підприємств, які загинули на виробництві								
Пенсіонери з числа працівників гірничих підприємств								
Закон України “Про підвищення престижності шахтарської праці”								
Сім’ї загиблих шахтарів ²⁶								
Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”								
Працівники бібліотек, які працюють в селах та селищах міського типу								
Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”								
Військовослужбовці	+ ⁵						+ ²⁹	+
Сім’я та утриманці військовослужбовців		+ ^{30,6}					+ ³¹	
Військовослужбовці строкової служби	+ ³²	+ ³³					+ ³⁴	
Військовослужбовці, які перебувають в резерві		+ ³⁵						
Закон України “Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв’язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей”								
Військовослужбовці, звільнені із служби у зв’язку з реформуванням Збройних Сил України			+	+ ³⁶		+ ³⁷	+ ³⁸	
Члени сім’ї військовослужбовців, які загинули або пропали безвісти у період звільнення в запас чи відставку у зв’язку з реформуванням Збройних Сил України							+	
Закон України “Про правові засади цивільного захисту”								
Працівники органів цивільного захисту	+ ⁵							
Сім’я та утриманці працівників органів цивільного захисту		+ ⁶						
Курсанти і слухачі вищих навчальних закладів системи цивільного захисту, які мають сім’ю								

¹⁵ У разі каліцтва або професійного захворювання виплачується в розмірі від 3-річної до 5-річної заробітної плати, залежно від ступеня втрати працездатності.

¹⁶ За час роботи в карантинних зонах та зонах спалаху хвороб, що підлягають повідомленню, посадові оклади виплачуються в подвійному розмірі.

¹⁷ Виплачується одноразово в розмірі вартості житла для народного депутата України та членів сім’ї, які проживали разом з ним на день обрання, відповідно до визначених норм жиллої площі та виходячи із середньої ціни одного квадратного метра житла у м. Києві на відповідний період, а в разі смерті народного депутата України – виплачується членам сім’ї, які проживали разом з ним на день обрання.

¹⁸ Доплата до заробітної плати за науковий ступінь або почесне звання.

¹⁹ Щомісячне відшкодування витрат, пов’язаних з виконанням повноважень, у розмірі місячної заробітної плати, що не підлягає оподаткуванню.

²⁰ У разі здійснення депутатських повноважень у робочий час, за основним місцем роботи відшкодується середній заробіток та інші витрати, пов’язані зі здійсненням депутатської діяльності.

²¹ До працівників гірничих підприємств належать працівники підприємств з видобутку та переробки вугілля, а також працівники углебудівних підприємств.

²² Виплачуються в разі звільнення чи виходу на пенсію у зв’язку з ліквідацією або консервацією гірничого підприємства і зареєстровані у державній службі зайнятості та проходять професійну підготовку (галузеву угодою) залежно від стажу роботи.

²³ Виплачується у разі проживання у будинку з центральним опаленням як компенсація за невикористане право на безоплатне отримання та доставку вугілля.

²⁴ Працівникам, які звільнені у зв’язку з ліквідацією або консервацією гірничого підприємства і зареєстровані у державній службі зайнятості та проходять професійну підготовку (перепідготовку, підвищення кваліфікації), за період навчання здійснюється доплата до розміру тарифної ставки за попереднім місцем роботи.

²⁵ Надається допомога на оздоровлення та харчування, порядок надання та розміри якої встановлюються тристоронньою угодою уповноважених представників власників гірничих підприємств, галузевих профспілок і Кабінету Міністрів України.

²⁶ До сім’ї загиблих шахтарів відносяться: дружина/чоловік (1); діти до 18 років, а ті, що навчаються стаціонарно, – до 23 років (2); непрацездатні батьки (3); повнолітні непрацездатні діти, які мають інвалідність (4).

²⁷ Доплата до пенсії у зв’язку з втратою годувальника в розмірі прожиткового мінімуму, встановленого законом для осіб, які втратили працездатність (в розрахунок на кожного непрацездатного члена сім’ї).

²⁸ Доплата за вислугу років у порядку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України.

10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
					+	+	+ ¹⁶		+							
					+				+							
		+ ¹⁷						+ ¹⁸	+				+ ¹⁹			
		+														
													+ ²⁰			
	+ ²²			+ ²³				+ ²⁴	+							
	+ ²²			+ ²³					+							
				+ ²³												
				+ ²³												
												+ ²⁷				
												+ ²⁸				
									+ ³							+
																+
				+					+							
			+													

» закінчення таблиці на наступній сторінці

²⁹ У разі звільнення з військової служби за віком, станом здоров'я чи у зв'язку зі скороченням штатів, після закінчення строку контракту, виплачується в розмірі 50% місячного грошового забезпечення, а у разі звільнення за власним бажанням, через сімейні обставини або інші поважні причини – в розмірі 25% місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби.

³⁰ Батькам та неповнолітнім дітям, а також дітям-інвалідам військовослужбовця, який загинув (помер) або пропав безвісти в період проходження військової служби, виплачується одноразова грошова компенсація в розмірі суми державного страхування військовослужбовця з урахуванням коефіцієнта індексації грошових доходів.

³¹ Виплачується дружині/чоловіку за місцем роботи в розмірі середньомісячної заробітної плати при розірванні трудового договору у зв'язку з переведенням чоловіка/дружини на службу в іншу місцевість.

³² У разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного під час виконання обов'язків військової служби, а також інвалідності, що настала в період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження служби, залежно від ступеня втрати працездатності, виплачується в розмірі, що визначається у відсотках від загальної суми допомоги на випадок загибелі (смерті).

³³ У разі загибелі (смерті) виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 10-річного максимального посадового окладу для військовослужбовців, які проходили військову службу за контрактом.

³⁴ Надається в розмірі середньомісячної заробітної плати за останнім місцем роботи.

³⁵ У разі загибелі (смерті) виплачується в розмірі 10-річного грошового забезпечення, виходячи з окладу за військовим званням у запасі та максимального окладу за посадою в запасі.

³⁶ Військовослужбовцям, зареєстрованим у службі зайнятості, впродовж місяця з дня взяття на облік у військовому комісаріаті здійснюється виплата допомоги у разі безробіття.

³⁷ Звільненим зі служби військовослужбовцям, які не мають права на пенсію, на період працевлаштування, але не більше 1 року, виплачується щомісячна допомога у розмірі посадового окладу та окладу за військове звання.

³⁸ Грошова допомога виплачується в розмірі 50% місячного грошового забезпечення за кожен рік служби.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”								
Службовці державної контрольно-ревізійної служби	+ ³⁹							
Сім'я та утриманці службовців державної контрольно-ревізійної служби		+ ⁶						
Закон України “Про державну службу”								
Державні службовці					+ ⁴⁰		+ ⁴¹	
Закон України “Про службу в органах місцевого самоврядування”								
Посадові особи місцевого самоврядування					+ ⁴⁰			
Закон України “Про дипломатичну службу”								
Працівники дипломатичної служби	+ ⁴³				+ ⁴⁰			
Члени сім'ї працівників дипломатичної служби ⁴⁶		+ ⁶					+ ⁴⁷	
Закон України “Про судову експертизу”								
Працівники державних спеціалізованих установ судових експертиз					+		+	
Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”								
Наукові працівники					+ ⁴⁹			
Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”								
Журналісти		+ ⁵⁰						

³⁹ У разі заподіяння тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням службових обов'язків, що перешкоджають подальшому здійсненню професійної діяльності, виплачується в розмірі 5-річного грошового утримання за останньою посадою і призначається пенсія за інвалідністю, а в разі, якщо заподіяне каліцтво не призвело до стійкої втрати працездатності, – в розмірі річного грошового утримання.

⁴⁰ У разі виходу на пенсію, за наявності стажу державної служби не менше 10 років, виплачується у розмірі 10 місячних посадових окладів.

⁴¹ Надається для вирішення соціально-побутових питань.

⁴² Виплачується щомісяця у відсотках до посадового окладу з урахуванням доплати за ранг і залежно від стажу роботи у державних органах: понад 3 роки – 10%, понад 5 років – 15%, понад 10 років – 20%, понад 15 років – 25%, понад 20 років – 30%, понад 25 років – 40%.

⁴³ У разі заподіяння каліцтва чи іншого ушкодження здоров'я у зв'язку з виконанням службових обов'язків під час перебування у відрядженні, що виключає можливість подальшого здійснення професійної діяльності, виплачується в розмірі 5-річної заробітної плати за останньою посадою.

⁴⁴ Надається за ранг та за науковий ступінь.

⁴⁵ Виплачується за вислугу років та за знання іноземних мов.

Таблиця 7. Соціальні та компенсаційні виплати за ознакою соціальної незахищеності

Категорія одержувачів/види соціальних виплат	Допомога у разі тимчасової неприяздатності	Вихідна допомога у разі втрати постійної роботи	Матеріальна допомога в період професійної підготовки/перепідготовки та підвищення кваліфікації	Відшкодування втраченого заробітку	Допомога у разі часткового безробіття	Допомога у разі безробіття	Державна соціальна допомога	Щомісячна грошова допомога	Одноразова грошова допомога	Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам	Допомога на благоустрій житла	Щорічна допомога для придбання навальної літератури
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”												
Інваліди I–III груп (в т. ч. з вадами зору та з ураженням опорно-рухового апарату)												
Діти-інваліди											+	
Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”												
Інваліди												
Діти-інваліди												
Закон України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам”												
Інваліди з дитинства I групи							100% ²					
Інваліди з дитинства II групи							80% ²					
Інваліди з дитинства III групи							60% ²					
Одинокі інваліди з дитинства II–III груп												
Діти-інваліди до 6 років												
Діти-інваліди від 6 до 18 років												
Діти-інваліди до 18 років							70% ¹					
Члени сім’ї дітей-інвалідів												
Закон України “Про соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам”												
Громадяни пенсійного віку, які не мають права на пенсію										30%		
Іноземці, апатриди та особи зі статусом біженця										+		
Інваліди I групи										100%		
Інваліди II групи										80%		
Інваліди III групи										60%		
Церковнослужителі та священнослужителі										50%		
Жінки зі званням Мати-героїня										100%		
Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”												
Діти-сироти										+ ¹¹		+ ¹²
Діти, позбавлені батьківського піклування										+		+ ¹²
Закон України “Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення”												
ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД особи							+ ¹⁵					
Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильної катастрофи”												
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни I категорії	100%									+ ¹⁶		

¹ Встановлюється виходячи з прожиткового мінімуму для особи, що втратила працездатність.

² Встановлюється виходячи зі 100% прожиткового мінімуму для особи, що втратила працездатність.

³ Встановлюється виходячи із 50% прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років.

⁴ Встановлюється виходячи із 50% прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

⁵ У разі смерті інваліда з дитинства або дитини-інваліда віком до 18 років, членам сім’ї або іншій особі, яка здійснила поховання, виплачується одноразова допомога на поховання у розмірі 2-місячної суми державної соціальної допомоги.

⁶ В даному випадку мають на увазі чоловіки у віці 63 роки, а жінки – у віці 58 років.

⁷ Особи зі статусом біженця мають право на державну соціальну допомогу на рівні з громадянами України, іноземці та апатриди – на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

⁸ Поширюється на інвалідів війни I групи з числа військовослужбовців, яким призначено пенсію за інвалідності чи за вислугу років або які є одиницями пенсіонерами і потребують стороннього догляду.

⁹ Поширюється на одиноких інвалідів II групи, які потребують стороннього догляду.

¹⁰ Поширюється на одиноких інвалідів III групи, які і потребують стороннього догляду (1); інвалідів війни I–III груп (в т. ч. одинокі інваліди II–III груп, які потребують стороннього догляду) (2); одиноких пенсіонерів, яким призначено пенсію за вислугу років (3); одиноких малозабезпечених осіб, які потребують стороннього догляду і одержують пенсію за віком або за вислугу років чи за інвалідністю (крім інвалідів I групи) (4); малозабезпечених інвалідів I групи, які одержують пенсію за віком або за вислугу років чи за інвалідністю (крім перерахованих в пунктах 1–3 цієї зноски) (5).

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
Грошова компенсація	Щомісячна грошова компенсація у разі втрати годувальника	Компенсація за невикористане право на санаторно-курортне оздоровлення/лікування	Компенсація матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість	Компенсація за перевищення річної основної дози опромінення	Компенсація за технічне обслуговування автомобіля або транспортне обслуговування	Відшкодування вартості будівель та майна	Відшкодування витрат на проїзд при відмові у прийомі на роботу	Відшкодування вартості проїзду до нового місця проживання	Відшкодування вартості продуктів харчування	Допомога по вапністі та пологам	Допомога при народженні дитини	Допомога при усинненні дитини	Допомога по догляду за дитиною віком до 3-х років	Допомога на дитину, над якою встановлено опіку чи піклування	Щомісячна допомога на дітей	Доплата до зарплатної плати	Доплата до стипендії	Надбавка до пенсії	Допомога на догляд	Однорзова допомога на поховання
							+													
							+													
		+			+															
		+																		
																				50% ¹
																				15% ¹
																				15% ¹
																				50% ¹
																				50% ¹
																				+ ⁵
																				+
																				50% ⁶
																				25% ³
																				15% ¹⁰
																				50%

>> продовження таблиці на наступній сторінці

¹¹ Виплачується випускникам навчальних закладів в розмірі 2 прожиткових мінімумів доходів громадян (1), а дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування: при досягненні 18 річного віку, незалежно від подальшого влаштування, – в порядку та розмірі, визначених Кабінетом Міністрів України (2); при вступі до навчальних закладів всіх рівнів акредитації – в розмірі 2,5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (3); під час навчання – у розмірі 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (4); при працевлаштуванні – в розмірі 6 прожиткових мінімумів (5).

¹² Виплачується в розмірі 3 місячних стипендій.

¹³ У період канікул учням ПТУ та студентам ВУЗів виплачуються добові та вартість проїзду (туди/назад) залізничним, водним та автомобільним транспортом між-міського сполучення.

¹⁴ Виплачується дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які навчаються, в розмірі 50% від стипендії у відповідному навчальному закладі.

¹⁵ ВІЛ-інфікованим або хворим на СНІД дітям віком до 16 років призначається щомісячна державна допомога у розмірі, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

¹⁶ Виплачується в разі вивільнення працівників у зв'язку з ліквідацією або репрофілюванням підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників в розмірі 3-кратній середньомісячній зарплатній платі, а в разі переведення у зв'язку із станом здоров'я на нижчеоплачувану роботу – в розмірі різниці між попереднім заробітком і заробітком на новій роботі до встановлення інвалідності або одужання, але не більше 1 року.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Члени сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян I категорії	100%								+ ¹⁶			
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни II категорії	100%			+ ¹⁷					+ ¹⁶			
Члени сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян II категорії	100%								+ ¹⁶			
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни III категорії	100%								+ ¹⁶			
Члени сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян III категорії	100%								+ ¹⁶			
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни IV категорії	100%											
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи діти та їх батьки	100%						+ ¹⁹	+ ²⁰				
Діти з дозою опромінення щитовидної залози понад норму	100%							+				
Діти-інваліди з числа постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи	100%							+				
Громадяни, які відселені, евакуйовані або самостійно переселилися												
Громадяни, які проживають на територіях радіоактивного забруднення									+ ²²			
Члени сім'ї осіб, які втратили годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи												
Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"												
Незастраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування жінки												
Один з батьків (усиновлювач, опікун) ²⁵												
Усиновлювачі												
Опікуни і піклувальники												
Одинокі матері												
Закон України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям"												
Малозабезпечені сім'ї									75% ²¹			
Діти з малозабезпечених сімей									+10% ²²			
Одинокі матері з дитиною									+20% ²¹			
Діти, у яких один чи обоє батьків є інвалідами I або II групи									+20% ²¹			
Закон України "Про жертви нацистських переслідувань"												
Неповнолітні в'язні концтаборів (гетто)	100%											
Інваліди з числа малолітніх в'язнів концтаборів (гетто)	100%											
В'язні концтаборів (гетто)	100%											
Особі, насильно вивезені на примусові роботи	100%											
Діти партизанів та підпільників, піддані репресіям	100%											
Дружина (чоловік) померлих інвалідів з числа жертв нацистських переслідувань	100%											
Закон України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні"												
Репресовані громадяни												

¹⁷ Відшкодовується втрачений заробіток, який громадяни зазначеної категорії мали до ушкодження здоров'я, якщо захворювання або каліцтво, яке виникло у зв'язку з виконанням робіт щодо ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, призвели до стійкої втрати працездатності (без встановлення інвалідності), що встановлено медичною комісією.

¹⁸ Виплачується батькам до досягнення хворою дитиною віку 14 років.

¹⁹ Розмір державної соціальної допомоги, призначеної дітям-інвалідам віком до 18 років, які належать до зазначеної категорії, підвищується на 50% від розміру державної соціальної допомоги для дітей-інвалідів до 18 років.

²⁰ Призначаються, незалежно від інших виплат, на кожну дитину шкільного віку, що евакуйована із зони відчуження або народилася після 26 квітня 1986 року від батька або матері, які на час настання вагітності матері мали підстави належати до I або II категорії постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян, а також на кожну дитину, що проживала у зоні безумовного (обов'язкового) відселення з моменту аварії до прийняття постанови про відселення.

²¹ Окрім будівель, компенсації підлягають вартість свійських тварин, плодоягідних насаджень та домашнього майна.

²² Виплачується у зв'язку з обмеженням споживання продуктів харчування місцевого виробництва та особистого підсобного господарства в порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

²³ Призначається на кожного непрацездатного члена сім'ї-утриманця в розмірі 10% прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність, незалежно від пенсії чи інших соціальних виплат, а на дітей – незалежно від того, чи були вони на утриманні.

²⁴ Допомога виплачується в розмірі 100% середньомісячного доходу (стипендії, грошового забезпечення, допомоги у разі безробіття тощо), але не менше 25% від розміру встановленого законом прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на місяць.

²⁵ Право на допомогу по догляду за дитиною до 3 років має особа (один із батьків дитини, усиновлювач, опікун, баба, дід або інший родич), яка фактично здійснює догляд за дитиною.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Закон України “Про соціальний захист дітей війни”												
Діти війни	100%											
Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві”												
Особи, які переселилися в трудовнедостатні сільські населені пункти												
Закону України “Про зайнятість населення”												
Працездатні громадяни працездатного віку		+										
Безробітні громадяни			+			+ ³⁷						
Члени сім’ї, які перебувають на утриманні безробітних громадян							+					
Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”												
Застраховані безробітні особи						+ ³⁸	+ ³⁹					
Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”												
Застраховані тимчасово непрацездатні особи	+ ⁴¹											
Застраховані вагітні жінки	100%											
Кримінально-виконавчий кодекс України												
Особи, звільнені з місць позбавлення волі										+ ⁴²		
Закон України “Про попереднє ув’язнення”												
Звільнені з-під варти особи										+ ⁴³		
Закон України “Про психіатричну допомогу”												
Малозабезпечені особи, які проживають разом з інвалідами I або II групи внаслідок психічного розладу												
Закон України “Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання”												
Особи, які проживають або тимчасово перебувають на території України												
Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”												
Учасники війни	100% ⁴⁶									+ ⁴⁷		
Члени сім’ї учасників війни												
Інваліди війни I групи	100% ⁴⁶									+ ⁴⁷		
Інваліди війни II групи	100% ⁴⁶									+ ⁴⁷		
Інваліди війни III групи	100% ⁴⁶									+ ⁴⁷		
Особи на яких поширюється чинність закону ⁴¹	100% ⁴⁶											
Члени сім’ї осіб, на яких поширюється чинність закону										+ ⁴⁷		
Інші категорії одержувачів соціальних виплат⁴³												
Депортовані особи, які повернулися в Україну на постійне проживання ⁴⁴											+ ⁵⁵	
Члени сім’ї депортованих осіб, які повернулися в Україну на постійне проживання											+ ⁵⁵	

³⁶ Особи, які переселилися в трудовнедостатні сільські населені пункти, забезпечуються житлом і господарськими будівлями за рахунок державного бюджету.

³⁷ Мають право на одержання допомоги у разі безробіття в розмірі 100% середньої заробітної плати за останнім місцем роботи впродовж 60 календарних днів, 75% – впродовж 90 календарних днів, та 50% – впродовж наступних 210 календарних днів, але не більше середньої заробітної плати, що склалася в народному господарстві відповідної області за минулий місяць і не нижче встановленого законодавством розміру мінімальної заробітної плати.

³⁸ Допомога у разі часткового безробіття не може перевищувати розміру прожиткового мінімуму і виплачується терміном не більше 180 днів.

³⁹ Розмір допомоги у разі безробіття: до 2 років страхового стажу – 50% середньої заробітної плати, від 2 до 6 років – 55%, від 6 до 10 років – 60%, більше 10 років – 70%. Допомога у разі безробіття виплачується у відсотках до визначеного розміру: перші 90 днів – 100% середньої заробітної плати, наступні 90 днів – 80%, далі – 70%. Недоодержані суми матеріального забезпечення на випадок безробіття у разі смерті одержувача виплачуються членом його (її) сім’ї.

⁴⁰ У разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні, розмір одноразової допомоги на поховання дорівнює прожитковому мінімуму.

⁴¹ Розмір допомоги у разі тимчасової непрацездатності: до 5 років страхового стажу – 60% середньомісячної заробітної плати, від 5 до 8 років – 80%, більше 8 років – 100%. Незалежно від страхового стажу, 100% середньомісячної заробітної плати виплачується постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи громадянам, ветеранам війни, жертвам нацистських переслідувань, донорам, одному з батьків чи іншої особи, що доглядає хвору дитину до 14 років, яка постраждала внаслідок Чорнобильської катастрофи.

⁴² Може бути надана за рішенням адміністрації виправної установи.

⁴³ В окремих випадках, звільненим з-під варти особам, адміністраціями відповідних установ може виплачуватися грошова допомога.

⁴⁴ Виплачується у розмірі 10% прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатної особи.

⁴⁵ Встановлюється в розмірі 1,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожний мілізіверт перевищення допустимої межі опромінення.

⁴⁶ Виплачується до 4 місяців підряд або до 5 місяців впродовж календарного року.

⁴⁷ Щорічно до 5 травня виплачується у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень на відповідний рік.

⁴⁸ Пенсії, щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 10% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
																		+ ⁴⁸		
						+ ⁴⁶														
				+																
																				+ ⁴⁰
																				+
									+											
																				+ ⁴⁴
						+ ⁴⁵														
																				15% ⁴⁸
																				10% ⁴⁹
							+													50% ⁵⁰
							+													40% ⁵⁰
							+													30% ⁵⁰
																				25% ⁵²
											+ ⁵⁶									
											+ ⁵⁶									

⁴⁹ Дружині/чоловіку померлого учасника війни та прирівняним до них особам, які не одружилися вдруге, пенсії, щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 10% прожиткового мінімуму для особи, яка втратила працездатність.

⁵⁰ Інвалідам війни I групи пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 50% прожиткового мінімуму для особи, яка втратила працездатність, інвалідам війни II групи – на 40%, а інвалідам війни III група – на 30%.

⁵¹ До осіб, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, належать: сім’ї військовослужбовців, партизанів, підпільників, учасників бойових дій на території інших держав, які загинули, пропали безвісти або померли внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), одержаних під час захисту Батьківщини або виконання інших обов’язків військової служби (службових обов’язків), а також внаслідок захворювання, пов’язаного з перебуванням на фронті або одержаного в період проходження військової служби чи на території інших держав під час воєнних дій та конфліктів (1); сім’ї військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу, які призивалися на збори військовозобов’язаних Міністерства оборони, органів внутрішніх справ і державної безпеки колишнього СРСР і загинули (померли) під час виконання завдань щодо охорони громадського порядку при надзвичайних ситуаціях, пов’язаних з антигромадськими проявами (2); сім’ї загиблих під час Великої Вітчизняної війни із числа особового складу груп самозахисту об’єктних та аварійних команд місцевої протиповітряної оборони, а також сім’ї загиблих внаслідок бойових дій працівників госпіталів, лікарень та інших медичних закладів (3).

⁵² Членам сім’ї, що проживають разом з особами, на яких поширюється чинність закону, а також дружині/чоловіку померлого інваліда Великої Вітчизняної війни, що не одружилися вдруге, пенсії, щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 25% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

⁵³ Встановлено Постановою Кабінету Міністрів України №626 “Про заходи щодо задоволення соціальних потреб депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Україну на постійне проживання” від 13.05.2004.

⁵⁴ Поширюється на депортованих кримських татар та осіб інших національностей, які повернулися в Україну на постійне проживання.

⁵⁵ Не може перевищувати 30 розмірів мінімальної заробітної плати і надається за наявності цільових коштів у державному бюджеті.

⁵⁶ Сума компенсації витрат на переїзд обчислюється залежно від виду транспорту: залізничний – за тарифом на плацкартний вагон, автомобільний – за тарифами на транспорт загального користування (крім таксі), повітряний – за тарифом на економклас; а відшкодування вартості перевезення багажу проводиться за фактичними витратами, але не більш як за 2000 кг на кожного члена сім’ї.

Таблиця 8. Соціальні та компенсаційні виплати за певні заслуги перед державою

Категорії одержувачів/види соціальних виплат	Одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті)	Допомога у разі тимчасової непрацездатності	Одноразова грошова допомога	Компенсація за технічне обслуговування автомобіля або транспортне обслуговування	Надбавка до пенсії	Допомога на поховання
1	2	3	4	5	6	7
Закон України “Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист”						
Члени сім’ї ветеранів військової служби, служби в органах внутрішніх справ, державної пожежної охорони, служби цивільного захисту, державної служби спецзв’язку						+ ¹
Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”						
Учасники війни, нагороджені орденами і медалями колишнього СРСР					15% ²	
Учасники бойових дій		+ ³	+ ⁴		25% ⁵	
Члени сім’ї учасників бойових дій			+ ⁴		10% ⁶	
Особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною			+ ⁴	+ ⁷		
Члени сім’ї, які проживають разом з особами, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною	+ ⁸					
Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”						
Особи, що мають особливі трудові заслуги				+ ⁹	+ ¹⁰	
Члени сім’ї, які проживають разом з особами, що мають особливі трудові заслуги	+ ¹¹					

¹ Виплачується в розмірі 3-місячної пенсії померлого (загиблого), але не менше 5-кратного розміру мінімальної заробітної плати.

² Учасникам війни, нагородженим орденами і медалями колишнього СРСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу у роки Великої Вітчизняної війни, пенсія, щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищується на 15% прожиткового мінімуму для особи, яка втратила працездатність.

³ Виплачується в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи.

⁴ Щорічно до 5 травня виплачується разова грошова допомога у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень на відповідний рік.

⁵ Пенсія, щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищується на 25% прожиткового мінімуму для особи, яка втратила працездатність.

⁶ Дружині/чоловіку померлого учасника бойових дій, визнаного за життя інвалідом загального захворювання, трудового каліцтва та з інших причин, що не одружилися вдруге, пенсії, щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються на 10% прожиткового мінімуму для особи, яка втратила працездатність.

⁷ Щомісячна компенсація витрат на автомобільне паливо в розрахунку 50 літрів високооктанового бензину на місяць відповідно до діючих цін на паливо (за наявності особистого транспортного засобу).

⁸ Одноразова грошова допомога дружині/чоловіку і дітям віком до 18 років у разі смерті (загибелі) особи, яка має особливі заслуги перед Батьківщиною, в розмірі 5 прожиткових мінімумів, затверджених законом на день смерті (загибелі), у розрахунку на місяць на одну особу.

⁹ Компенсація за паливо, ремонт та технічне обслуговування автомобіля або за транспортне обслуговування в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України.

¹⁰ Надбавка у розмірі 200% мінімальної пенсії за віком.

¹¹ Виплачується дружині/чоловіку і дітям віком до 18 років в розмірі 5 прожиткових мінімумів у розрахунку на місяць на одну особу.

Особливості діючої системи соціальних послуг

Прийняття 2003 року Закону України “Про соціальні послуги”, який набув чинності 1 січня 2004 року, стало переломним моментом у функціонуванні всієї системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Перш за все, Закон фактично задекларував відхід від непрозорих пільг і не завжди ефективних соціальних виплат, більше притаманних радянській моделі соціального захисту, та перехід до форм і механізмів соціального захисту, притаманних європейській моделі соціального захисту та соціального забезпечення. Крім того, Закон дав визначення самому поняттю “соціальні послуги”: це комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя².

Проте соціальні послуги не можна вважати абсолютно новою для України формою соціального захисту. Існуюча ще з радянських часів та частково модернізована протягом кількох останніх років мережа державних та комунальних закладів соціального обслуговування населення фактично надає цілий ряд послуг, які за певними ознаками можна віднести до соціальних послуг у сьогоденні їх розумінні.

На основі такого підходу до вивчення існуючої системи соціального обслуговування було сформовано перелік різних видів соціальних послуг у розрізі окремих категорій їх одержувачів (див. **Таблицю 9**).

Починаючи з другої половини 90-х років минулого століття, поряд із державними та комунальними закладами соціального обслуговування в Україні почала формуватися мережа недержавних організацій та установ, які надають соціальні послуги різним соціально незахищеним категоріям громадян та особам, що опинилися у складних життєвих обставинах. Саме завдяки цим організаціям в Україні почали розробляти і надавати нові

види соціальних послуг, не притаманні радянській моделі соціального захисту та соціального забезпечення – вони охопили нові, раніше не пріоритетні соціально незахищені категорії громадян.

Незважаючи на те, що основну роль у системі соціального захисту та соціального забезпечення в Україні досі відіграє держава, новий Закон України “Про соціальні послуги” створив можливість більш широко залучати до надання соціальних послуг недержавні організації та установи.

Зокрема, як передбачає Закон України “Про соціальні послуги”, усі суб’єкти, що надають соціальні послуги, поділяються на: державні та комунальні суб’єкти (1); недержавні суб’єкти (2); фізичних осіб (3). Згідно з визначенням Закону, до державних та комунальних суб’єктів належать державні та комунальні спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування; до недержавних – створені відповідно до законодавства юридичні особи, які не мають на меті отримання прибутку (тобто громадські та благодійні організації, релігійні організації, невідприємницькі товариства та установи). Під “фізичними особами” у цьому випадку слід розуміти, перш за все, спеціалістів, які, маючи відповідну освіту чи підтверджений досвід роботи, працюють незалежно та можуть залучатися до надання соціальних послуг на підставі цивільно-правових договорів³.

Подібні положення містяться і в інших актах чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Зокрема Закон України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”, Закон України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, Закон України “Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”, Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”, Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” передбачають, що участь у соціальному захисті відповідних соціально незахищених категорій громадян можуть брати і недержавні суб’єкти.

² Закон України “Про соціальні послуги” від 19.06.2003 року, №966-IV (ст. 1).

³ Там само.

Таблиця 9. Основні види соціальних послуг

Категорії одержувачів/види соціальних послуг	Категорії одержувачів/види соціальних послуг												
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
1													
Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”													
Інваліди I–III груп			+	+ ⁷	+ ⁸			+					
Діти-інваліди			+	+ ⁷	+			+					
Обдаровані діти-інваліди			+										
Закон України “Про реабілітацію інвалідів в Україні”													
Інваліди								+	+	+	+	+	+
Діти-інваліди								+	+	+	+	+	+
Закон України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю”													
Сім’ї, які перебувають у складних життєвих обставинах								+	+	+	+	+	+
Діти та молодь								+	+	+	+	+	+
Закон України “Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей”													
Діти до 18 років					+				+	+	+	+	+
Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”													
Діти-сироти									+ ¹¹	+	+	+	+
Діти, позбавлені батьківського піклування									+	+	+	+	+
Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування					+ ¹²							+	
Опікуни/піклувальники, прийомні батьки та батьки-вихователі													
Закон України “Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”													
Бездомні громадяни					+ ¹²				+	+	+	+	+
Безпритульні діти					+ ¹⁴								
Діти, позбавлені батьківського піклування													
Закон України “Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк”													
Засуджені, які відбули покарання та звільнені з виправної установи					+ ¹²				+	+	+	+	+
Засуджені похилого віку, які відбули покарання та звільнені з виправної установи									+ ¹⁵	+	+		+
Засуджені у віці 15 – 28 років, які відбули покарання та звільнені з виправної установи										+			
Засуджені, що відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі													
Засуджені I – II груп інвалідності, які відбули покарання та звільнені з виправної установи									+				
Кримінально-виконавчий кодекс України													
Засуджені, які відбули покарання та звільнені з виправної установи													

Використані скорочення:

Б – безоплатно/безкоштовно

- 1 Передбачається для інвалідів та дітей-інвалідів, які проходять реабілітацію, у разі їх проживання у сільській місцевості та необхідності їх транспортування до місця проходження реабілітації і назад.
- 2 Встановлюється щодо самотніх осіб, які визнані частково або повністю недієздатними.
- 3 Програми поступового відходу від трудової діяльності та виходу на пенсію за віком розробляються і реалізуються на підприємствах, в установах, організаціях.
- 4 Проводиться в так званих “центрах розвитку дитини” – дошкільних навчальних закладах системи освіти, що створюються для обслуговування дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.
- 5 Під технічними та іншими засобами маються на увазі протезно-ортопедичні вироби, ортопедичне взуття, засоби пересування (в т. ч. крісла-коляски з електроприводом та автомобілі), індивідуальні пристрої, протези очей, зубів, щелеп, окуляри, слухові і голосотворюючі апарати, сурдотехнічні засоби, мобільні телефони та факси для письмового спілкування, ендопротези, сечо- та калоприймачі, друковані видання зі спеціальним шрифтом, звукопідсилююча апаратура та аналізатори тощо.
- 6 В державних/комунальних реабілітаційних установах організовується за рішенням місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.
- 7 Поміщення до закладів тимчасового перебування інвалідів (в т. ч. спеціальних відділень при установах соціального обслуговування населення), які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і забезпечують догляд за інвалідами (в т. ч. дітьми-інвалідами) з важкими формами інвалідності у разі тимчасової відсутності осіб, які доглядають за ними.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Закон України “Про жертви нацистських переслідувань”												
Неповнолітні в'язні концтаборів (гетто)	+					+						
Інваліди з числа малолітніх в'язнів концтаборів (гетто)	+					+						
В'язні концтаборів (гетто)	+					+						
Особи, насильно вивезені на примусові роботи	+					+						
Діти партизанів та підпільників, піддані репресіям	+					+						
Дружина (чоловік) померлого інваліда з числа жертв нацистських переслідувань	+					+						
Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”												
Учасники бойових дій	+					+						
Учасники війни	+					+						
Інваліди війни	+					+						
Прирівняні до ветеранів війни особи ¹⁷	+					+						
Особи, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною												
Члени сім'ї, які проживають разом з особами, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною ¹⁸												
Закон України “Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист”												
Ветерани військової служби, служби в органах внутрішніх справ, державної пожежної охорони, служби цивільного захисту, державної служби спецзв'язку												
Закон України “Про зайнятість населення”												
Безробітні громадяни												
Закон України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”												
Ветерани праці												
Особи, що мають особливі трудові заслуги												
Члени сім'ї, які проживають разом з особами, що мають особливі трудові заслуги												
Громадяни передпенсійного віку												
Самотні громадяни похилого віку			+			+ ⁸		+				
Закон України “Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їх сімей”												
Військовослужбовці, звільнені в запас або відставку у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України												+
Закон України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”												
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни I–III категорій			+					+				
Члени сім'ї постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи громадян I–III категорій			+					+				
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи громадяни IV категорії												
Постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи діти			+					+				
Громадяни, які відселені, евакуйовані або самостійно переселилися												+
Закон України “Про психіатричну допомогу”												
Особи, яким надається психіатрична допомога												
Закон України “Про загальну середню освіту”												
Учні (вихованці) шкіл у сільській місцевості						+ ²²						

¹⁷ До осіб, на яких поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, належать: сім'ї військовослужбовців, партизанів, підпільників, учасників бойових дій на території інших держав, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час захисту Батьківщини або виконання інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), а також внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті або одержаного в період проходження військової служби чи на території інших держав під час воєнних дій та конфліктів (1); сім'ї військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу, які призвалися на збори військовозобов'язаних Міністерства оборони, органів внутрішніх справ і державної безпеки колишнього СРСР і загинули (померли) під час виконання завдань по охороні громадського порядку при надзвичайних ситуаціях, пов'язаних з антигромадськими проявами (2); сім'ї загиблих під час Великої Вітчизняної війни із числа особового складу груп самозахисту об'єктів та аварійних команд місцевої протиповітряної оборони, а також сім'ї загиблих внаслідок бойових дій працівників госпіталів, лікарень та інших медичних закладів (3).

Особливості фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення

Основними джерелами фінансування заходів соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є кошти державного і місцевих бюджетів, а також кошти державних цільових позабюджетних фондів.

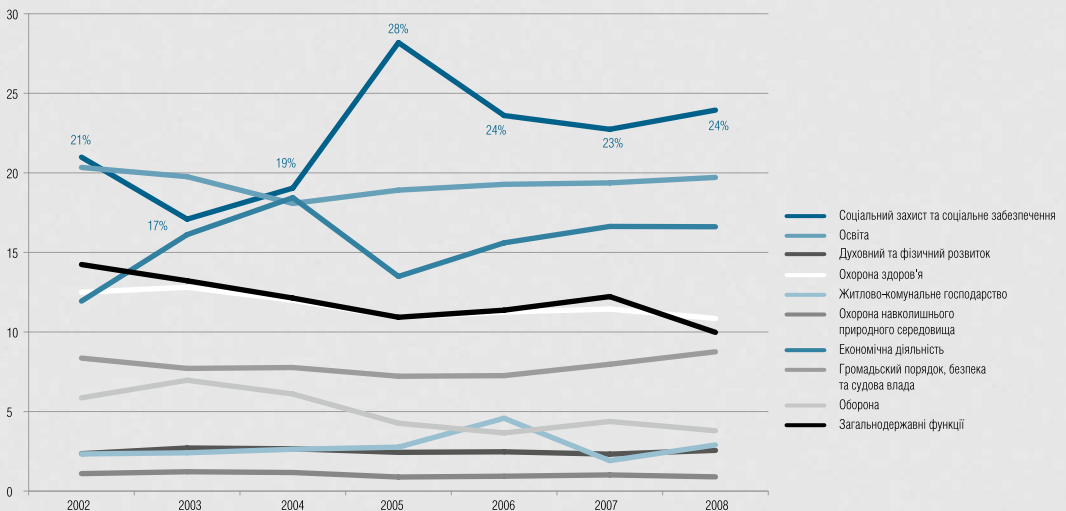
Бюджетне фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення

Соціальний захист та соціальне забезпечення – найбільша видаткова стаття зведеного бюджету України, яка за обсягом випереджає охорону здоров'я, освіту та видатки на економічну діяльність. Впродовж 2002–2008 років, які охоплює даний аналіз, обсяг річних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення складав у середньому 22% загальної суми видатків зведеного бюджету України¹.

В окремі періоди видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення становили навіть більшу частку у зведеному бюджеті. У 2005 році соціальний розвиток країни був визначений одним із політичних пріоритетів, а відтак частка бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення зростає до 28% загальної суми видатків зведеного бюджету (див. **Діаграму 1**).

Цікавим є показник обсягу певної категорії видатків відносно ВВП (валового внутрішнього продукту). За цим показником обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2005 році був найбільшим за весь період, який охоплює даний аналіз. Так, 2005 року видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення склали 9% ВВП. У 2006 році нова урядова політика, спрямована на економічний розвиток країни, призвела до збільшення видатків на економічну діяльність, а відтак до скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення до 24% від усіх видатків зведеного бюджету, що складало 8% ВВП у

Діаграма 1. Частка видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та інші функції держави у зведеному бюджеті України, %

¹ **Зведений бюджет** – це сукупність показників бюджетів усіх рівнів, що формують бюджетну систему держави. Зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету АР Крим, зведених бюджетів областей та міст Києва і Севастополя (в т. ч. показники усіх місцевих бюджетів на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць).

відповідному році. 2007 року уряд України визначив своїм пріоритетом інноваційно-інвестиційний розвиток – як наслідок, видатки на соціальний захист скоротилися більше ніж на 1% у порівнянні з 2006 роком і склали 6,5% ВВП. 2008 року було відновлено пріоритет фінансування соціальної сфери, і частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення знову зросла – до 7,8% ВВП.

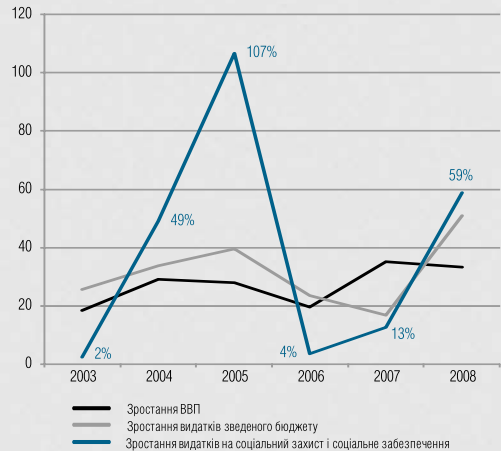
Аналіз динаміки зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у порівнянні з динамікою зростання ВВП виявляє цікаву закономірність. Так, єдиним періодом, коли видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зростали синхронно з показниками ВВП, були 2006–2007 роки (див. **ДІАГРАМУ 2**). Натомість найбільш помітно видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення зросли у 2005 році, склавши 107% показника 2004 року. В той сам час, зростання ВВП уповільнилося з 29% до 28% за відповідний період. Отже, вповільнення росту ВВП відбулося на тлі зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а також скорочення видатків на економічну діяльність (див. **ДІАГРАМУ 3**).

Проте обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що відображається у зведеному бюджеті, не розкриває реального обсягу всього бюджетного фінансування, яке спрямовується в Україні на сферу соціального захисту та соціального забезпечення. Це пояснюється тим, що відповідно до діючої системи бухгалтерського обліку, деякі складові видатків на фінансування соціальних послуг, соціальних виплат та інших заходів соціального захисту включаються до інших видаткових статей бюджету, а саме: видатків на житлово-комунальне господарство, освіту, духовний і фізичний розвиток, охорону здоров'я, громадський порядок та оборону тощо.

Видатки на сферу соціального захисту та соціального забезпечення можна знайти практично у кожній з видаткових статей бюджету відповідно до функціональної класифікації видатків. Наприклад, видатки за статтею “Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування закладів, які надають соціальні послуги дітям та молоді” фактично належать до видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, проте формально вони обліковуються за видатковою статтею бюджету “Загальнодержавні видатки”.

Інший приклад – видаткова стаття “Компенсація збитків Пенсійного фонду, викликаних впровадженням спеціальної ставки для платників фіксованого сільськогосподарського податку”. Видатки за цією статтею логічно було б віднести до видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, але вони включаються до видаткової статті бюджету “Економічна діяльність”. Ще одним прикладом є

Діаграма 2. Приріст видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у порівнянні зі зростанням видатків зведеного бюджету та ВВП, %

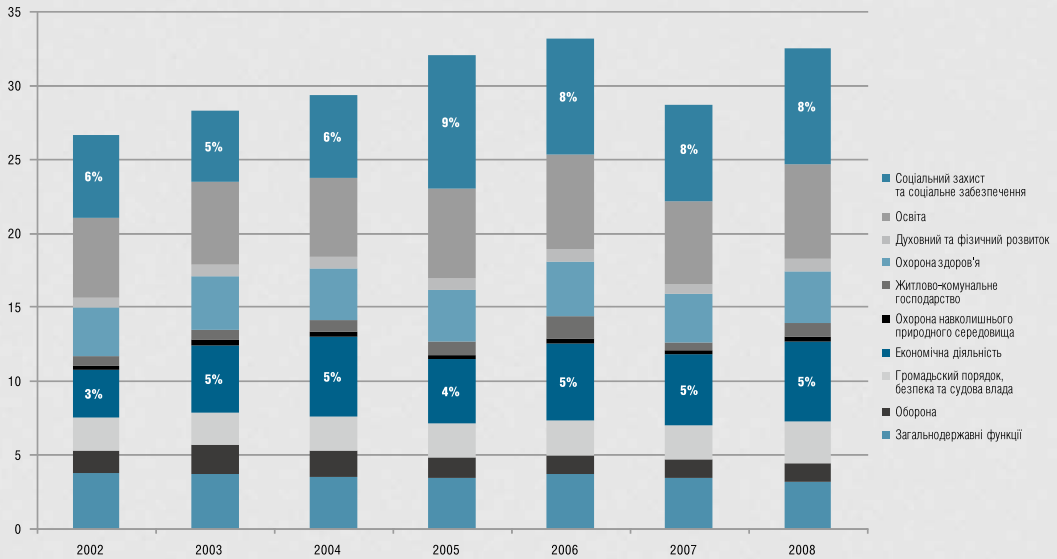
стаття “Фінансова підтримка санаторно-курортних закладів”, за якою фінансуються державні програми оздоровлення ветеранів війни, інвалідів, громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, дітей і молоді та ін. Однак ці видатки належать до видаткової статті “Охорона здоров'я”, хоча, зважаючи на цільові групи, більш доцільно було б відносити їх до видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Таким чином, реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення значно перевищує ту їх частину, що проходить у зведеному бюджеті України за видатковою статтею “Соціальний захист та соціальне забезпечення”. Щоб побачити реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, необхідно визначити ті з них, які на практиці фінансуються за рахунок інших видаткових статей бюджету, але фактично спрямовуються на вирішення окремих питань у сфері соціального захисту та соціального забезпечення.

Для того, щоб провести коректне порівняння видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, які здійснює Україна, з аналогічними показниками розвинутих країн – наприклад, таких, як країни-члени Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), – перш за все, необхідно підрахувати загальний обсяг відповідних видатків в Україні. Цей розрахунок має включати видатки, що обліковуються за видатковою статтею “Соціальний захист та соціальне забезпечення”, іншими видатковими статтями бюджету, а також видатки державних цільових позабюджетних фондів. Інші видаткові статті бюджету вклю-

Діаграма 3. Динаміка зростання частки витраток на соціальний захист та соціальне забезпечення у порівнянні з витратками на інші функції держави, %

чають витратки на охорону здоров'я та витратки на програми житлового будівництва і забезпечення житлом, що фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів. Витратки, що здійснюються за рахунок державних цільових позабюджетних фондів, включають витратки загальнообов'язкового державного соціального страху-

вання на випадок тимчасової втрати працездатності, на випадок безробіття та від нещасних випадків на виробництві. Щоб визначити, які витратки дійсно відносяться до сфери соціального захисту та соціального забезпечення, можна використати систему класифікації соціальних витраток, що застосовується ОЕСР².

Класифікація соціальних витраток за методологією ОЕСР

База даних ОЕСР згрупує витратки на соціальний захист та соціальне забезпечення за такими дев'ятьма категоріями:

- **піклування про літніх людей** – звичайні пенсії, пенсії особам, що достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання;
- **піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах** – пенсії та допомога на поховання;
- **допомога у разі недієздатності та тимчасової непрацездатності** – послуги з догляду, допомога у разі недієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацездатністю працівників;
- **охорона здоров'я** – витратки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування;
- **сім'я та діти** – допомога на дитину та пільгові кредити, допомога по догляду за дитиною, допомога при вагітності та при пологах, допомога самотнім батькам;
- **діяльність щодо розвитку ринку праці** – послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів з працевлаштування для непрацездатних;
- **соціальна підтримка в разі безробіття** – допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юнктурою ринку;
- **забезпечення житлом** – грошова допомога на купівлю та найм житла;
- **інші заходи соціального захисту** – грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту³.

² Романюк О. Фінансування соціального захисту в Україні/Результати і потенціал України. – Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2008 рік.

³ The Social Expenditure Database: An Interpretive Guide SOCX 1980-2003, OECD, 2007.

З урахуванням цієї класифікації в Україні реальний обсяг витратків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення буде складатися із загальної суми фактичних витратків державного і місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення, охорону здоров'я, забезпечення житлом окремих категорій громадян (вони проходять за іншими статтями функціональної класифікації витратків) та витратків державних цільових позабюджетних фондів. Обсяг таких витратків зведеного бюджету та цільових позабюджетних фондів 2008 року в Україні становив 276 млрд. грн. або 29% ВВП (див. **Таблицю 1**). Для порівняння, обсяг витратків, які безпосередньо обраховуються за бюджетною функцією “Соціальний захист та соціальне забезпечення”, в бюджеті 2008 року становив лише 74 млрд. грн., що склало 7,8% ВВП.

Згідно з поданими розрахунками, загальний обсяг витратків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є доволі значним навіть у порівнянні з розвиненими країнами. За показником “Соціальні витрати у відсотках до ВВП” Україну у 2007 році випереджали лише Швеція та Франція⁴ (див. **Діаграму 4**).

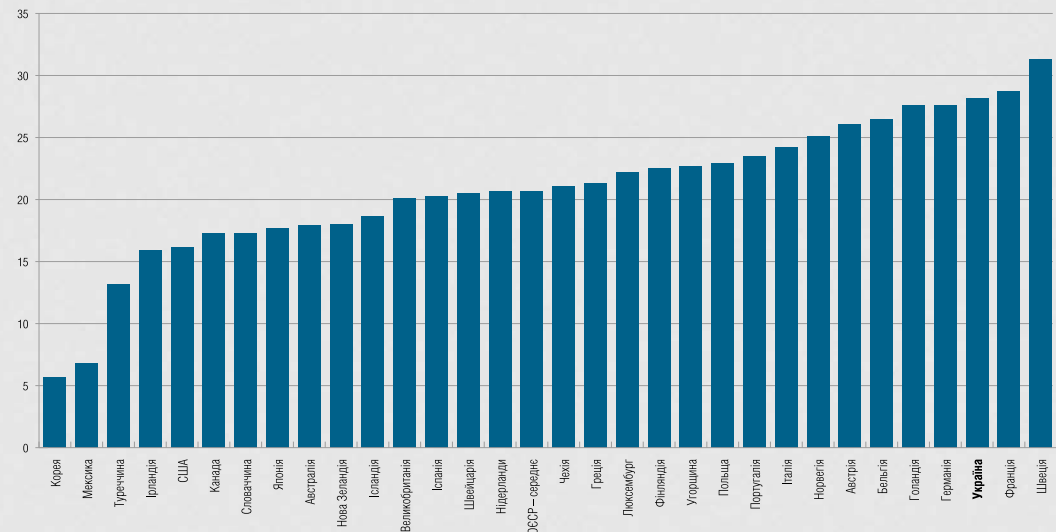
Однак, попри значний обсяг соціальних витратків, якість соціальних послуг та інших заходів соціального захисту в Україні досі залишається відносно низькою у порівнянні з іншими країнами, а соціальні потреби найбільш вразливих категорій населення не задовольняються достатньою мірою.

Таблиця 1. Динаміка зростання різних категорій витратків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, млрд. грн.

Категорії витратків	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Соціальний захист і соціальне забезпечення	13	19	40	41	47	74
Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	2	2	3	3	4	5
Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України	1	2	2	2	3	4
Фонд соціального страхування від тимчасової втрати працездатності	3	3	5	7	5	7
Пенсійний фонд України	25	39	64	74	100	148
Охорона здоров'я	10	12	15	20	23	34
Забезпечення житлом	4	4	4	4	5	5
Соціальні витрати, всього	57	82	133	152	187	276
ВВП, всього	267	345	441	527	713	951
До ВВП, %	21%	24%	30%	29%	26%	29%

Незважаючи на значний обсяг, витрати на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні у розрахунку на одну особу є доволі низькими у порівнянні з розвинутими країнами. Якщо розрахувати витрати на сферу соціального захисту та соціального забезпечення за методологією ОЕСР з урахуванням

Діаграма 4. Соціальні витрати окремих держав до ВВП, %

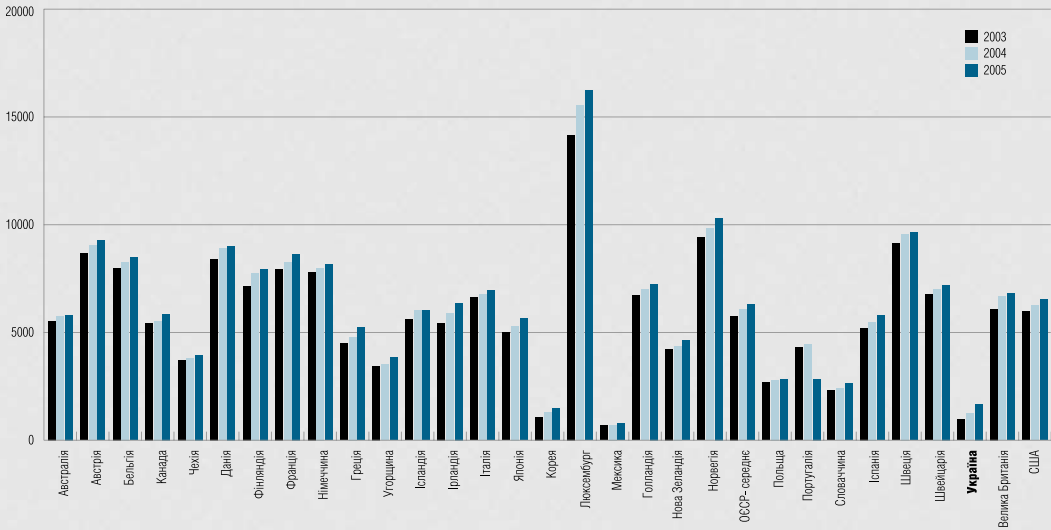

⁴ Розрахунок показника для України здійснено на основі методології ОЕСР за даними 2008 року.

індексу купівельної спроможності⁵ та порівняти їх з аналогічними видатками країн-членів ОЕСР, то можна зробити висновок, що, незважаючи на значні кошти, які виділяються на соціальну сферу з державного та місцевих бюджетів, а також з урахуванням видатків державних цільових позабюджетних фондів та видатків на охорону здоров'я та видатків на забезпечення житлом

окремих категорій громадян, рівень державного фінансового забезпечення на одну особу в Україні залишається одним із найнижчих серед країн-членів ОЕСР (див. **Діаграму 5**). За останніми доступними даними, у 2005 році в розрахунку на одну особу він складав 1677 дол. США на рік⁶. Нижчий за показники України тільки рівень у Кореї (1465 дол. США) та Мексиці (786 дол. США).

Діаграма 5. Соціальні видатки окремих держав в розрахунку на одну особу, дол. США

Фінансування основних категорій, які мають право на соціальний захист

В Україні заходи соціального захисту поширюються на певні категорії громадян, визначені чинним законодавством. У державному та місцевих бюджетах фінансування соціального захисту цих категорій громадян можна прослідкувати за функціональною класифікацією видатків. Основні категорії громадян, заходи щодо соціального захисту яких фінансуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, представлено у **Діаграмі 5**.

Найбільша частка фінансування за видатковою статтею "Соціальний захист та соціальне забезпечення" впродовж 2002–2008 років припадала на категорії громадян, які мають право на різні види соціального захис-

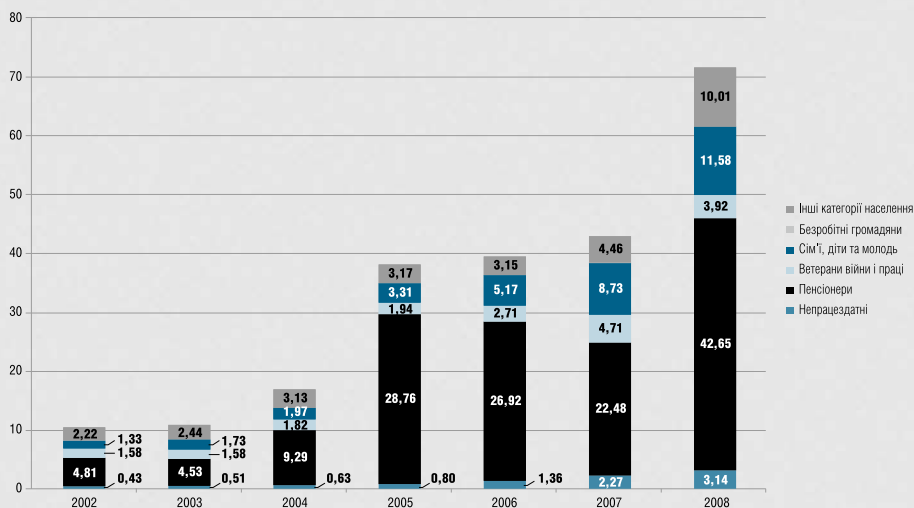
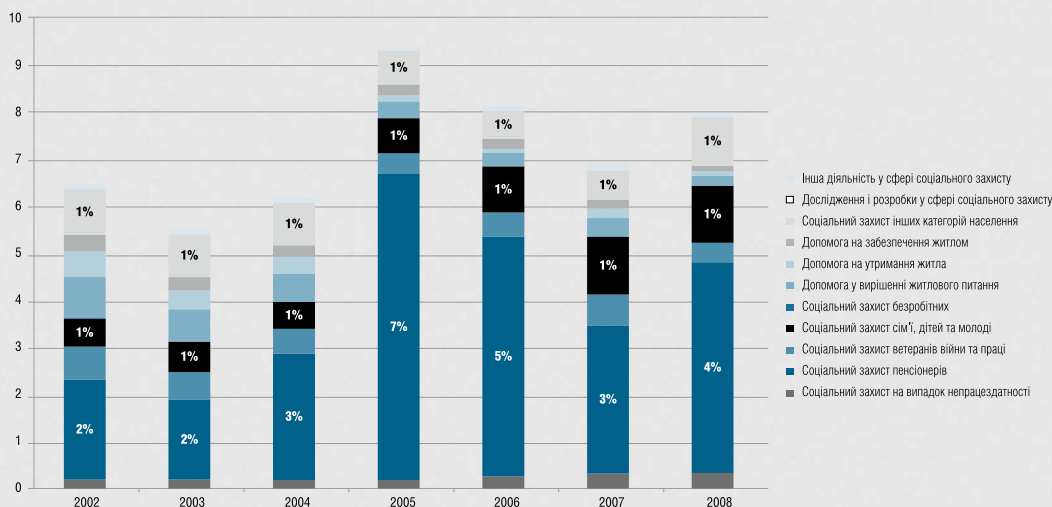
ту: пенсіонери (1); сім'ї, діти та молодь (2); інші категорії населення, що мають право на соціальний захист (3).

Найбільшою за обсягом видатків є категорія пенсіонерів – 2005 року обсяг фінансування за статтею "Соціальний захист пенсіонерів" складав 72% усіх видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, а у 2008 році зазначена категорія бюджетних видатків склала 42,65 млрд. грн. або 58% усіх видатків за цією статтею. Значна частка цієї категорії у структурі інших видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення пояснюється, перш за все, зростанням частки людей пенсійного віку в загальній структурі населення України.

Показовим є той факт, що 2005 року видатки на соціальний захист пенсіонерів склали 7 % ВВП (див. **Діаграму 6**), у той час як сумарні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення становили 9 % ВВП.

⁵ В економічній теорії індексом купівельної спроможності називається формулювання закону "єдиної ціни" для міжнародних ринків: купівельна спроможність деякої суми на ринку однієї країни повинна дорівнювати купівельній спроможності цієї ж суми на ринку іншої країни, якщо перевести дану суму по поточному обмінному курсу в іноземну валюту.

⁶ Видатки на сферу соціального захисту та соціального забезпечення розраховані за методологією ОЕСР, а показник на одну особу – в дол. США з урахуванням індексу купівельної спроможності.

Діаграма 6. Бюджетне фінансування основних категорій отримувачів різних заходів соціального захисту, млрд. грн.**Діаграма 7.** Фінансування різних категорій видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення до ВВП, %

Фінансування основних видів та форм соціального захисту

Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні здійснюється шляхом призначення пільг, здійснення соціальних та компенсаційних виплат, а також надання соціальних послуг, (здебільшого державними або комунальними закладами системи соціального захисту). Зовсім незначна

частка цих соціальних послуг надається недержавними організаціями та установами, які працюють за рахунок грантів, наданих місцевими бюджетами в якості фінансування діяльності з надання соціальних послуг.

Всі заходи соціального захисту можуть здійснюватися у формі як грошових, так і натуральних трансфертів. **Грошові трансферти** – це різні види соціальної допомоги, компенсацій, надбавок, доплат та інших грошових виплат, що

здійснюються у грошовій формі. **Натуральні трансферти** – це пільги на використання певних видів послуг та оплат за них, а також безпосередньо соціальні послуги (див. **Таблицю 2**).

Таблиця 2. Розподіл видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення залежно від форми здійснення трансфертів⁷

Грошова форма	Натуральна форма
<p>Трансферти у грошовій формі включають:</p> <ul style="list-style-type: none"> різні види грошового забезпечення; соціальну допомогу; матеріальну допомогу; надбавки та доплати; компенсаційні виплати. 	<p>Соціальні послуги, що надаються у стаціонарних установах, можуть надаватися у:</p> <ul style="list-style-type: none"> дитячих будинках; будинках-інтернатах; будинках для престарілих. <p>Соціальні послуги, що надаються у громаді, можуть надаватися:</p> <ul style="list-style-type: none"> притулками для неповнолітніх; територіальними центрами; відділеннями соціального обслуговування вдома; соціальними службами для сім'ї, дітей та молоді; неурядовими організаціями та окремими особами. <p>Пільги для осіб, що мають на них право, можуть передбачати:</p> <ul style="list-style-type: none"> часткову компенсацію вартості окремих товарів і послуг; можливість купувати окремі товари та послуги за зниженими цінами; право на першочергове або позачергове придбання товарів або отримання послуг.

До трансфертів населенню у грошовій формі, згідно з економічною класифікацією видатків, належать поточні та капітальні трансферти.

Трансферти населенню (поточні трансферти) – це виплата громадянам соціальної та матеріальної допомоги, а також надбавок, доплат та компенсацій у натуральному вигляді, що здійснюється, перш за все, для збільшення їх доходу. Такі платежі можуть бути спрямовані на збільшення доходу певної сім'ї чи особи або на компенсування певних видів витрат або втрат – наприклад, придбання продуктів харчування, оплати житлово-комунальних послуг чи проїзду у транспорті, придбання твердого чи рідкого побутового палива тощо. До цієї категорії також слід відносити соціальну допомогу інвалідам, багатодітним сім'ям, стипендії, пенсії, путівки для оздоровлення чи лікування та інше. Відповідно до чинного законодавства, податок з доходів фізичних осіб та всі платежі за цими сумами передбачаються за тим самим кодом економічної класифікації бюджетних видатків.

До цієї категорії включено: оплату пільг, соціальну допомогу інвалідам, сім'ям із дітьми та багатодітним сім'ям; стипендії; пенсії; путівки на оздоровлення.

Капітальні трансферти – це невідплатні односторонні платежі органів управління, що не ведуть до виникнення або погашення фінансових вимог. Такі платежі спрямовуються на придбання капітальних активів, компенсацію

втрат, пов'язаних із пошкодженням основного капіталу, або збільшення капіталу одержувачів бюджетних коштів. Також до цієї категорії слід зараховувати трансфертні платежі підприємствам для покриття збитків, акумульованих ними за певний період, або таких, які виникли в результаті надзвичайних обставин.

Капітальними трансфертами є лише платежі, які мають одноразовий і нерегулярний характер як для донора, так і для їх реципієнта (бенефіціара). Кошти, що виділяються з бюджету як капітальні трансферти, завжди мають цільове призначення⁸.

Розподіл трансфертів населенню на поточні та капітальні згідно з економічною класифікацією видатків представлений у **Таблиці 3**.

Таким чином, проведений аналіз підтверджує, що трансферти у грошовій формі складають найбільшу частку всіх трансфертів населенню в Україні (див. **Таблицю 4**).

До 2005 року в Україні спостерігалася тенденція до зростання частки грошових трансфертів – вони збільшилися з 7,5 млрд. грн. у 2002 році до 33,15 млрд. грн. у 2005 році. Цю тенденцію можна було розглядати як позитивний сигнал, адже переважання грошових трансфертів над натуральними є типовим для найбільш розвинутих країн світу. Проте, починаючи з 2006 року, в Україні зворотню почала зростати частка натуральних трансфертів –

⁷ Романюк О. Фінансування соціального захисту в Україні // Результати і потенціал України. – Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2008 рік.

⁸ Наказ Міністерства фінансів України та Державного казначейства України "Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету" № 495 від 25.11.2008.

Таблиця 3. Розподіл трансфертів населенню на грошові та натуральні згідно з кодами економічної класифікації бюджетних видатків⁹

Грошові трансферти	Натуральні трансферти
<p>Код 1341: Виплата пенсій і допомоги</p> <p>Компенсаційні виплати, передбачені Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи", крім витрат на надання пільг постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи громадянам на оплату за користування житлом, за послуги транспорту і зв'язку та на придбання твердого та рідкого побутового палива; відшкодування бюджетними організаціями пільгових пенсій при достроковому виході на пенсію тощо; довічне утримання суддів; довічні стипендії; довічна плата, яка встановлюється відповідно до чинного законодавства; регресні та інші виплати, які за своєю суттю притворюються до виплати пенсії.</p> <p>Код 1342: Стипендії</p> <p>Стипендії, крім тих, які призначаються Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, органами виконавчої влади та місцевим самоврядування; доплати до стипендій; матеріальна допомога (в т.ч. у натуральному виразі) студентам, учням, аспірантам, докторантам.</p>	<p>Код 1343: Інші поточні трансферти населенню</p> <ol style="list-style-type: none"> Оплата безоплатно наданих квартир і житлово-комунальних послуг (в т.ч. проживання депутатів у готелях та службових квартирах); додаткові виплати членам сімей у зв'язку зі службовими відрядженнями одного із членів сім'ї; додаткові виплати населенню на покриття витрат на придбання твердого та рідкого побутового палива, на оплату житлово-комунальних послуг, послуг зв'язку (якщо зазначені видатки передбачено чинним законодавством); надання допомоги (грошової або натуральної) ветеранам та непрацюючим пенсіонерам за рахунок бюджетної установи; одноразова грошова допомога громадянам, які постраждали від стихійного лиха; виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю; оплата путівок на оздоровлення (в т.ч. дітей), санаторно-курортне лікування; лікування за кордоном відповідно до чинного законодавства; оплата зубопротезування; відшкодування моральних збитків фізичним особам, премії, гранти та стипендії, які призначаються Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, іменні премії міністерств та державних академії наук, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; інші виплати громадянам відповідно до чинного законодавства України та рішень місцевих органів самоврядування; матеріальна допомога студентам і учням з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, іншим категоріям громадян, якщо це передбачено чинним законодавством; винагорода у грошовій або натуральній формі за участь у рятувальних роботах або в інших надзвичайних ситуаціях; винагорода за перемогу у змаганнях, конкурсах, олімпіадах тощо; повернення заощаджень громадян; пільговий проїзд студентів вищих навчальних закладів та учнів професійно-технічних навчальних закладів. Оплата пільг постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи громадянам за користування житлом, за послуги транспорту на проїзд 1 раз на рік до будь-якого пункту України і назад автомобільним, повітряним, залізничним або водним транспортом, за послуги зв'язку та на придбання твердого або рідкого побутового палива особами цієї категорії. Оплата видатків на державне обов'язкове особисте страхування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, працівників пожежної охорони, податкової міліції, правоохоронних органів та інших осіб відповідно до чинного законодавства. Оплата освітньо-професійної підготовки спеціалістів, яка забезпечує здобуття повної вищої освіти або другої вищої освіти відповідно до чинного законодавства. Видатки, пов'язані з виконанням програми розселення і облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей (згідно з договорами на виконання послуг, компенсація за проїзд і перевезення багажу депортованих, оплата за навчання осіб з числа депортованих тощо). Видатки фізичним особам або за них у межах благодійних акцій. <p>Код 2430: Капітальні трансферти населенню.</p>

у 2006 році вони зросли на 9%, а грошові у той же час скоротилися на 1%. У 2008 році натуральні трансферти зросли аж на 139%, у той час як грошові – лише на 43%. Натуральні трансферти зросли, здебільшого, за рахунок інших операційних трансфертів і, перш за все, пільг,

обсяг фінансування яких збільшився з 6,38 млрд. грн. у 2006 році до 25,13 млрд. грн. у 2008 році. Зростання частки пільг за попередні три роки – певною мірою негативний сигнал, оскільки пільги не є ефективним інструментом соціального захисту.

Як засвідчує міжнародний досвід, в міру того, як країна економічно розвивається, можливості для використання грошових трансфертів як одного із заходів соціального захисту збільшуються. З економічним розвитком країни все більша частка робочої сили залучається до діяльності в офіційному секторі економіки, а фінансова інфраструктура стає доступною для дедалі більшої кількості людей, що дає державі можливість простіше відстежувати рівень доходів своїх громадян та оцінювати рівень бідності як окре-

мих домогосподарств, так і країни загалом. Із розвитком інституційної спроможності держави у роботі із соціально вразливими категоріями населення та вдосконаленням процесів розрахунків цілий ряд фахівців у сфері державного управління, економічної політики та державних фінансів схиляється до думки, що порівняно з трансфертами, які надаються у натуральній формі, використання грошових трансфертів – кращий вибір у сфері соціального захисту населення¹⁰.

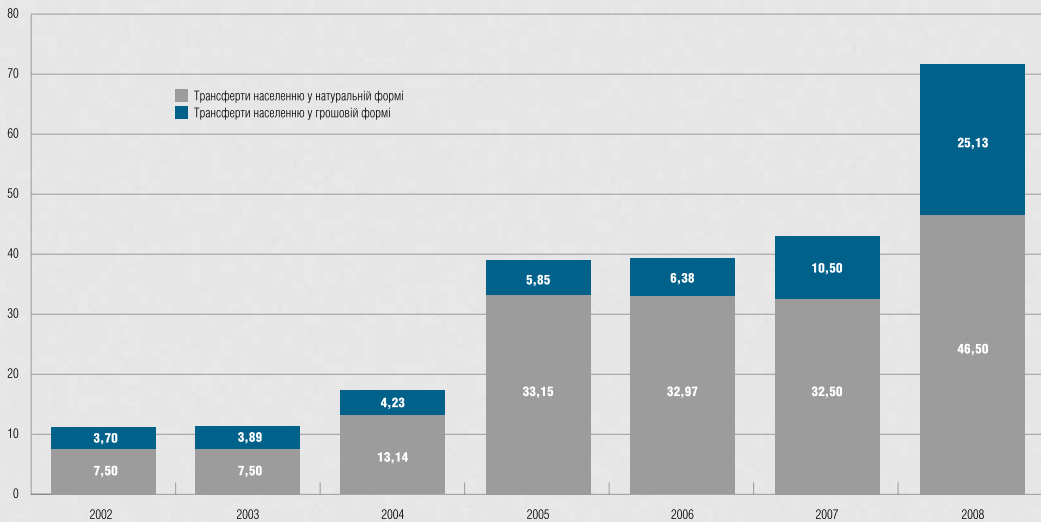
⁹ Наказ Державного казначейства України "Про затвердження Роз'яснень щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету та Роз'яснень щодо застосування класифікації кредитування бюджету" № 194 від 04.11.2004.

¹⁰ Steven R. Tabor's Assisting the Poor with Cash: Design and Implementation of Social Transfers Programs/World Bank. – Washington, September 2002.

Таблиця 4. Трансферти населенню у грошовій та натуральній формі у зведеному бюджеті України, млрд. грн.

Трансферти населенню	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Трансферти у грошовій формі	7,50	7,50	13,14	33,15	32,97	32,50	46,50
Виплата пенсій і допомоги	7,00	6,93	12,24	32,64	32,41	31,90	45,51
Стипендії	0,50	0,57	0,90	0,52	0,56	0,60	0,99
Трансферти у натуральній формі	3,70	3,89	4,23	5,85	6,38	10,50	25,13
Інші поточні трансферти населенню, включаючи пільги	3,70	3,82	4,18	5,77	6,29	10,50	24,91
Капітальні трансферти	0,00	0,07	0,05	0,08	0,09	0,00	0,23

Діаграма 8. Співвідношення трансфертів населенню у грошовій та натуральній формі в Україні, млрд. грн.

Фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення за рахунок цільових позабюджетних фондів

Фінансування заходів соціального захисту в Україні відбувається частково за рахунок державних цільових позабюджетних фондів, а саме: Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України та Пенсійного фонду України.

Основним джерелом формування коштів державних цільових позабюджетних фондів визначені: страхові внески страхувальників – роботодавців та застрахованих осіб, – крім Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, внески до якого сплачують лише роботодавці (1); кошти державного бюджету (2); суми фінансових санкцій, застосованих до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів фондів, а також суми адміністративних штрафів, накладених на посадових осіб та громадян за такі порушення (3); прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів фондів, в т. ч. резерву коштів фондів, на депозитних рахунках (4); благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб (5);

інші надходження відповідно до чинного законодавства України (6)¹¹.

Видатки на соціальне страхування, що фінансуються з державних цільових позабюджетних фондів, складають значну частку видатків на соціальний захист громадян України. Частка цих видатків у ВВП постійно збільшується – за проаналізований період (2003–2008 роки) вона зросла з 11% до 17% ВВП.

Відповідно зростає і абсолютний показник видатків державних цільових позабюджетних фондів: з 30 млрд. грн. до 164 млрд. грн. за період з 2003 по 2008 роки, а у 2008 році – на 46% у порівнянні з 2007 роком (див. [Таблицю 5](#)).

Таблиця 5. Видатки державних цільових позабюджетних фондів

Основні показники	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Видатки державних цільових позабюджетних фондів, млрд. грн.	30,38	46,63	73,69	86,70	111,76	163,57
Приріст у порівнянні з попереднім роком, %	—	53%	58%	18%	29%	46%
Видатки до ВВП, %	11%	14%	17%	16%	16%	17%

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створе-

ний для управління страхуванням на випадок безробіття, провадження збору та акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг, здійснення інших функцій згідно із Законом “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” і статутом Фонду¹².

Фонд є цільовим централізованим позабюджетним страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм Фондом відповідних соціальних послуг.

Джерелами формування коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття є:

- 1) страхові внески страховальників – роботодавців, застрахованих осіб;
- 2) асигнування Державного бюджету України;
- 3) суми фінансових санкцій, застосованих до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених на посадових осіб та громадян за такі порушення;
- 4) прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, у т. ч. резерву коштів Фонду, на депозитних рахунках;
- 5) благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- 6) інші надходження відповідно до законодавства України.

Таблиця 6. Використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття

Види матеріального забезпечення	Види соціальних послуг	Інші напрями використання коштів
<ol style="list-style-type: none"> 1. Допомога у разі безробіття, в т. ч. одноразова виплата для організації безробітним підприємницької діяльності. 2. Допомога по частковому безробіттю. 3. Матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного. 4. Допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях¹³. 2. Профорієнтація. 3. Пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних; фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. 4. Інформаційні та консультативні послуги, пов'язані із працевлаштуванням. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію певних категорій громадян. 2. Фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвитку його матеріальної та інформаційної бази. 3. Створення резерву коштів Фонду.

¹¹ Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення: у цифрах і фактах // Міністерство праці і соціальної політики України, Пенсійний фонд України. – Київ, 2006.

¹² Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” № 1533-III від 02.03.2000.

¹³ У разі необхідності для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства (1); забезпечується місцем проживання на період проходження професійної підготовки або перепідготовки, підвищення кваліфікації, отримує компенсацію за витрати на проїзд до місця проходження навчання та назад у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики за погодженням із правлінням Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (2).

Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття використовуються на виплату матеріального забезпечення, надання послуг громадянам зі статусом безробітного та інші напрями фінансування (див. [Таблицю 6](#)).

Впродовж усього періоду, за який дані доступні (2003–2008 роки), видатки Фонду зростали пропорційно до ВВП і стабільно склали 1% від його річного обсягу. В абсолютному обчисленні у 2008 році вони збільшилися на 33% у порівнянні з 2007 роком і становили 4,75 млрд. грн. (див. [Таблицю 7](#)).

Таблиця 7. Видатки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття

Основні показники	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Видатки Фонду, млрд. грн.	1,92	2,43	2,53	2,96	3,58	4,75
Приріст порівнянні з попереднім роком, %	—	27%	4%	17%	21%	33%
Видатки до ВВП, %	1%	1%	1%	1%	1%	1%

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України створений для здійснення керівництва та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням. Фонд провадить збір і акумуляцію страхових внесків та інших коштів, призначених для фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, види яких передбачені Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою

втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням”, і забезпечує їх надання, а також здійснює контроль за використанням цих коштів. Фонд належить до цільових позабюджетних страхових фондів¹⁴.

Джерелами формування коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України є:

- 1) страхові внески страховальників – роботодавців і застрахованих осіб, – що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених цим Законом;
- 2) суми не прийнятих до зарахування витрат страховальника за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, пені, штрафів та інших фінансових санкцій, застосованих до страховальників та посадових осіб;
- 3) благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- 4) асигнування з Державного бюджету України;
- 5) прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, в тому числі резерву страхових коштів Фонду, на депозитному рахунку;
- 6) інші надходження відповідно до законодавства.

Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, спрямовуються на фінансування окремих видів матеріального забезпечення та надання соціальних послуг, а також на інші напрями, перелік яких подано нижче (див. [Таблицю 8](#)).

Як бачимо з [Таблиці 9](#), видатки Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України у 2003–2008 роках також стабільно склали 1% від ВВП. Скорочення видатків Фонду у 2007 році порівняно з 2006 роком склало 29%. Частково це пояснюється тим, що з 2007 року допомога при народженні дитини та допомога по догляду за дитиною до 3-х років почала виплачуватися місцевими

Таблиця 8. Використання коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України

Види матеріального забезпечення	Види соціальних послуг	Інші напрями використання коштів
1. Допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворобою дитиною). 2. Допомога по вагітності та пологах. 3. Допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві).	1. Забезпечення оздоровчих заходів (оплата застрахованим особам та членам їх сімей путівок на санаторно-курортне лікування, до дитячих оздоровчих закладів; утримання санаторіїв-профілакторіїв; надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми, в тому числі придбання дитячих новорічних подарунків).	1. Створення резерву страхових коштів у розрахунок не менш як на п'ять календарних днів для фінансування матеріального забезпечення застрахованих осіб. 2. Забезпечення поточної діяльності та утримання органів Фонду, розвиток його матеріально-технічної бази.

¹⁴ Закон України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням” № 2240-3 від 18.01.2001.

органами праці та соціального захисту населення за рахунок коштів субвенції з державного до місцевих бюджетів.

Таблиця 9. Видатки Фонду загальнообов'язкового соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України

Основні показники	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Видатки Фонду, млрд. грн.	2,63	3,36	5,08	7,38	5,26	7,24
Приріст у порівнянні з попереднім роком, %	—	28%	51%	45%	-29%	38%
Видатки до ВВП, %	1%	1%	1%	1%	1%	1%

Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України – некомерційна самоврядна організація, що діє на підставі статуту, який затверджується її правлінням¹⁵.

Джерелами формування коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України є:

Таблиця 10. Використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України

Види матеріального забезпечення	Види соціальних послуг	Інші напрями використання коштів
<ol style="list-style-type: none"> Допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності. Одноразова допомога в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого. Щомісячна грошова сума у разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого. Пенсія по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання. Пенсія у зв'язку із втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання. Допомога дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травми на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності. 	<ol style="list-style-type: none"> Організація поховання померлого, відшкодування вартості пов'язаних із цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов. Своєчасне надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання. Організація лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого. Забезпечення потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги. Підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого. Забезпечення за медичним висновком домашнього догляду за потерпілим, допомога у веденні домашнього господарства (або компенсація йому відповідних витрат), сприяння наданню потерпілому, який проживав в гуртожитку, ізольованого житла; перекваліфікація потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу. Працевлаштування осіб зі зниженою працездатністю. Проведення навчань та організація робочих місць для інвалідів. Надання інвалідам разової грошової допомоги, допомоги у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або, за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь, за рахунок Фонду. Сплата за потерпілого внесків на медичне та пенсійне страхування. Організація залучення інвалідів до участі у громадському житті. Надання страхувальникам необхідних консультацій, сприяння у створенні ними та реалізації ефективної системи управління охороною праці. 	<ol style="list-style-type: none"> Участь у розробці центральними органами виконавчої влади державних цільових та галузевих програм поліпшення стану безпеки, умов праці і виробничого середовища та їх реалізації; у навчанні, підвищенні рівня знань працівників, які вирішують питання охорони праці; в організації розробки та виробництва засобів індивідуального захисту працівників; у здійсненні наукових досліджень у сфері охорони та медицини праці. Перевірка стану профілактичної роботи та охорони праці на підприємствах, участь у розслідуванні нещасних випадків на виробництві, а також професійних захворювань. Проведення пропаганди безпечних та нешкідливих умов праці, організація створення тематичних кінофільмів, радіо- і телепередач, видання та розповсюдження нормативних актів, підручників, журналів, іншої спеціальної літератури, плакатів, пам'яток тощо з питань соціального страхування від нещасного випадку та охорони праці. Участь у розробці законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці. Вивчення та поширення позитивного досвіду створення безпечних та нешкідливих умов виробництва. Виконання інших профілактичних робіт. Утворення резерву коштів Фонду для забезпечення його стабільного функціонування.

¹⁵ Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" № 1105-XIV від 23.09.1999.

¹⁶ Це зокрема передбачає: обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики (1); догляд медичного сестер удома, в лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі (2); акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів (3); утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі (4); забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів) (5).

- 1) внески роботодавців: для підприємств – з віднесенням на валові витрати виробництва, для бюджетних установ та організацій – з асигнувань, виділених на їх утримання та забезпечення;
- 2) капіталізовані платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;
- 3) прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;
- 4) кошти, одержані від стягнення штрафів і пені зі страхувальників, штрафів з працівників, винних у порушенні вимог нормативних актів з охорони праці, а також адміністративних стягнень у вигляді штрафів з посадових осіб підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- 5) добровільні внески та інші надходження, отримання яких не суперечить законодавству.

Кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань спрямовуються на матеріальне забезпечення та надання соціальних послуг (див. **Таблицю 10**).

Таблиця 11. Видатки Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України

Основні показники	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Видатки Фонду, млрд. грн.	1,33	1,59	2,02	2,35	2,98	3,67
Приріст у порівнянні з попереднім роком, %		20%	27%	16%	27%	23%
Видатки до ВВП, %	0,50%	0,46%	0,46%	0,44%	0,42%	0,39%

Частка видатків Фонду відносно ВВП впродовж останніх років постійно скорочувалася – з 0,5% у 2003 році до 0,39% у 2008 році (див. **Таблицю 11**). При цьому зростання видатків в абсолютному вимірі у 2008 році сповільнилося у порівнянні з 2007 роком і склало 23%, а обсяг видатків збільшився з 2,98 млрд. грн. до 3,67 млрд. грн.

Практична діяльність державних цільових позабюджетних фондів є достатньо ефективною. За кожним видом соціального страхування створено окремий самостійний страховий фонд, який визначено неприбутковою самоврядною організацією. Поступово підвищуються розміри

страхових виплат, збільшується обсяг надання соціальних послуг, набираються досвіду працівники місцевих органів фондів. Тобто діюча система загальнообов'язкового державного соціального страхування працює стабільно та підтверджує свою дієздатність.

Державні цільові позабюджетні фонди щороку обслуговують майже 14,5 млн. працездатних осіб і 14 млн. пенсіонерів, 320 тис. потерпілих на виробництві осіб та від 500 до 600 тис. безробітних громадян (без урахування оплати медичних послуг у системі обов'язкового соціального медичного страхування, яке ще не запроваджено)¹⁷.

Основні проблеми фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення в Україні

Соціальні потреби найбільш незахищених прошарків населення задовольняються недостатньою мірою. Високий рівень бідності в Україні, особливо серед сімей із дітьми або непрацездатними особами працездатного віку та сімей, де один із членів має інвалідність, свідчить про недостатню ефективність підтримки найбільш соціально незахищених категорій населення.

Надання соціальної допомоги та інші заходи соціального захисту не завжди спрямовуються на задоволення потреб найбільш вразливих чи найбільш соціально незахищених категорій населення. Це призводить до неефективного використання бюджетних ресурсів. Окремі види соціальної допомоги дотепер надаються без урахування розміру доходів громадян. Як наслідок, багато домогосподарств, які не завжди потребують соціальної допомоги з боку держави, все ж отримують її. В той же час, соціальна допомога, що надається домогосподарствам, які справді її потребують, не достатня для того, щоб задовольнити навіть найнагальніші їх потреби¹⁸.

Крім того, на ефективність української системи соціального захисту та соціального забезпечення негативно впливає відсутність двох важливих складових, а саме: системи оцінювання впливу різних заходів соціального

¹⁷ Інформацію подано згідно з офіційною звітністю державних цільових позабюджетних фондів.

¹⁸ World Bank Report No. 39887 – UA, Ukraine: Poverty Update, June 20, 2007.

захисту на становище їх одержувачів (1) та системи ефективного обліку громадян, які потребують соціального захисту з боку держави (2).

По-перше, важко визначити ефективність окремих заходів соціального захисту та програм соціального спрямування, якщо немає системи, яка б дозволила оцінити їх вплив на зниження рівня бідності чи вирішення інших соціальних проблем. По-друге, за відсутності ефективної системи обліку (наповненого єдиного реєстру) потенційних одержувачів різних видів соціального захисту важко визначити сім'ї, які найбільше потребують опіки з боку держави. Як наслідок, тільки третина сімей, на які спрямовуються різні заходи соціального захисту та соціальної підтримки з боку держави, належать до бідних чи інших соціально незахищених категорій громадян. Таким чином, багато домогосподарств, які фактично за більшістю ознак не можна віднести до бідних, отримують значну частку соціальних трансфертів за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Отже, система заходів соціального захисту та існуючі програми соціального спрямування не є ефективними засобами зниження рівня чи подолання бідності в Україні. Це також означає, що обсяг соціальних трансфертів, які мають на меті зниження рівня бідності, можна значно зменшити у разі, якщо вони будуть адресними і спрямовуватимуться безпосередньо малозабезпеченим категоріям населення¹⁹. За таких умов виникає потреба провести глибокий аналіз системи існуючих заходів соціального захисту та видів соціального забезпечення, щоб запровадити механізми, які дозволять надавати соціальну допомогу та інші заходи соціальної підтримки тим категоріям населення, які дійсно її потребують²⁰.

Про те, що система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні не відповідає європейським стандартам, свідчить аналіз таких соціальних стандартів та нормативів, як прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія (див. Таблицю 12).

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються з метою визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, встановлених Конституцією України. На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій: мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія за віком,

інші види соціальних та компенсаційних виплат. Вони використовуються для визначення та обґрунтування розмірів видатків Державного бюджету України, бюджету АР Крим, місцевих бюджетів та державних цільових позабюджетних фондів²¹.

Соціальні гарантії на рівні Європейського Союзу – це питома вага оплати праці у ВВП на рівні 55–65%, співвідношення мінімальної заробітної плати і середньої заробітної плати не нижче 55%, а також зростання мінімальної заробітної плати відносно прожиткового мінімуму на працездатну особу більш як у 3 рази, середньої заробітної плати – відповідно у 5-6 разів, середньої пенсії відносно прожиткового мінімуму на особу, яка втратила працездатність, – близько 4 разів²².

У 2003–2008 роках в Україні покращилось співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Якщо у 2003 році мінімальна заробітна плата становила 53% від прожиткового мінімуму, то 2008 року вона становила вже 84% або 4/5 прожиткового мінімуму. Незважаючи на зростання цих показників, їх співвідношення залишається далеким від стандартів Європейської соціальної хартії (переглянутої), відповідно до вимог якої, мінімальна заробітна плата повинна становити не менше ніж 2,5 прожиткового мінімуму. До того ж, слід зважати на збільшення розриву між середньою та мінімальною заробітною платою. Так, якщо 2003 року мінімальна зарплата становила 45% від середньої по країні, 2005 року – 41%, а 2006 року – 38%, то за 2007 рік вона складала 33%, а у 2008 році впала до 30%. Показник 2008 року нижчий за стандарт, встановлений Європейською соціальною хартією (переглянутою), за якою мінімальна заробітна плата повинна складати не менше третини середньої заробітної плати, та не відповідає рекомендаціям Міжнародної Організації Праці, згідно з якими мінімальна заробітна плата не повинна бути нижчою ніж 40–60% середньої заробітної плати.

Іншим державним соціальним стандартом є мінімальна пенсія за віком, яка встановлюється у визначеному законом розмірі прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність²³. До липня 2008 року, відповідно до

¹⁹ World Bank Report No. 39887 – UA, Ukraine: Poverty Update, June 20, 2007.

²⁰ Романюк О. Фінансування соціального захисту в Україні // Результати і потенціал України. – Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2008.

²¹ Закон України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" № 2017-III від 05.10.2000.

²² Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення мінімальної заробітної плати на рівні прожиткового мінімуму для працездатних осіб".

²³ Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" № 1058-IV від 09.07.2003.

Закону “Про державний бюджет на 2008 рік”²⁴, цей показник складав 482 грн. Проте з 1 липня 2009 року мінімальну пенсію було підвищено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України²⁵ і встановлено в розмірі 544 грн., що перевищує розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Проте, незважаючи на поступове збільшення рівня мінімальної пенсії, пенсіонери залишаються однією із найменш соціально захищених категорій населення. За статистикою, кожен сьомий пен-

сіонер отримує пенсію у розмірі прожиткового мінімуму або нижче. Також варто зазначити, що 90% пенсіонерів в Україні відносяться до категорії бідних. Діюча пенсійна система не забезпечує важливого зв'язку між зусиллями і винагородою: збори на пенсійне страхування високі, а пенсійні виплати неадекватно малі²⁶.

Найкраще співвідношення у відсотках мінімальної пенсії і прожиткового мінімуму спостерігалось у 2008 році: коефіцієнт складав 74%.

Таблиця 12. Показники основних державних соціальних стандартів та нормативів

Державні соціальні стандарти та нормативи	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Прожитковий мінімум на одну працездатну особу в розрахунку на місяць, грн.	365	387	453	495*	551*	650*
Мінімальна заробітна плата, грн.**	195	237	299	375	440	548
Мінімальна пенсія, грн.***	89	93	309	358	402	483
Співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму	53%	61%	66%	76%	80%	84%
Співвідношення мінімальної пенсії та прожиткового мінімуму	24%	24%	68%	72%	73%	74%

* Розмір прожиткового мінімуму на одну працездатну особу в розрахунку на місяць визначений у середньому за рік на основі поквартальних даних (див. **Додаток 1**).

** Розмір мінімальної заробітної плати у розрахунку на місяць визначений у середньому за рік на основі поквартальних даних (див. **Додаток 2**).

*** Розмір мінімальної пенсії у розрахунку на місяць визначений у середньому за рік на основі поквартальних даних (див. **Додаток 3**).

Основні причини неефективності фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення в Україні

Ряд причин, які пояснюють неефективність фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, логічно розглядати в межах окремих груп (за формами соціального захисту), до яких пропонуємо віднести: пільги (1), субсидії (2), соціальні та компенсаційні виплати (3), соціальні послуги (4). Кожна із зазначених груп має свої особливості фінансування за рахунок коштів державного бюджету та державних цільових позабюджетних фондів, а також розрахунку показників фінансової забезпеченості.

Фінансування соціальних та компенсаційних виплат

Відатки на фінансування більшості видів соціальних та компенсаційних виплат є адресними і розраховуються

відповідно до кількості облікованих одержувачів тієї або іншої соціальної виплати згідно з передбаченим у чинному законодавстві розміром соціальної чи матеріальної допомоги, компенсації тощо. Так, щороку Законом про державний бюджет встановлюється розмір одноразової грошової допомоги при народженні дитини або разова грошова допомога ветеранам війни. Крім того, кожного року визначаються основні соціальні стандарти, на основі яких розраховуються певні види допомоги – наприклад, встановлюється рівень прожиткового мінімуму для розрахунку призначення соціальної допомоги відповідно до Закону України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям”.

Окремі види соціальних виплат розраховуються з урахуванням загальної суми сукупного доходу їх одержувачів (що включає суму доходів кожного одержувача зокрема), яка враховується при прийнятті рішення про призначення соціальної/грошової допомоги. До таких видів допомоги відносяться:

- 1) державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям;
- 2) субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапле-

²⁴ Закон України “Про державний бюджет на 2008 рік” № 107-VI від 28.12.2008.

²⁵ Постанова Кабінету Міністрів України “Про підвищення рівня пенсійного забезпечення громадян” № 654 від 16.07.2008.

²⁶ Баранова Н.П., Новікова Т.П. “Соціальні стандарти і гарантії в системі соціальної політики України”, <http://www.cpsr.org.ua>.

ного газу, твердого та рідкого побутового палива (далі – житлова субсидія)²⁷;

- 3) щомісячна грошова допомога малозабезпеченим особам, що проживають разом з інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу, які, за висновком лікарської комісії медичного закладу, потребують постійного стороннього догляду, на догляд за ними;
- 4) допомога на дітей одиницями матерям та допомога по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку²⁸.

Проте окремі види соціальних виплат надаються без урахування доходу сім'ї. До таких видів допомоги відносять, наприклад, окремі види державної соціальної допомоги сім'ям із дітьми: допомога у зв'язку з вагітністю та пологами (1); допомога при народженні дитини (2); допомога при усиновленні дитини (3); допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування (4)²⁹.

Фінансування пільг

Планування бюджетних коштів на фінансування пільг окремим категоріям громадян залежить не від кількості пільговиків та вартості послуг, а від фінансових можливостей держави. Через відсутність реальних даних про кількість осіб, які мають право на пільги, та вартість надання тих або інших видів пільг впровадження уніфікованих підходів до визначення загального обсягу видатків державного бюджету на фінансування пільг суттєво ускладнюється. Відшкодування вартості наданих впродовж року пільг здійснюється в межах фінансових можливостей держави на відповідний рік; а через це знижується якість послуг, які надаються на пільгових умовах, та порушується порядок їх надання.

Наприклад, середня вартість путівки для виплати грошової компенсації за невикористане право на безоплатне санаторно-курортне лікування/оздоровлення щороку встановлюється Міністерством праці та соціальної політики України за поданням Фонду соціального захисту інвалідів та за погодженням із Міністерством фінансів України в межах обсягу бюджетних асигнувань³⁰ відповідно до Закону про державний бюджет на поточний рік (у 2007 році вартість путівки визначалась на рівні 200,00 грн.).

Організація надання пільг фактично полягає у відшкодуванні витрат підприємствам, які надають певні послуги пільговим категоріям громадян, і вартість наданих таких послуг, зазвичай, залежить від тарифної політики надавачів послуг, а не від державного регулювання розрахункової вартості пільги.

Видатки на надання пільг практично плануються не органами місцевого самоврядування, яким делеговано повноваження щодо фінансування пільг, а центральними органами виконавчої влади. Наприклад, щороку при складанні бюджету на рівні міста обласного значення визначається прогнозна кількість пільговиків та, виходячи з розрахункової вартості надання тих або інших пільг, розраховується вартість кожного виду пільг. На цій основі розраховується сума необхідних видатків для покриття витрат на надання різних видів пільг. Інформація надсилається у головне фінансове управління відповідної обласної державної адміністрації, де й обробляється. Після цього головне фінансове управління обласної державної адміністрації надсилає міському управлінню праці та соціального захисту коефіцієнт, за яким коригується сума видатків на надання пільг за попередній рік в розрізі кожного виду пільг. Цей коефіцієнт розраховується, виходячи з реального фінансового ресурсу, що спрямовується у якості субвенції на надання пільг на рівень області. Таким чином, органам місцевого самоврядування, які в дійсності є саме тою ланкою, що безпосередньо здійснює призначення та надання пільг громадянам, просто доводяться відповідні показники, розраховані "згори". З іншого боку, видатки на надання пільг делеговані з державного до місцевих бюджетів, і органи місцевого самоврядування не зацікавлені у будь-якій їх оптимізації. Адже кінцева сума на фінансування кожного виду пільг планується з урахуванням наявних коштів державного бюджету і не повністю залежить від запланованих показників чисельності пільговиків у кожній окремій громаді.

Слабким місцем української системи соціального захисту є велика кількість задекларованих у чинному законодавстві пільг. За різними оцінками, вартість всіх пільг, що повинні надаватися згідно з чинним законодавством, складає від 19 до 29 млрд. грн. Проте лише незначна частина цих пільг реально фінансується з державного бюджету³¹.

²⁷ Постанова Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо подальшого вдосконалення надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива" № 1050 від 22.09.1997.

²⁸ Наказ Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Державного комітету статистики України, Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України "Про затвердження методики обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги" № 486/202/524/455/3370 від 15.11.2001.

²⁹ Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" № 2811-XII від 21.11.1992.

³⁰ **Бюджетне асигнування** – повноваження на здійснення платежів з конкретною метою в процесі виконання бюджету, надане розпоряднику бюджетних коштів відповідно до бюджетного призначення.

³¹ Reforming of System of Benefits in Ukraine, Discussion Paper, International Centre for Policy Studies, July 2004. них коштів відповідно до бюджетного призначення.

На сьогодні щонайменше 58 законів України встановлюють певні види пільг (див. **“Законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення”**). Згідно з цими актами, право на отримання різних видів пільг мають близько 15 млн. громадян України³².

Крім того, існують певні колізії між спеціальним законодавством у сфері соціального захисту та соціального забезпечення і чинним бюджетним законодавством. Ця проблема, наприклад, стосується соціального захисту дітей війни. Згідно із Законом України “Про соціальний захист дітей війни”, їм щомісяця повинна виплачуватися надбавка до пенсії у розмірі 30% від мінімальної пенсії за віком, але Законом України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” ці виплати було призупинено. У 2008 році їх відновили, але у меншому розмірі – 10% від мінімальної пенсії за віком. 9 липня 2007 року Конституційний Суд України визнав такі дії уряду та законодавців неконституційними. Тепер багато громадян, які мають статус “дітей війни”, звертаються до суду і в судовому порядку відсуджують додаткові 20%. Зважаючи на те, що бюджетний ресурс доволі обмежений позачергові виплати призводять до невиконання інших, чергових зобов'язань. Такі рішення уряду та законодавців дестабілізують всю систему соціального захисту та соціального забезпечення і процес бюджетного планування.

На відміну від розвинутих країн світу, в Україні пільги використовуються не лише для соціальної підтримки малозабезпечених чи інших соціально незахищених категорій населення: багато пільг встановлено для громадян, які мають заслуги перед країною або ж для заохочення зайнятості у певних сферах чи в деяких галузях економіки.

В рамках чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, а також чинного бюджетного законодавства деякі громадяни безпідставно користуються певними видами пільг. Оскільки чинним законодавством задекларовано багато видів пільг та велику кількість одержувачів цих пільг, державі дуже непросто контролювати їх надання. Така непрозорість системи дозволяє громадянам досить легко та без ризику користуватися певними пільгами, не маючи для того достатніх підстав. Ці зловживання, здебільшого лишаються безкарними.

Чинне законодавство встановлює цілий ряд пільг, які реально не фінансуються, замість системи умовних грошових трансфертів³³, що успішно використовуються в інших країнах. У багатьох пострадянських країнах умовні трансферти надаються великій кількості домогосподарств для відшкодування вартості житлово-комунальних послуг. Основною причиною, що лежить в основі відшкодування вартості таких послуг є те, що малозабезпечені категорії громадян, особливо пенсіонери, не можуть дозволити собі платити вартість навіть базового рівня послуг (часто використовується термін “життєво важливих послуг”) щодо тепло-, водо- та електропостачання. Це особливо актуально для тих країн, де розмір пенсій є стабільним, а тарифи на оплату житлово-комунальних послуг корегуються для того, щоб не застосовувати субсидії. Проблема труднощів сплати за житлово-комунальні послуги для малозабезпечених категорій громадян ускладнюється тим, що багато з них проживають у нещодавно приватизованих квартирах, де вони не можуть регулювати власне споживання енергії. В цих випадках уряд дає громадянам умовний грошовий трансферт, чітко прив'язаний до спроможності громадян сплатити вартість життєво важливих послуг – в даному випадку платежів щодо користування житлово-комунальними послугами³⁴.

Існуюча система пільг і невідповідність основних механізмів розподілу наявних ресурсів інтересам соціально незахищених категорій населення призводить до загальної неефективності діючої в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення. Завищені норми споживання призводять до неефективної споживчої поведінки³⁵. Наприклад, не існує норми для розрахунку витрат на надання пільг з користування послугами міського громадського транспорту. Відсутність норми проковує надмірне споживання транспортних послуг особами, які мають право на відповідну пільгу. Інший приклад можна знайти у сфері користування пільгами на оплату вартості житлово-комунальних послуг. Обсяг житлово-комунальних послуг, які можна споживати в межах наданої пільги, є фіксованим, проте він перевищує норми, достатні для задоволення мінімальних потреб³⁶. Таким чином, діюча система фактично стимулює громадян до зловживання цими послугами.

³² Reforming of System of Benefits in Ukraine, Discussion Paper, International Centre for Policy Studies, July 2004.

³³ Умовні грошові трансферти передбачають надання грошей безпосередньо бідним сім'ям через “соціальне контракування” з одержувачами послуг – наприклад, на регулярне відвідування школи дітьми або відвідування центрів охорони здоров'я на постійній основі. На відміну від готівкових коштів, одержані у вигляді умовних трансфертів, дають змогу робити інвестиції в людський капітал у довгостроковій перспективі.

³⁴ Steven. R. Tabor, Assisting the Poor with Cash: Design and Implementation of Social Transfers Programs (Washington: World Bank, September 2002).

³⁵ Reforming of System of Benefits in Ukraine, Discussion Paper, International Centre for Policy Studies, July 2004.

³⁶ Постанова Кабінету Міністрів України “Про встановлення норм споживання житлових та комунальних послуг громадянам, що мають пільги щодо їх оплати” № 879 від 01.08.1996.

Механізм соціальної підтримки та соціального забезпечення малозабезпечених громадян, який реалізується через призначення пільг, нечітко сфокусований. Ця проблема має два аспекти: по-перше, не всі особи, які мають право на отримання пільг, насправді користуються ним (наприклад, якщо пенсіонери, що проживають у сільській місцевості, мають пільги на проїзд у громадському транспорті, але не використовують їх, бо не подорожують); по-друге, складність системи пільг часто призводить до зловживань ними (наприклад, великий перелік категорій громадян, які мають право на безкоштовний проїзд у міському громадському транспорті, створив багато можливостей для зловживань – деякі особи для отримання цих транспортних послуг використовують підроблені або недійсні документи, документи інших осіб)³⁷.

Фінансування субсидій

На відміну від пільг, субсидії – більш прогресивна форма соціального захисту, адже вони адресні, враховують реальний рівень доходів громадян (домогосподарств) та можуть контролюватися.

Житлова субсидія – це адресна матеріальна підтримка малозабезпечених категорій громадян та їх родин на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого побутового палива. Вона забезпечує стабільність витрат таких родин на оплату житлово-комунальних послуг незалежно від зміни вартості послуг. Адресний характер трансферту означає, що він призначається конкретній сім'ї за зверненням власника чи наймача житла від імені усіх зареєстрованих у ньому осіб. Головним критерієм для отримання субсидії є рівень доходів сім'ї, співвіднесений з розміром вартості цих платежів.

Надання субсидій регулюється відповідним Положенням про порядок призначення та надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пального побутового палива³⁸.

Субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг призначається на основі середньомісячного, а для придбання скрапленого газу, твердого та рідкого побутового палива – річного сукупного доходу осіб, прописаних у житловому приміщенні (будинку).

Фінансування соціальних послуг

Ще одна форма соціального захисту, яка використовується в Україні, – соціальні послуги. Умовно їх можна розділити на дві групи: послуги, що надаються у спеціалізованих державних/комунальних установах стаціонарного типу (1), та послуги, що надаються безпосередньо у громадах (2). Соціальні послуги надаються на місцевому рівні, а за їх організацію відповідають органи місцевого самоврядування.

Більшість бюджетних коштів спрямовується на організацію надання соціальних послуг у спеціалізованих державних або комунальних установах стаціонарного типу, включаючи будинки для дітей-сиріт та притулки для дітей, позбавлених батьківського піклування, школи та будинки-інтернати для дітей із вадами фізичного і психічного розвитку, будинки та інтернати для людей похилого віку та інші види спеціалізованих установ стаціонарного типу.

Значно менша частина бюджетних коштів спрямовується на надання соціальних послуг у громадах. Установи, що пропонують і надають ці послуги, працюють безпосередньо з людьми; можливі відмінності у переліку послуг залежать від демографічної та соціальної ситуації у конкретному населеному пункті. Установи, які пропонують різні соціальні послуги в громаді, включають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри та відділення соціального обслуговування вдома і центри ранньої реабілітації для дітей-інвалідів.

Соціальні послуги, що надаються у громадах, є адресними та більш ефективними, а також краще відповідають потребам соціально незахищених категорій громадян, аніж послуги державних/ комунальних установ стаціонарного типу. Проте їх поширення в Україні ускладнене, **оскільки органи місцевого самоврядування не мають стимулів для зміни пріоритету бюджетного фінансування з установ стаціонарного типу на установи, що надають соціальні послуги у громадах.** Місцеві бюджети зв'язані вимогами чинного бюджетного законодавства стосовно здійснення фінансування послуг, які надаються у стаціонарних установах.

Навіть якщо послуги, що надаються установами у громаді, менш затратні, ніж такі ж послуги, надані державними установами стаціонарного типу, орган місцевого самоврядування має обмежену можливість переадресу-

³⁷ Романюк О. Фінансування соціального захисту в Україні // Результати і потенціал України. – Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2008.

³⁸ Положення затверджене Постановою Кабінету Міністрів України "Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пального побутового палива" № 848 від 21.10.1995.

вати фінансування на установи, що надають послуги у громаді, та перемістити до них осіб, які обслуговуються у стаціонарних установах. Це пояснюється тим, що частка дотації вирівнювання, яку місцеві бюджети одержують з державного бюджету, чітко прив'язана до кількості осіб, які обслуговуються у стаціонарних установах, і є значно більшою, ніж частка дотації, яка надходить до місцевих бюджетів за послуги, що надаються безпосередньо у громаді. Саме тому органи місцевого самоврядування не мають стимулів розвивати мережу закладів та організацій для організації надання послуг у громаді.

Соціальні послуги, що надаються у громаді, включають: послуги, що надаються комунальними установами, які фінансуються з бюджету (1); послуги, що надаються недержавними організаціями та установами (2); послуги, що надаються фізичними особами (3).

Формула, за якою розраховується ціна за соціальні послуги, що надаються недержавними надавачами, відрізняється від тієї, що використовується для розрахунку вартості послуг державних стаціонарних установ або комунальних закладів, які надають послуги у громаді. Вартість соціальних послуг недержавних надавачів розраховується згідно з порядком, визначеним Постановою Кабінету Міністрів "Про затвердження Порядку регулювання тарифів на платні соціальні послуги"³⁹. Відповідно

до цього Порядку, тариф на платну соціальну послугу обчислюється з урахуванням собівартості послуги, адміністративних витрат і податку на додану вартість. Собівартість платної соціальної послуги включає прямі матеріальні витрати, загальні виробничі витрати, прямі витрати на оплату праці та ін. Перелік статей для обчислення собівартості платної соціальної послуги визначається державними та комунальними підприємствами, установами соціального обслуговування, іншими надавачами платних соціальних послуг.

Проте органи місцевого самоврядування не можуть закуповувати послуги у недержавних надавачів, які працюють у громаді, тому що в бюджеті не передбачено відповідних видаткових статей. Існуюча бюджетна система та формула розрахунку дотації вирівнювання не передбачають заохочення надання соціальних послуг поза державними установами стаціонарного типу або комунальними закладами, що надають послуги у громаді.

Таким чином, залучення до надання соціальних послуг недержавних надавачів замість спеціалізованих державних установ стаціонарного типу або комунальних закладів, що надають послуги у громаді, призведе до зменшення частки дотації вирівнювання, передбаченої для організації надання соціальних послуг, а органи місцевого самоврядування в цьому не зацікавлені⁴⁰.

Додаток 1. Прожитковий мінімум в розрахунку на місяць, грн.

Встановлений розмір прожиткового мінімуму	Діти у віці до 6 років	Діти у віці від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, які втратили працездатність	Загальний показник
на 2000 рік (Закон України № 2025-III від 05.10.2000)	241	297	288	217	270
на 2001 рік (Закон України № 2025-III від 05.10.2000)	276	346	331	249	311
на 2002 та 2003 роки (Закон України № 2780-III від 15.11.2001)	307	384	365	268	342
на 2004 рік (Закон України № 1704-IV від 11.05.2004)	324	405	387	285	362
на 2005 рік (Закон України № 2285-IV від 23.12.2004)	376	468	453	332	423
на 2006 рік (Закон України № 3235-IV від 20.12.2005)					
01.01.2006 - 31.03.2006	400	514	483	350	453
01.04.2006 - 31.03.2006	410	527	496	359	465
01.10.2006 - 31.12.2006	418	536	505	366	472
на 2007 рік (Закон України № 489-V від 19.12.2006)					
01.01.2007 - 31.03.2007	434	558	525	380	492
01.04.2007 - 30.09.2007	463	595	561	406	525
01.10.2007 - 31.12.2007	470	604	568	411	532
на 2008 рік (Закон України № 107-VI від 28.12.2007)					
01.01.2008 - 31.03.2008	526	663	633	470	592
01.04.2008 - 30.06.2008	538	678	647	481	605
01.07.2008 - 30.09.2008	540	680	649	482	607
01.10.2008 - 31.12.2008	557	701	669	498	626
на 2009 рік (Закон України № 835-VI від 26.12.2008)					
01.01.2009	557	701	669	498	626

³⁹ Постанова Кабінету Міністрів "Про затвердження Порядку регулювання тарифів на платні соціальні послуги" № 268 від 09.04.2005.

⁴⁰ Романюк О. Фінансування соціального захисту в Україні // Результати і потенціал України. – Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2008.

Додаток 2. Розмір мінімальної заробітної плати в розрахунку на місяць, грн.

Розмір	Термін дії	Документ, яким затверджено
74	01.01.1999 – 31.03.2000	Закон України № 366-XIV від 25.12.1998
90	01.04.2000 – 30.06.2000	Закон України № 1766-III від 01.06.2000
118	01.07.2000 – 31.12.2001	
140	01.01.2002 – 30.06.2002	Закон України № 2896-III від 13.12.2001
165	01.07.2002 – 31.12.2002	
185	01.01.2003 – 30.11.2003	Закон України № 372-IV від 26.12.2002
205	01.12.2003 – 31.08.2004	Закон України № 380-IV від 26.12.2002
237	01.09.2004 – 31.12.2004	Закон України № 1344-IV від 27.11.2003
262	01.01.2005 – 31.03.2005	Закон України № 2285-IV від 23.12.2004
290	01.04.2005 – 30.06.2005	
310	01.07.2005 – 31.08.2005	
332	01.09.2005 – 31.12.2005	
350	01.01.2006 – 30.06.2006	Закон України № 3235-IV від 20.12.2005
375	01.07.2006 – 30.11.2006	
400	01.12.2006 – 31.03.2007	Закон України № 3235-IV від 20.12.2005, Закон України № 489-V від 19.12.2006 та Закон України № 749-V від 15.03.2007
420	01.04.2007 – 30.06.2007	Закон України № 749-V від 15.03.2007
440	01.07.2007 – 30.09.2007	
460	01.10.2007 – 31.12.2007	
515	01.01.2008 - 31.03.2008	Закон України № 107-VI від 28.12.2007
525	01.04.2008 - 30.09.2008	
545	01.10.2008 - 30.11.2008	
605	01.12.2008 - 31.03.2009	
625	01.04.2009 - 30.06.2009	Закон України № 835-VI від 26.12.2008
630	01.07.2009 - 31.09.2009	
650	01.10.2009 - 30.11.2009	
669	01.12.2009	

Додаток 3. Розмір мінімальної пенсії за віком в розрахунку на місяць, грн.

Дата	Розмір	Документ, яким затверджено
з 01.09.1999	24,90	Закон України № 979-XIV від 15.07.1999
з 01.02.2001	34	Постанова Кабінету Міністрів України № 1686 від 10.11.2000
з 01.12.2000	30	
з 01.08.2001	39	Постанова Кабінету Міністрів України № 741 від 27.06.2001
з 01.01.2002	43	Постанова Кабінету Міністрів України № 1706 від 19.12.2001
з 01.04.2002	47,30	Постанова Кабінету Міністрів України № 279 від 13.03.2002
з 01.07.2003	50.	Постанова Кабінету Міністрів України № 544 від 15.04.2003
з 01.01.2005	332	Закон України № 2089-IV від 19.10.2004
з 01.01.2006	350	Закон України № 3235-IV від 20.12.2005
з 01.04.2006	359	
з 01.10.2006	366	
з 01.01.2007	380	Закон України № 489-V від 19.12.2006
з 01.04.2007	406	Закон України № 749-V від 15.03.2007
з 01.10.2007	411	
з 01.01.2008	470	Закон України № 107-VI від 28.12.2008
з 01.04.2008	481	
з 01.07.2008	544	Постанова Кабінету Міністрів України № 654 від 16.07.2008
з 01.10.2008	544	

Загальні висновки

Міжнародні зобов'язання України у сфері соціальних прав людини

1. Україна безумовно визнає базові універсальні міжнародні акти щодо соціальних прав людини. Натомість наша держава вибірково та непослідовно підходить до надання згоди на обов'язковість інших міжнародних договорів, що передбачають більш високі соціальні стандарти у порівнянні з фундаментальними актами міжнародного права.
2. У процесі приєднання України до міжнародних договорів простежується тенденція до поступової імплементації у національному законодавстві їх норм з питань соціального захисту окремих категорій населення (соціальних груп), в т. ч. тих, захист яких не був пріоритетом у радянські часи (діти, інваліди, трудящі з сімейними обов'язками). Разом з тим, певні законодавчі акти, прийняті на виконання міжнародних зобов'язань України, мають чіткі ознаки радянської правової традиції і спрямовані на збереження притаманних їй елементів соціального захисту (пільги ветеранам війни, військовослужбовцям тощо).
3. Окремою серйозною проблемою є реалізація міжнародно-правових зобов'язань України в національному законодавстві. У переважній більшості випадків закони з питань ратифікації міжнародних договорів приймаються без одночасного внесення відповідних змін до законів України, прийняття нових або скасування діючих законів, які не відповідають взятим державою міжнародним зобов'язанням.
4. В Україні ще не усталилась практика застосування норм міжнародних договорів (які, згідно з Конституцією України, прирівнюються і навіть мають пріоритет перед законами України) як норм прямої дії, а також майже відсутня судова практика на основі міжнародних договорів. В комплексі вони могли б стати основою для формування додаткових механізмів реалізації та захисту соціальних прав громадян України.
5. Суттєвою перешкодою для подальшої інтеграції України до Європейського Союзу може стати її здебільшого декларативне приєднання до європейської системи соціальних стандартів та відмова визнати

навіть на формальному рівні (ратифікація) значну частину норм європейського права у сфері соціальних прав людини, зокрема низку положень Європейської соціальної хартії (переглянутої).

Конституційні гарантії реалізації соціальних прав людини

1. Із прийняттям чинної Конституції України наша держава фактично визнала для себе пріоритетність соціальних та економічних прав людини у порівнянні з громадськими і політичними правами та свободами, а отже, взяла на себе додаткові зобов'язання щодо забезпечення економічного та соціального благополуччя своїх громадян.
2. Запроваджені в Україні пільги, соціальні та компенсаційні виплати, а також соціальні послуги є формами реалізації права громадян на соціальний захист з боку держави, яке закріплене в Конституції України та впливає з міжнародно-правових зобов'язань держави. Крім того, вказані форми соціального захисту безпосередньо пов'язані з реалізацією права на достатній життєвий рівень, права на житло, права на охорону здоров'я, низки інших положень Основного Закону.
3. Безпосередньо в Конституції України міститься досить обмежений перелік підстав для виникнення права на соціальний захист, а саме: повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття через незалежні від особи обставини, старість, вагітність та материнство, статус учня (вихованця) або студента, служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, недостатній життєвий рівень, сирітство або відсутність батьківського піклування. Інші підстави для встановлення пільг, призначення соціальних та компенсаційних виплат, а також надання соціальних послуг не впливають безпосередньо з норм Основного Закону.
4. Конституційні норми щодо права на працю, права на доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування не створюють жодних передумов для надання будь-яких пільг та преференцій за професійною ознакою чи залежно від роду занять.

5. Запровадження пільг, соціальних та компенсаційних виплат, а також встановлення соціальних гарантій у ряді випадків виходить за рамки конституційних стандартів, оскільки на рівні законів України перелік категорій громадян, які мають право на соціальний захист з боку держави, значно розширено. Це призводить до розмивання соціальної функції держави та втрати адресності соціального захисту.
  6. Більшість конституційних соціальних стандартів залишаються деклараціями через застарілість та неефективність діючих механізмів соціального захисту, неадресність, зрівняльний характер і невідповідність реальним потребам українського суспільства діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також неефективність та непрозорість системи бюджетного фінансування соціальних видатків держави.
  7. Суттєвою проблемою реалізації конституційного права на соціальний захист та інших соціальних прав громадян є відсутність єдиного кодифікованого акта (кодексу або основ законодавства), у якому встановлювалися б загальні підходи до регулювання системи соціального захисту та соціального забезпечення, а також вичерпний перелік критеріїв і підстав, що дають право на соціальний захист з боку держави та визначають характер і обсяг державних соціальних гарантій.
4. У нормативно-правових актах, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, спостерігається паралельне співіснування пострадянського підходу (соціальне забезпечення, пільги, соціальні та компенсаційні виплати) і новітнього європейського підходу (соціальні послуги, соціальна робота, житлові субсидії).
  5. У чинних нормативно-правових актах, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, немає системності (дотримання визначених на перспективу пріоритетів) та наступності (логічного зв'язку чинних нормативно-правих актів із попередніми та наступними спорідненими актами).
  6. Прийняття нормативно-правових актів, які визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, здебільшого відбувається неплановірно. Так, багато актів були прийняті до певних офіційних дат або стали частиною приурочених до них заходів, що не найкращим чином позначилося на їх змісті та подальшому виконанні.
  7. Загальною проблемою діючих нормативно-правових актів, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, є відсутність чітко визначених і нормативно закріплених пріоритетів цієї політики, що дало б змогу сприймати та реалізувати її як єдиний взаємопов'язаний комплекс принципів та заходів. Така ситуація породжує невпевненість щодо дієвості та незмінності державної політики, а також сприяє виникненню соціальної напруги та недовіри в суспільстві.

Державна політика у сфері соціального захисту та соціального забезпечення

1. Вищі органи державної влади України визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення шляхом розробки і прийняття законів та інших нормативно-правових актів, виходячи з повноважень, передбачених Конституцією та законами України. До проведення конституційної реформи одними з найбільш ефективних у цій сфері були укази Президента України.
  2. Для актів чинного законодавства, які визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, характерна комплексність (з ознаками кодифікації), тобто вони прагнуть охопити цілий комплекс правовідносин, пов'язаних із певною проблемою або соціальною групою.
  3. Більшість нормативно-правових актів, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, належать до спеціальних, тобто
8. Суттєвим недоліком чинних нормативно-правових актів, що визначають державну політику у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, є те, що в них здебільшого відсутні чітко визначені показники результативності, які б дали змогу оцінити актуальний стан реалізації та ефективність державної політики.

Законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення

1. У різні періоди незалежності України законодавці використовували для розвитку національної системи соціального захисту та соціального забезпечення неоднакові підходи та моделі, через що законодавчі акти, прийняті в різний час, характеризуються зна-

- чною суперечливістю та відмінністю домінуючих форм і видів соціального захисту.
2. Якщо простежити хронологію розвитку національного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, то помітними є два основні напрями докладення зусиль законодавців: поступове вирішення питань соціального захисту різних соціальних груп та інших категорій населення, а також хоч і непослідовний, але поступовий перехід від радянської до європейської моделі розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення.
  3. Чинне законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення є несистемним та непослідовним: при прийманні законодавчих актів щодо запровадження нових видів пільг, встановлення нових соціальних та компенсаційних виплат, часто не враховується вже діюче регулювання та не проводиться узгодження цих актів з уже чинними актами в інших галузях законодавства.
  4. Комплексний аналіз чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення підтверджує, що вищі органи державної влади не послуговуються єдиною концепцією, приймаючи нові акти законодавства та намагаючись заповнити прогалини в регулюванні і вирішити соціальні проблеми, які поступово проявляються у зв'язку зі зміною державного ладу й суспільства після проголошення незалежності України.
  5. Акти чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення суттєво і часто необґрунтовано розширюють перелік критеріїв та підстав, на основі яких виникає право на соціальний захист з боку держави. Внаслідок цього законодавство виходить за рамки конституційних стандартів та міжнародно-правових зобов'язань України, незважаючи на відсутність у держави достатніх ресурсів для фінансування задекларованих нею заходів соціального захисту.
  6. Значна частина актів чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення або окремі їх положення на сьогодні втратили актуальність чи ніколи не застосовувалися на практиці, проте формально продовжують діяти.
- функції пом'якшення негативних наслідків економічних перетворень в Україні для найбільш соціально незахищених категорій населення, а запроваджуються, виходячи з політичних декларацій, і спрямовані на встановлення додаткових соціальних гарантій та преференцій для певних соціальних груп.
2. Діюча система пільг, соціальних та компенсаційних виплат, а також соціальних послуг характеризується розрізненістю підходів до визначення підстав і критеріїв, за наявності яких виникає право на соціальний захист, а також механізмів та форм соціального захисту. Так, в Україні одночасно зберігають актуальність застарілі пострадянські та впроваджуються новітні європейські підходи до розвитку системи соціального захисту та соціального забезпечення.
  3. Серед усіх форм соціального захисту, які сьогодні використовуються в Україні, домінуюча роль належить пільгам та соціальним виплатам. Такі заходи соціального захисту відтворюються від одного законодавчого акту до іншого, але здебільшого є неадресними і недостатньою мірою виконують функцію соціального захисту та соціальної підтримки найбільш соціально незахищених категорій населення.
  4. На відміну від розвинутих країн світу, в Україні пільги використовуються не лише для соціальної підтримки малозабезпечених чи інших соціально незахищених категорій населення: багато пільг встановлено для громадян, які мають певні заслуги перед країною, або ж для заохочення зайнятості в окремих сферах чи в деяких галузях економіки.
  5. Більшість встановлених чинним законодавством пільг, соціальних та компенсаційних виплат мають суто декларативний характер, і їх фінансування за рахунок коштів державного бюджету чи державних цільових позабюджетних фондів або ніколи не здійснювалося, або здійснювалося в недостатньому обсязі чи несистематично.
  6. В рамках чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення деякі громадяни безпідставно користуються певними видами пільг та отримують соціальні виплати, оскільки державі складно контролювати надання соціальної підтримки за такої кількості її видів та одержувачів. Така непрозорість діючої системи дозволяє громадянам безкарно користуватися окремими заходами соціального захисту з боку держави, не маючи для того достатніх підстав.

Система пільг, соціальних виплат та соціальних послуг

1. Більшість пільг, соціальних та компенсаційних виплат, передбачених у чинному законодавстві, не виконують
7. Соціальні потреби найбільш соціально незахищених категорій населення в Україні задовольняються

недостатньою мірою: високий рівень бідності, особливо у сім'ях із дітьми та сім'ях з інвалідами або непрацюючими особами працездатного віку, свідчить про недостатню ефективність механізмів соціальної підтримки з боку держави найбільш соціально незахищених категорій населення.

8. Система передбачених чинним законодавством пільг, соціальних та компенсаційних виплат, соціальних послуг значною мірою не співвідноситься з діючою системою бюджетного фінансування, яка в основному ґрунтується на "формульному" підході, що не враховує реальної потреби в матеріальному забезпеченні соціально незахищених категорій населення, а також реальної вартості пільг та послуг.

Фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення

1. "Соціальний захист та соціальне забезпечення" – найбільша видаткова стаття зведеного бюджету України. Загальний обсяг фінансування за цією видатковою статтею значно перевищує видатки на охорону здоров'я, освіту та економічну діяльність.
2. Реальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення у декілька разів більший за суми, що проходять за видатковою статтею "Соціальний захист та соціальне забезпечення" у зведеному бюджеті України. Значна частина соціальних видатків проходить за іншими видатковими статтями, а саме: видатки на житлово-комунальне господарство, освіту, духовний і фізичний розвиток, охорону здоров'я, громадський порядок та оборону тощо.
3. Однією з визначальних проблем фінансування діючої системи соціальних та компенсаційних виплат є несформованість державного реєстру пільговиків та соціально незахищених категорій населення, які потребують соціального захисту з боку держави, в т. ч. відсутність належного обліку потенційних одержувачів різноманітних соціальних виплат, що, у свою чергу, ускладнює проведення прогностичних розрахунків потреби у відповідному бюджетному фінансуванні.
4. Планування бюджетних коштів на фінансування пільг окремим категоріям громадян залежить не від кількості пільговиків та вартості послуг, а від фінансових можливостей держави. Через відсутність реальних даних про кількість осіб, які мають право на пільги, та вартість надання тих або інших видів пільг впровадження уніфікованих підходів до визначення загального обсягу видатків державного бюджету на фінансування пільг суттєво ускладнюється.
5. Видатки на надання пільг практично плануються не органами місцевого самоврядування, яким делеговано повноваження щодо фінансування пільг, а центральними органами виконавчої влади. Органам місцевого самоврядування, які безпосередньо здійснюють призначення та надання пільг громадянам, просто доводяться централізовано розраховані показники.
6. Багато передбачених чинним законодавством соціальних виплат не спрямовуються чітко тим категоріям громадян, що дійсно їх потребують. Це призводить до неефективного використання бюджетних коштів та нерівності, що виникає у системі соціального захисту та соціального забезпечення. Так, окремі види соціальних виплат призначаються без урахування реальних доходів громадян (домогосподарств), які претендують на їх отримання.
7. Практична діяльність державних цільових позабюджетних фондів є стабільною та достатньо ефективною: за кожним видом соціального страхування створено окремий самостійний страховий фонд; надходження до цих фондів постійно зростають, а перелік соціальних послуг, які ними надаються, розширюється.
8. Більша частка бюджетного фінансування спрямована на надання соціальних послуг в установах стаціонарного типу. Це не найефективніший шлях надання соціальних послуг, оскільки витрати на організацію надання соціальних послуг в таких установах у розрахунку на одну особу значно вищі, ніж в установах, що надають послуги безпосередньо у громадах.
9. Незважаючи на значний обсяг фінансування за рахунок державного бюджету та державних цільових позабюджетних фондів, видатки на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні у розрахунку на одну особу є доволі низькими, порівняно з відповідними показниками розвинутих країн світу.

Рекомендації та пропозиції

1. Ратифікація міжнародних договорів щодо соціальних прав людини та соціального захисту повинна відбуватися одночасно із внесенням відповідних змін до діючих законів України, прийняттям нових або скасуванням тих, які не відповідають взятим державою міжнародним зобов'язанням.
2. Органи державної влади повинні запровадити систему розробки заходів (планів) на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами щодо соціальних прав людини, модернізації та інтеграції діючої системи соціального захисту, а також здійснювати періодичний моніторинг їх виконання.
3. Доцільно надати згоду на обов'язковість для України Конвенції ООН про права інвалідів, ряду міжнародно-правових актів МОП, а також Європейського кодексу соціального забезпечення. З метою гармонізації законодавства України з європейським правом необхідно визнати обов'язковими для України положення Європейської соціальної хартії (переглянутої) щодо права на соціальне забезпечення.
4. Одним із дієвих механізмів імплементації міжнародних договорів до національного законодавства може бути встановлення для ратифікованих міжнародних договорів порядку оприлюднення, аналогічного до порядку оприлюднення законів України.
5. Діюча в Україні система державних соціальних стандартів, пільг, соціальних та компенсаційних виплат, соціальних послуг, інших форм та видів соціального захисту потребує перегляду та суттєвої модернізації відповідно до європейської моделі соціального захисту та соціального забезпечення, що ґрунтується, перш за все, на нормах Європейської соціальної хартії (переглянутої).
6. Потрібно здійснити аудит всієї системи діючих пільг, соціальних та компенсаційних виплат, в т. ч. переглянути перелік критеріїв та підстав, на основі яких громадянам надається право на соціальний захист з боку держави. Такий перелік повинен відповідати конституційним гарантіям та міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення та реалізації соціальних прав людини.
7. Підхід до формування державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення має бути комплексним та послідовним. Акти, що визначають соціальну політику держави, повинні становити єдину систему, де основні напрями політики визначаються на рівні законодавства, а розвиваються та конкретизуються в актах органів виконавчої влади.
8. Доцільною є диференціація державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення за віковою ознакою. Така диференціація має передбачати запровадження нових підходів до визначення форм соціального захисту та методів соціальної роботи з певними демографічними групами – перш за все, молоддю та громадянами середнього віку – з одночасним збереженням традиційних підходів у роботі з громадянами похилого віку.
9. Загальна концепція реформування діючої в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення повинна полягати у зміні пріоритетів щодо форм соціального захисту: має відбуватися поступовий перехід держави від переважання натуральних трансфертів (перш за все, пільг) до грошових трансфертів. Водночас частина пільг може бути трансформована у соціальні послуги або умовні грошові трансферти.
10. В межах одного закону слід закріпити вичерпний перелік підстав та критеріїв, які дають право на соціальний захист з боку держави, а також характеристики всіх форм та видів соціального захисту, які держава гарантує різним соціальним групам та категоріям населення. Основою для формування такого переліку повинні бути конституційні гарантії соціальних прав людини, міжнародні зобов'язання України, а також законодавчо визначені пріоритети соціального розвитку держави.
11. Законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення має узгоджуватися із бюджетним законодавством як у підходах і механізмах, так і в основних процедурах: запровадження нових форм і видів соціального захисту повинне здійснюватися разом із прийняттям рішень про необхідне фінансування, визначенням обсягу і джерел такого фінансування.
12. Разом із делегуванням повноважень щодо надання пільг, призначення і здійснення соціальних виплат та організації надання соціальних послуг, органам місцевого самоврядування слід надати більше повноважень у сфері визначення пріоритетів місцевого соціального розвитку, загального спрямування роботи

- місцевої інфраструктури соціального обслуговування населення, а також планування і розпорядження бюджетними ресурсами на соціальний захист та соціальне забезпечення.
13. Призначення соціальних виплат, окрім встановлених Конституцією України соціальних гарантій, державного стимулювання у певних законодавчо визначених сферах, а також сприяння вирішенню деяких актуальних соціальних проблем повинне проводитись з урахуванням доходів громадян (домогосподарств), які претендують на такі заходи соціального захисту.
  14. Для прийняття рішення про призначення громадянам тих або інших видів соціальних виплат чи надання соціальних послуг за рахунок держави слід запровадити систему розробки індивідуальних планів соціального захисту, які повинні включати обстеження матеріального становища громадян, що претендують на соціальний захист, формування переліку найбільш відповідних для них заходів соціальної підтримки та визначення порядку їх надання або виплати.
  15. Слід здійснити перегляд всієї системи пільг, соціальних та компенсаційних виплат, щоб виявити і скасувати ті з них, які є малоефективними, не діють чи втратили актуальність. Водночас потрібно покласти на системну основу (в т. ч. визначити джерела та механізми) фінансування тих заходів соціального захисту, які показали свою ефективність, але з певних причин фінансувалися недостатньо.
  16. Обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, а також вартість пільг і соціальних послуг, як і розмір соціальних та компенсаційних виплат, мають визначатись на основі реальних показників і розрахунків, а не залежно від фінансових можливостей держави чи бюджету.
  17. Державна система обліку соціально незахищених категорій населення повинна включати не тільки загальну калькуляцію їх кількості за окремими групами, а й елементи вивчення їх потреб. Так, доречно було б включити до відповідних форм державного реєстру графі для внесення інформації про підстави включення особи до реєстру, результати вивчення матеріального становища та основних потреб такої особи, а також перелік наданих їй пільг та призначених соціальних виплат.
  18. Необхідно розробити систему державних стандартів соціальних послуг та класифікатор соціальних послуг. Це дозволить урядові чітко визначити основні складові кожної соціальної послуги і розраховувати її вартість. Найбільш доцільно розраховувати обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення, виходячи з вартості соціальних послуг та кількості осіб, що їх отримують.
  19. Потрібно інтегрувати в бюджетне законодавство підхід, за яким розрахунок потреби у фінансуванні соціальних послуг здійснювався б за окремими категоріями (групами) отримувачів — наприклад, інваліди, безпритульні діти, безробітні громадяни тощо — та переліком соціальних послуг, які можуть бути надані їм згідно з державними стандартами соціальних послуг.
  20. Суттєвого вдосконалення потребує система міжбюджетних трансфертів на фінансування видатків у сфері соціального захисту та соціального забезпечення – більшу частку бюджетного фінансування слід спрямувати на надання соціальних послуг у громадах, а не утримання громіздкої системи бюджетних установ стаціонарного типу, як це відбувається зараз.
  21. На період здійснення реформи діючої системи соціального захисту та соціального забезпечення статус захищених видаткових статей на соціальну сферу має надаватися виключно за категоріями видатків, які пов'язані з реалізацією соціальних гарантій, що безпосередньо впливають із конституційних та міжнародно-правових зобов'язань України.
  22. Становлення нової системи соціальних послуг повинне супроводжуватись заходами з боку держави, спрямованими на розвиток ринку соціальних послуг, зокрема запровадженням системи державного замовлення на соціальні послуги та соціального контракування як державних, так і недержавних надавачів таких послуг.

System of Social Protection and Social Procurement in Ukraine. Real Status and Reform Prospects.

– K. : Center for Public Expertise, 2009. – 104 p. – Bibliography: p. 104.

Developed within the Project “New Insight on the System of Social Rights and Social Guarantees of Ukrainian Citizens”.

Consulting Union “Center for Public Expertise”

Project Manager: Liubomyr Chornii

Experts Group: Dr. Olga Romanyuk (Expert on Public Finance);
Liubomyr Chornii (Experts on Constitutional Rights and Social Policy);
Kyrylo Rubanovskiy (Expert on International Public Law and Legal Policy);
Vitaliy Popovych (Experts on Social Block of Legislation)

Scientific Editor: Liubomyr Chornii

Correctors: Oksana Lypay, Olena Zastavska

Design and Layout: Ostap Stasiuk

Printing: Private Entrepreneur Yuriy Moshunskiy, Kamyanets-Podilskiy city, Khmelnytska Oblast.
Printrun 1000 copies, Order #35/2009.

The publication contains the analytical report prepared based on the results of complex research, conducted by the Center for Public Expertise.

Within this research experts of the Center for Public Expertise focused on the issues of legislative control and the basis for the system of social protection and social procurement funding, which is functioning now in Ukraine. Experts' efforts of the Center for Public Expertise were focused on the audit of the acting cash and in-kind benefits and social services, which are funded from the state budget and state targeted extra budgetary funds. Besides experts made an attempt to evaluate the budget sources and the total volume of budget and extra budgetary funds, which are directed for social protection and social procurement funding in Ukraine and to compare them with the similar indicators of other countries in the world.

The presented report aimed at bringing up for effective discussion of the functioning and funding of the system of social protection and social procurement in Ukraine, and the necessity of its consequential and systematic reform.

This publication addressed to the experts in social policy, public administration, public finance, budget policy as well as other public servants and local self-government civil servants, scientists and consultants on social and legal policy.

Development and publication of the present analytical report was made by financial support of the Program “Rule of Law” of the International Renaissance Foundation.

Ideas, summaries and recommendations expressed in the analytical report reflects exclusively the position of consulting union “Center for Public Expertise” and not necessarily coincide with the position of Program “Rule of Law” and International Renaissance Foundation.

Reprinting of the full text of the research in any form is permitted only by the written consent of the Center for Public Expertise.

Reprinting of the separate part of the research or its citing – reference to the Center for Public Expertise is indispensable.

**центр громадської
експертизи**
консалтингове об'єднання

Центр громадської експертизи – незалежний аналітичний центр, українська неурядова неприбуткова організація, діяльність якої спрямована на інформаційну, аналітичну та експертну підтримку здійснення системних змін як у публічному, так і в приватному секторах України.

За побудовою Центр громадської експертизи є мережею незалежних експертів.

Інституційна спроможність Центру ґрунтується на об'єднанні знань, кваліфікації і досвіду учасників мережі, які є фахівцями в різних сферах, а саме: економіка, інвестиційна та регіональна політика, урбаністика; державна політика та державне управління; державні фінанси, бюджетна та соціальна політика; сталий розвиток, розвиток територій та урбаністика; розвиток підприємництва, регуляторна політика та комерційне право; практична соціологія, моніторинг та оцінка тощо.

Фахівці Центру громадської експертизи мають серйозний досвід роботи у якості керівників соціальних та бізнес-проектів, консультантів, радників, тренерів, коучерів. Вони знайомі з міжнародними стандартами аналітичної діяльності та звітності UNDP, USAID, CIDA, EC/TACIS, OSCE, Sida, SDC, DFID, MFA of Denmark, численних міжнародних організацій приватного і публічного походження, міжнародних консалтингових компаній тощо.

Центр громадської експертизи провадить діяльність за проектним принципом і виступає платформою для реалізації різноманітних проектів. Спеціалізація Центру – дослідницькі, розробницькі, консалтингові та інфраструктурні проекти.

До основних цільових груп, на які орієнтується Центр громадської експертизи, належать: органи місцевого самоврядування та місцеві групи впливу; урядові структури та парламент України; українські бізнес-компанії, які реалізують програми соціальної відповідальності; проекти міжнародної технічної допомоги та міжнародні організації.

Діяльність Центру громадської експертизи полягає у проведенні різних за тематикою соціальних та аналітичних досліджень, розробці методологій та створенні інноваційних моделей, моніторингу соціальних процесів та вивченні ринків, у формуванні та підтриманні відкритих рейтингів.

тел.: +38 093 246 02 46

info@expertise.org.ua

www.expertise.org.ua

Даний аналітичний звіт підготовлено в межах проекту "Новий погляд на систему соціальних прав і соціальних гарантій громадян України".

Підготовку та публікацію даного аналітичного звіту було здійснено завдяки фінансовій підтримці Програми "Верховенство права" Міжнародного фонду "Відродження".